

Kemal Gözler

ANAYASA HUKUKUNUN
GENEL ESASLARI

Ders Kitabı

Kemal Gözler
ANAYASA HUKUKUNUN GENEL ESASLARI
Ders Kitabı

Ekin Basım Yayın Dağıtım, ISBN: 978-605-327-591-6

© 2018. Her hakkı mahfuzdur.

Birinci Baskı: Eylül 2010; **Onuncu Baskı:** Ağustos 2018

Dizgi ve Sayfa Düzeni: Kemal Gözler

Kapak: Kemal Gözler (*Fikir*); Fusun Baykan (*Uygulama*)

Düzeltilme (1. Baskı): Serkan Yolcu ve Çağlar Kıran; (7 ve 8. Baskı): Yahya Berkol Gülgeç
(9. Baskı'daki pek çok hatayı bildiren Pelin Tanyeli'ne teşekkür ederim)

Eleştirileriniz İçin: kgozler@hotmail.com

Kitabın Tanıtımı: www.anayasa.gen.tr/ahge-dk.htm

Baskı: Star Ajans Ltd. Şti. Alaaddinbey Mah., 634. Sokak, NİLTİM,
Ayaz Plaza no 24, Nilüfer - BURSA Tel: 0224 249 23 20 *Sertifika No:* 15366

Dağıtım: Ekin Basım Yayın Dağıtım, Şehreküstü Mahallesi,
Cumhuriyet Caddesi, Durak Sokak No 2, Osmangazi - BURSA

Tel: (0224) 220 16 72; 223 04 37; *Fax:* (0224) 223 04 37 *Web:* ww.ekinyayinevi.com
E-mail: info@ekinyayinevi.com *Sertifika No:* 0607-16-008681

Kütüphane Tasnif Numaraları

Library of Congress: KKK2070.G69 2018; *Dewey:* 342.04 GÖZ 2018

KORSAN YAYINCILARA VE FOTOKOPİCİLERE UYARI: 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanununun 71'inci maddesi, bir kitabı, yazarının yazılı izni olmaksızın, herhangi bir şekilde (fotokopi dahil) çoğaltanları, dağıtanları, satanları, her türlü işaret, ses veya görüntü nakline yarayan araçlarla umuma iletenleri, ticari amaçla satın alanları, elinde bulunduran ya da depolayanları **bir yıldan beş yıla kadar hapis veya adli para cezasıyla** cezalandırmaktadır.

OKUYUCULARA UYARI: Elinizde tuttuğunuz kitap, kağıt ve mürekkepten ibaret değildir. Yazarın alın terinin ürünüdür. Keza bu kitabın ortaya çıkmasında yazarın yanında, yayıncı, muhahhif, grafiker, matbaacı, ciltçi ve dağıtımçı gibi daha pek çok kişinin emeği vardır. Bir kitabın korsan baskısı veya fotokopi yoluyla çoğaltılması, başta yazar olmak üzere, bu kitabın ortaya çıkması için çalışan pek çok kişinin emeğinin çalınması anlamına gelir. **Korsan veya fotokopi kitap satın alarak emek hırsızlığına ortak olmayınız!** Lütfen bu kitabın korsan veya fotokopi nüshalarını satanları yayınevine (0224 223 04 37) veya yazara (kgozler@hotmail.com) bildiriniz. Bandrolsüz nüshalar veya bandrol numarası arka kapakta belirtilen bandrol seri numarası aralığında olmayan kitaplar korsandır.

Bir kitabın fiyatı ile o kitabın korsan baskısının veya fotokopisinin fiyatını karşılaştırmamak gerekir. Bir kitabın fiyatı, kağıt ve baskı giderinin yanında, telif hakkı, dizgi ve grafiker ücreti, yayıncı ve dağıtımçı payı ve vergilerden (KDV+stopaj+gelir/kurumlar vergisi) oluşmaktadır. Korsan yayıncının veya fotokopinin ise kağıt ve mürekkepten başka bir gideri yoktur.

Bir kitabın kağıt değeri ile o kitabın emek değeri arasında nasıl bir fark oluşunu anlamamız için size şunu yapmanızı tavsiye ederiz: Bu kitabın sonunda yer alan dizini yapmaya çalışınız. Bunun için kitabı baştan sona ciddi bir şekilde okumanız, dizin girdisi olabilecek ortalama 1000 adet kavramı tespit etmeniz, bunların kitapta kaçınıcı sayfalarda geçtiğini yanlarına yazmanız, sonra da bunları alfabetik olarak sıralamanız gerekmektedir. Böylece bu kitabın on sayfadan oluşan dizinini siz yapmış olacaksınız. Bu iş için en az on gün çalışmanız gerekir. Ancak sizin harcadığınız bu on günlük emeği, bu kitabın dizin bölümünü on saniyede fotokopi ederek bir başkası gasp edebilmektedir.

Bir kitaptan yazar telif ücreti alamıyor, yayıncı kitaba yatırdığı parayı çıkaramıyorsa, o kitabın yeni baskı yapma ihtimali yoktur. Keza yazdığı kitaptan telif ücreti alamayan bir yazardan kitabın güncelleştirilmesi yeni baskısını hazırlamasını beklemek gerçekçi bir beklenti değildir. Eğer üniversite ders kitabı yazarları, bir gün, kitap yazmaktan vazgeçerlerse, bundan en büyük zararı üniversite öğrencileri görür. Korsan veya fotokopi kitap alan öğrencilerin şunu çok iyi bilmesi gerekir: *Bütün öğrencilerin korsan veya fotokopi kitap aldığı gün Türkiye'de yeni bir ders kitabı yayımlanmayacaktır ve o zaman bu öğrenciler fotokopi ettirecek kitap da bulamayacaklardır.* **Korsan baskı ve fotokopi, kitabı öldürmek üzere. Haberiniz olsun!**

Kemal Gözler

ANAYASA HUKUKUNUN GENEL ESASLARI *Ders Kitabı*

Güncelleştirilmiş ve Düzeltilmiş
Onuncu Baskı

EKİN BASIM YAYIN DAĞITIM
BURSA - Ağustos 2018

ÖNSÖZ

Anayasa Hukukunun Genel Esasları: Ders Kitabı isimli bu kitap, üniversite birinci sınıf öğrencilerine yönelik olarak hazırlanmış bir “ders kitabı”dır. Elinizde tuttuğunuz 512 sayfalık bu kitap, aynı Yayınevinden çıkmış olan *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi* başlıklı 2 cilt ve toplam 2104 sayfalık “inceleme kitabı”ımızın özetlenmiş hâlidir. Dolayısıyla bu kitabın incelediği konularda daha fazla bilgi için söz konusu inceleme kitabına bakılabilir.

Ayrıca belirtelim ki, aynı Yayınevinden çıkmış bulunan 13,5 cmx19,5 cm boyutlarında 368 sayfalık *Anayasa Hukukunun Genel Esaslarına Giriş* başlıklı kitabımız, elinizde tuttuğunuz bu ders kitabının kısaltılmış halidir.

Böylece anayasa hukukunun genel esasları alanında üç ayrı kitabımız bulunmaktadır: Birincisi, bu alanın uzmanlarına, yüksek lisans ve doktora öğrencilerine yönelik *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi* başlıklı 2104 sayfalık “**inceleme kitabı**”mız; ikincisi, lisans öğrencilerine yönelik *Anayasa Hukukunun Genel Esasları* başlıklı 512 sayfalık “**ders kitabı**”mız; üçüncüsü de daha kısa bir ders kitabı arzu eden öğrenciler ve keza genel okuyucuya yönelik olarak hazırlanmış *Anayasa Hukukunun Genel Esaslarına Giriş* başlıklı 368 sayfalık “**giriş kitabı**”mız.

Elinizde tuttuğunuz bu kitapta konuların üniversite birinci sınıf öğrencilerinin anlayabileceği bir açıklıkla anlatılabilmesi için özel çaba sarf edilmiştir.

Bu kitapta bazı yeni yöntemler kullanılmıştır. Her bölümde o konuyla ilgili ayrıntı sayılabilecek bazı bilgiler, metin içinde verilmek yerine, metinden ayrı *kutular* içinde verilmiştir. Kitapta toplam 139 adet kutu vardır. Keza metin içinde verilen bilgiler, bazı yerlerde ayrıca *tablolar* hâlinde özetlenmiştir. Toplam 10 adet tablo vardır. Aynı şekilde, metin içinde yapılan bazı sınıflandırmalar, *şema* olarak da gösterilmiştir. Toplam 21 adet şema vardır. Kitabımızda Türk üniversite ders kitaplarında pek rastlanmayan bir yenilik daha vardır: Birçok bölüme o bölümle ilgili *resimler* konulmuştur.

Kitabın birinci baskısı, 2011 yılı Türkiye Bilimler Akademisi Üniversite Ders Kitapları Telif Eser Ödülüne layık görülmüştür.

Kitabın sekizinci baskısı Yahya Berkol Gülgeç tarafından güncelleştirilmiş ve düzeltilmiştir. Kendisine teşekkür ederim.

Kitabın sekizinci baskısında “Bölüm 3: Anayasa Kavramı” ve “Bölüm 12: Demokrasi Kavramı” bölümlerinde bazı yeni başlıklar ekledim.

Kitabın dokuzuncu baskısında “Bölüm 17: Temel Hak ve Hürriyetler” bölümünde bazı kavramları tekrar yazdım.

Kemal Gözler

İÇİNDEKİLER

Bölüm 1

ANAYASA HUKUKUNUN BİLGİ KAYNAKLARI

I. Anayasalar	1
A. Türk Anayasaları	1
B. Yabancı Anayasalar	2
II. Anayasa Mahkemeleri Kararları	3
III. Bilimsel Eserler	6
A. Genel Eserler	6
1. Türkiye’de.....6; 2. Fransa’da.... 7; 3. A.B.D.’de..... 9; 4. İngiltere’de,	10
5. Karşılaştırmalı Anayasa Hukuku.....10; 6. Karşılaştırmalı Politika ve Devlet Sistemleri	11
B. Monografiler.....	11
C. Makaleler: Dergiler (Sürekli Yayınlar).....	12
1. Türkçe	12;
2. Fransızca	13;
3. İngilizce.....	14
III. İnternet Kaynakları	14
1. Türkçe.....14;	
2. Yabancı Dilde.....	15
IV. Kaynak Arama ve Temin Etme	15

Bölüm 2

ANAYASA HUKUKU

(Tanımı, Konusu, Kısımları, Yaklaşım Biçimleri,
Diğer Dallar ile İlişkisi, Tarihsel Gelişimi, vs.)

I. Terminoloji	20
A. “Anayasa” Terimi	20
B. “Anayasa Hukuku” Terimi	21
II. Anayasa Hukukunun Tanımı, Konusu ve Kısımları	22
A. Tanımı.....	22
B. Konusu	22
C. Anayasa Hukukunun Kısımları	22
1. Anayasa Hukukunun Genel Teorisi	22
2. Türk Anayasa Hukuku	23
III. Anayasa Hukukunda Yaklaşım Biçimleri.....	25
A. Tarihi Yaklaşım	25
B. Felsefi Yaklaşım	25
C. Sosyolojik Yaklaşım	25
D. Hukuki Yaklaşım	26
Sonuç: Münhasıran Hukuki Yaklaşım yahut Anayasa Hukukunun “Saf” Teorisi.....	27
IV. Anayasa Hukuku ile Siyasal Bilim, Siyasal Felsefe ve Siyasal Tarih Arasındaki İlişki ..	28
A. Anayasa Hukuku - Siyasal Bilim	28
B. Anayasa Hukuku - Siyasal Felsefe	30
C. Anayasa Hukuku - Siyasal Tarih	30
V. Anayasa Hukuku ile Hukukun Diğer Dallar Arasındaki İlişkiler	31
Hukukun Diğer Dallarının Anayasallaşması	33
VI. Anayasa Hukukunun Tarihsel Gelişimi.....	34
A. Fransa’da	34
1. Birinci Dönem: Anayasa Hukukunun Klasik Teorisi	35
2. İkinci Dönem: Anayasa Hukukunda Siyasal Bilim Yaklaşımı	37
3. Üçüncü Dönem: Yeni Anayasa Hukuku	38
B. Türkiye’de	41
VII. Niçin Anayasa Hukukunu Öğrenmek Gerekli?	44

Bölüm 3

ANAYASA KAVRAMI

I. Anayasa Kavramının Tanımı	47
A. Anayasa, Hukuk Kurallarından Oluşur.....	47
B. Anayasa, Anayasal Nitelikteki Hukuk Kurallarından Oluşur	49
1. Maddî Kriter: Maddî Anlamda Anayasa Tanımı.....	49
2. Şeklî Kriter: Şeklî Anlamda Anayasa Tanımı.....	49
3. Hangisi Doğru?	50
II. Anayasa Türleri	52
A. Yazılı Anayasa–Yazısız Anayasa Ayrımı.....	52
1. Yazılı Anayasa.....	52
2. Yazısız Anayasa (Teamüli Anayasa)	52
B. Yumuşak Anayasa - Katı Anayasa Ayrımı	58
1. Yumuşak Anayasa	59
2. Katı Anayasa	59
III. Anayasaların İçerikleri.....	63
A. Başlangıç.....	64
B. Temel İlkeler (Genel hükümler).....	65
C. Temel Hak ve Hürriyetler	67
E. Devletin Temel Organları	68
F. Diğer Hükümler	68
G. Anayasanın Değiştirilmesi.....	69
IV. Anayasacılık Hareketleri	68
V. Bazı Ek Kavram ve Sorunlar	73
A. Anayasaüstülük Sorunu.....	74
B. Anayasa Normları Arasında Hiyerarşi Sorunu	75
C. Uluslararası Hukuk Normlarının Anayasaüstülüğü sorunu	76
D. Anayasanın Ruhu Sorunu	79
E. Anayasal Teamüllerin Geçerliliği Sorunu.....	79
1. Anayasal Teamüllerin Tanımı	80
2. Anayasal Teamüllerin Hukukî Değeri Sorunu	81
a) Yazısız Anayasa Sisteminde 81;	
b) Yazılı Anayasa Sisteminde	81

Bölüm 4

YORUM

I. Yorumun Tanımı.....	84
II. Yorum Yöntemleri	87
A. Lafzî Yorum (Deyimsel Yorum, Gramatikal Yorum) Yöntemi	87
B. Tarihî Yorum Yöntemi	87
C. Sistematiik Yorum Yöntemi	88
D. Teleolojik (Gaî, Amaçsal, Fonksiyonel) Yorum Yöntemi	89
III. Yorumda Kullanılan Çeşitli Mantık Kuralları.....	90
A. Kıyas (<i>Argumentum a simili</i>).....	90
B. Aksiyle Kanıt (Mefhum-u Muhalefet, <i>Argumentum a contrario</i>).....	91
C. Evleviyet (Öncelik, <i>Argumentum a fortiori</i>).....	92
IV. Çeşitli Yorum İlkeleri	93
1. <i>Interpretatio cessat in claris</i> (Açıklık Durumunda Yorum Yapılmaz)	93
2. <i>A verbis legis non est recedendum</i> (Kanunun Sözünden Uzaklaşılmalıdır).....	93
3. İstisna, Kaideyi Koyan Makam Tarafından Konulabilir.....	94
4. Yorum Yoluyla İstisna Üretilemez	94
5. <i>Exceptiones sunt strictissimae interpretationis</i> (İstisnalar Dar Yorumlanır).....	95
6. Anayasal Organların Yetkisiz Olması Asıl, Yetkili Olmaları ise İstisnadır	95

7. <i>Potestas stricte interpretatur</i> (Yetkiler Dar Yorumlanır)	97
8. Yetki Dar, Hürriyet Geniş Yorumlanır.....	97
9. Hürriyet Asıl, Sınırlama İstisnadır; Hürriyet Geniş, Sınırlama Dar Yorumlanır	98
10. Sayılmış Yetkiler Dar, Bakiye Yetkiler Geniş Yoruma Tâbi Tutulur.....	98
11. <i>Abrogata lege abrogante non reviviscit lex abrogata</i> (İlga Eden Kanunu İlga Etmek, İlga Edilmiş Kanuna Hayat Vermez).....	99

Bölüm 5

KURUCU İKTİDAR:

ANAYASALARIN YAPILMASI VE DEĞİŞTİRİLMESİ

I. Genel Olarak.....	102
II. Aslı Kurucu İktidar: Anayasaların Yapılması	104
A. Aslı Kurucu İktidarın Ortaya Çıkış Halleri.....	104
B. Aslı Kurucu İktidarın Sahibi.....	105
C. Aslı Kurucu İktidarın Özellikleri	106
D. Aslı Kurucu İktidarın Biçimleri: Anayasa Yapma Usûlleri	106
1. Monarşik Usûller.....107; a) Ferman.....107; b) Misak.....	108
2. Demokratik Usûller....109; a) Kurucu Meclis..110; b) Kurucu Referandum	112
III. Tali Kurucu İktidar: Anayasaların Değiştirilmesi	114
A. Anayasa Değişikliği Kavramı.....	115
1. Anayasa Değişikliği Nedir?.....	115
2. Anayasamın Bütünüyle Değiştirilmesi Anayasa Değişikliği midir? (Tali Kurucu İktidar Anayasayı Bütünüyle Değiştirebilir mi?).....	115
3. Anayasa Değişikliğinin Metin İtibarıyla Biçimleri.....	116
B. Anayasaların Değiştirilmesi İhtiyacı (Tali Kurucu İktidarın Gerekliliği).....	117
C. Tali Kurucu İktidarın Sahibi.....	117
D. Tali Kurucu İktidarın Özellikleri	117
E. Tali Kurucu İktidarın Sınırları.....	118
1. Maddî (İçeriksel) Sınırlar.....	118
a) Çeşitleri (Maddî Sınırlara Örnekler)	118
b) Maddî Sınırlara İlişkin Çeşitli Sorunlar	119
aa) Maddî Sınırların Bağlayıcılığı ve Müeyyidesi Meselesi	119
bb) Değiştirme Yasakları Aşılabilir mi?.....	120
cc) Anayasa Değişikliği Usûlünü Düzenleyen Anayasa Maddesi, Anayasa Değişikliği Usûlüyle Değiştirilebilir mi?.....	121
dd) Anayasada Öngörülenlerin Dışında Maddî Sınır Yoktur.....	121
2. Zamansal Sınırlar.....	121
3. Biçimsel Sınırlar.....	122
F. Tali Kurucu İktidarın Biçimleri: Anayasayı Değiştirme Usûlleri.....	122
1. Teklif Safhası.....123; 2. Karar Safhası.....124; 3. Onay Safhası.....	127
Anayasa Değişikliklerinin Yargısal Denetimi Sorunu	130
Tali Kurucu İktidar Konusunda Sonuç ve Tanım	130
IV. Fonksiyonları Bakımından Aslı Kurucu İktidar ile Tali Kurucu İktidar Arasında Özdeşlik...	130

Bölüm 6

DEVLET KAVRAMI

I. “Devlet” Terimi	133
II. Devlet Kavramının Tanımı	133
III. Devletlerin Kurulması.....	136
IV. Devletlerin Sona Ermesi	137
V. Devletin Hukukî Kişiliği İlkesi	137
A. Devlete Tüzel Kişilik Tanınmasının Tarihsel Sebebi	138
B. Devlete Hukukî Kişilik Tanınmasından Kaynaklanan Sonuçlar.....	138

1. Siyasî Sonuç: İktidarın Kişiselleşmesinin Önlenmesi.....	139
2. Hukukî Sonuçlar	139
VI. Devletin Devamlılığı İlkesi	140
1. Uluslararası Andlaşmaların Devamlılığı İlkesi.....	140
2. Hukukun Devamlılığı İlkesi	141
3. Boğların Devamlılığı İlkesi.....	141
4. Kamu Alacaklarının Devamlılığı İlkesi	141
VII. Devletin Faaliyet Alanı.....	142
A. Liberal Görüş.....	142
B. Müdahaleci Görüşler.....	142
VIII. Devletin Kökeni Hakkında Teoriler	143
A. Aile Teorisi	143
B. Biyolojik Teori	145
C. Kuvvet ve Mücadele Teorisi.....	146
D. Ekonomik Teori: Marksist Devlet Teorisi.....	148
E. Devletin Kaynağını İnsan Aklına ve İradesine Dayandıran Teori: Sosyal Sözleşme Teorisi	151
1. Thomas Hobbes.....151; 2. John Locke.....152; 3. Jean-Jacques Rousseau.....	153
4. Sosyal Sözleşme Teorilerinin Eleştirisi	154

Bölüm 7

DEVLETİN UNSURLARI: MİLLET, ÜLKE, EGEMENLİK

I. Devletin Beşerî Unsuru: Millet	155
A. Objektif Millet Anlayışı	156
B. Sübjektif Millet Anlayışı.....	157
II. Devletin Toprak Unsuru: Ülke.....	159
III. Devletin İktidar Unsuru: Egemenlik	162
A. Egemenliğin Değişik Anlamları.....	163
1. Dış Egemenlik: Devletlerin Bağımsızlığı İlkesi.....	163
2. İç Egemenlik	164
B. Egemenliğin Sahibi Konusunda Teoriler.....	165
1. Teokratik Egemenlik Teorileri	165
a) Doğaüstü İlahî Hukuk Doktrini	166
b) Providansiyel İlâhî Hukuk Doktrini.....	166
2. Demokratik Egemenlik Teorileri	166
a) Millî Egemenlik Teorisi.....	167
b) Halk Egemenliği Teorisi.....	169
Demokratik Egemenlik Teorilerinin Eleştirisi.....	171

Bölüm 8

DEVLET ŞEKİLLERİ I: MONARŞİ VE CUMHURİYET

I. Monarşi	173
A. Saltanat Hakların Sınırlanmasına Göre Monarşi Çeşitleri	173
1. Mutlak Monarşi.....	174
2. Meşrutî Monarşi	174
B. Hükümdarın Tahta Geçiş Biçimine Göre Monarşi Çeşitleri.....	175
1. İrsî Monarşiler.....	175
2. Seçimli Monarşiler	179
II. Cumhuriyet.....	180
A. Dar Anlamda Tanım: Cumhuriyet Monarşinin Tersidir.....	180
B. Geniş Anlamda Tanım: “Cumhuriyet = Demokrasi”	181
C. Hangi Anlayış Doğru: Ampirik Veriler	181

Bölüm 9

DEVLET ŞEKİLLERİ II:

ÜNİTER DEVLET-BİLEŞİK DEVLET

I. Üniter Devlet	184
A. Tanım.....	184
1. Devletin Unsurlarında Teklik	185
2. Devletin Organlarında ve Yetkilerinde Teklik.....	186
B. Üniter Devletin İdarî Teşkilatı	186
1. Üniter Devletin Merkezî İdaresi: Başkent Teşkilâtı ve Taşra Teşkilâtı	187
2. Üniter Devlette Yerel Yönetimler	188
II. Bileşik Devlet	789
A. Devlet Birlikleri.....	190
1. Şahsî Birlik	190
2. Hakikî Birlik	190
B. Devlet Toplulukları.....	191
1. Konfederasyon	191
2. Federasyon (Federal Devlet)	193
a) Tanımı	193
b) Federasyon - Konfederasyon Karşılaştırması	194
c) Federal Devlet - Üniter Devlet Karşılaştırması.....	196

Bölüm 10

FEDERASYON (FEDERAL DEVLET)

I. Genel Olarak.....	198
II. Federasyonun Devlet Yapısı.....	199
A. Federal Devlet	200
1. Federal Devletin Millet, Ülke ve Egemenlik Unsurları	201
2. Federal Devletin Yasama, Yürütme ve Yargı Organları.....	201
B. Federe Devletler.....	204
III. Federasyonun Hukuk Düzeni: Federal ve Federe Hukuk Düzenleri ve Bunların Arasındaki İlişkiler	205
IV. Federal Devlet ile Federe Devletler Arasında Yetki Paylaşımı	206
A. Yetki Paylaşımı Yazılı ve Katı Bir Anayasayla Yapılmış Olmalıdır	207
Federalizmde Yetki Bölüşümü Usûlü	208
1. Federal Devletin Yetkilerini Sayma	208
2. Federe Devletlerin Yetkilerini Sayma	208
B. Anayasanın Değiştirilmesine Federe Devletler de Katılmalıdır	209
C. Yetki Uyuşmazlıklarının Yargısal Çözüm Yolu Olmalıdır: Federal Yüksek Mahkemenin Gerekliği	210
V. Federasyonların Kurulması (1. Birleşme, 2. Ayrılma Yoluyla).....	211
VI. Korporatif Federalizm.....	212
VII. Federalizmin Değerlendirilmesi	214
VIII. Bölgesel Devlet.....	215
A. Bölgesel Devlet-Üniter Devlet Karşılaştırması	215
B. Bölgesel Devlet-Federasyon Karşılaştırması	215

Bölüm 11

HÜKÛMET SİSTEMLERİ

I. Kuvvetler Ayrılığı Teorisi.....	217
A. Locke	218
B. Montesquieu	219
C. Kuvvetler Ayrılığı Teorisine Yöneltilen Eleştiriler	221
Hükûmet Sistemlerinin Tasnifi.....	223

I. Kuvvetler Birliği Sistemleri.....	223
A. Yürütme Organında Birleşme.....	223
1. Mutlak Monarşi.....	223
2. Diktatörlük.....	224
B. Yasama Organında Birleşme: Meclis Hükûmeti.....	225
II. Kuvvetler Ayrılığı Sistemleri.....	230
A. Sert Kuvvetler Ayrılığı: Başkanlık Hükûmet Sistemi.....	230
1. Aslı Özellikler.....	231
2. Tali Özellikler.....	233
3. Başkanlık Sisteminde Karşılıklı Etkileşim Araçları.....	235
4. Değerlendirme: Başkanlık Sisteminin Güçlü ve Zayıf Yanları.....	238
5. Yarı-Başkanlık Sistemi.....	241
B. Yumuşak Kuvvetler Ayrılığı: Parlâmenter Hükûmet Sistemi.....	242
1. Aslı Özellikler.....	243
2. Tali Özellikler.....	246
3. Parlâmenter Hükûmet Sistemlerinde Karşılıklı Etkileşim Araçları.....	247
4. Değerlendirme: Parlâmenter Sistemin Güçlü ve Zayıf Yanları.....	248
5. Rasyonelleştirilmiş Parlâmentarizm.....	255

Bölüm 12 DEMOKRASİ KAVRAMI

I. Demokrasi Teorileri.....	258
A. Normatif Demokrasi Teorisi.....	258
B. Ampirik Demokrasi Teorisi.....	259
II. Demokrasilerin “Gri Bölgesi”: Melez rejimler.....	261
A. Delegasyoncu Demokrasiler.....	262
B. Yarışmacı Otoriterizm.....	262
C. Popülist Rejimler.....	263
III. Demokrasi Anlayışları.....	264
A. Çoğunlukçu Demokrasi Anlayışı.....	265
B. Çoğulcu Demokrasi Anlayışı.....	266
IV. Demokrasi Modelleri.....	269
A. Çoğunlukçu Demokrasi Modeli (Westminster Modeli).....	270
B. Uzlaşmacı Demokrasi Modeli.....	271

Bölüm 13 EGEMENLİĞİN KULLANILMASI BAKIMINDAN DEMOKRASİ TİPLERİ DOĞRUDAN, TEMSİLİ VE YARI-DOĞRUDAN DEMOKRASİ

I. Doğrudan Demokrasi.....	273
A. Tanımı.....	273
B. Örnekler: 1. Eski Yunan: <i>Ekklesia</i>273; 2. İsviçre: <i>Landsgemeinde</i>	274
C. Teorik Kökeni: Halk Egemenliği Teorisi ve Egemenliğin Devredilmezliği Kuramı ..	277
II. Temsilî Demokrasi.....	278
A. Genel Olarak.....	278
B. Temsil Kavramı.....	279
C. Emredici Vekâlet teorisi.....	281
D. Temsilî Vekâlet Teorisi.....	284
III. Yarı-Doğrudan Demokrasi.....	289
A. Yarı-Doğrudan Demokrasinin Tanımı.....	289
B. Yarı-Doğrudan Demokrasinin Araçları.....	289
1. Referandum.....	289
a) Yapılış Zamanı Bakımından.....290;	b) Bağlayıcılığı Bakımından.....290
c) Başvuruluşu Bakımından.....291;	d) Konuları Bakımından.....292

2. Halk Vetosu	293
3. Halk Teşebbüsü	293
4. Temsilcilerin Azli	294
C. Yarı-Doğrudan Demokrasinin Değerlendirilmesi	296
1. Yarı-Doğrudan Demokrasinin Lehine Olan Görüşler	296
2. Yarı-Doğrudan Demokrasinin Aleyhine Olan Görüşler	296

Bölüm 14 SEÇİMLER

I. Oy Hakkı	298
A. Bazı Kavramlar	299
B. Oy Hakkının Şartları	300
C. Oy Hakkının İlkeleri	302
1. Genel Oy İlkesi	302
Genel Oy İlkesinin Tersî: Kısıtlı Oy	303
2. Eşit Oy İlkesi	305
Eşit Oyun Tersî: Çoğul Oy	305
3. Tek Dereceli Seçim veya Doğrudan Oy İlkesi	306
4. Bireysel Oy İlkesi	307
5. Kişisel Oy İlkesi	308
6. Gizli Oy İlkesi	309
7. Mecburî Oy veya İhtiyarî Oy İlkeleri	310
8. Serbest Oy veya Seçimlerin Serbestliği İlkesi	312
9. Açık Sayım ve Döküm İlkesi	312
10. Seçim Uyuşmazlıklarının Yargısal Çözümü İlkesi	313
a) Seçim Uyuşmazlıklarının Siyasal Çözümü Sistemi	313
b) Seçim Uyuşmazlıklarının Yargısal Çözümü Sistemi	314
II. Seçim Sistemleri	315
A. Çoğunluk Sistemi	316
1. Tek-Turlu Çoğunluk Sistemi	316
a) Tek-İsimli Tek-Turlu Çoğunluk Sistemi	316
b) Listeli Tek-Turlu Çoğunluk Sistemi	317
2. İki-Turlu Çoğunluk Sistemi	318
a) Tek-İsimli İki-Turlu Çoğunluk Sistemi	318
b) Listeli İki-Turlu Çoğunluk Sistemi	318
B. Nispi Temsil Sistemi	319
1. Ulusal Düzeyde Nispi Temsil	320
2. Seçim Çevresi Düzeyinde Nispi Temsil	321
a) En Büyük Artık Usûlü	322
b) En Kuvvetli Ortalama Usûlü	322
c) Millî Bakiye (Ulusal Artık) Sistemi	323
d) D'Hondt Usûlü	323
- Nispi Temsil Sisteminde Liste Çeşitleri	324
- Nispi Temsil Sisteminde Seçim Barajları	326
EK: Seçim Sistemlerinin Değerlendirilmesi	327

Bölüm 15 YASAMA

I. Yasama Organı	329
A. Genel Olarak	329
B. İngiltere'de Parlâmentonun Doğuşu ve Gelişmesi	330
C. Parlâmentoların Yapısı: Tek-Meclesi ve İki-Meclesli Parlâmentolar	336
D. Parlâmento Üyeliği (Seçimi ve Hukukî Statüsü)	340
E. Parlâmentoların İç Yapısı ve Çalışma Düzeni	342

II. Yasama Fonksiyonu	345
A. Yasama Fonksiyonunun Tanımı ve Diğer Devlet Fonksiyonlarından Ayrılması.....	345
1. Maddî Kriter	345
2. Organik Kriter	348
B. Yasama İşlemleri	349
1. Yasama İşleminin Tanımı	350
2. Yasama İşlemlerinin Türleri: Parlâmento Kararı ve Kanun	351
C. Yasama Fonksiyonunun Özellikleri	356
1. Yasama Yetkisinin Genelliği	356
2. Yasama Yetkisinin Asıllığı	357
3. Yasama Yetkisinin Devredilmezliği	358
D. Parlâmentoların Görev ve Yetkileri	358

Bölüm 16 YÜRÜTME

I. Yürütme Organı	359
A. Başkanlık Sistemlerinde Yürütme Organı: Başkan	360
B. Parlâmenter Sistemlerde Yürütme Organı	361
1. Devlet Başkanı	361
a) Monarşilerde Devlet Başkanları: Krallar	362
b) Cumhuriyetlerde Devlet Başkanları: Cumhurbaşkanı	362
c) Devlet Başkanlarının Sorumluluğu ve Sorumsuzluğu	364
aa) Siyasal Sorumsuzluğu...364; bb) Cezaî Sorumluluğu ve Sorumsuzluğu	364
cc) Hukukî Sorumluluğu	365
d) Devlet Başkanlarının Görev ve Yetkileri	366
e) Parlâmenter Sistemlerde Devlet Başkanının Yetkilerini Kullanabilmesinin Şartı: Karşı-İmza Kuralı	367
2. Hükümet	368
a) Bakanlar Kurulu	368
b) Başbakan	369
c) Bakanlar	370
II. Yürütme Fonksiyonu	372
A. Yürütme Fonksiyonunun Tanımı ve Diğer Devlet Fonksiyonlarından Ayrılması	372
B. Yürütme İşlemleri	373
C. Yürütme Fonksiyonunun Özellikleri	374
1. Kanuna Dayanma: Yürütme Fonksiyonunun “ <i>Secundum Legem</i> ” Niteliği	374
2. Kanuna Aykırı Olmama: Yürütme Fonksiyonunun “ <i>Intra Legem</i> ” Niteliği	375
3. Yürütme Fonksiyonunun Alanı	375
D. Yürütme Organının Düzenleyici İşlemleri	376
E. Olağanüstü Yönetim Usûlleri	378

Bölüm 17 YARGI

I. Yargı Fonksiyonu (Fonksiyonel Anlamda Yargı)	385
A. Yargı Fonksiyonunun Tanımı	385
1. Yargı Fonksiyonunun Maddî Açıdan Tanımlanması (Maddî Kriter)	386
2. Yargı Fonksiyonunun Organik Açıdan Tanımlanması (Organik Kriter)	388
3. Maddî ve Organik Kriterlerin Birlikte Kullanılması	388
B. Yargılama Yetkisi	389
II. Yargı Organı (Organik Anlamda Yargı)	390
A. Yargı Organının Tanımı ve diğer devlet organlarından ayrılması	390
1. Fonksiyonel (İşlevsel) Açıdan Yargı Organı Tanımı	390
2. Yapısal Açıdan Yargı Organının Tanımı	391
Yargı Fonksiyonu ve Organının Tanımı Konusunda Sonuç	393

B. Hâkim Kavramı	393
1. Hâkim Kavramının Tanımı	394
2. Tabîî (Kanunî, Olağan) Hâkim İlkesi	395
3. Hâkimlerin Bağımsızlığı	395
4. Hâkimlik Teminatı	396
5. Hâkimlerin Atanması ve Özlük İşleri	397
a) Birinci Sistem: Yürütme Organının Yetkili Olması	397
a) İkinci Sistem: Hakimler Yüksek Kurulu Kurulması	398

Bölüm 18

TEMEL HAK VE HÜRRİYETLER

I. Kavramlar	400
II. Temel Hak ve Hürriyetlerin Tarihsel ve Düşünsel Gelişimi	403
A. Eski Çağda Temel Hak ve Hürriyetlerin Gelişimi	403
B. Orta Çağda Temel Hak ve Hürriyetlerin Gelişimi	404
C. Mutlak Monarşiler Devrinde Hürriyetlerin Gelişimi	406
D. 17 ve 18'inci Yüzyıllarda Tabîî Hukuk Akımı (Tabîî Hak Doktrini)	406
E. Ferdietçi Doktrin	408
III. Hürriyet Karinesi: "Hürriyet Asıldır"	409
IV. Temel Hak ve Hürriyetlerin Sınıflandırılması	411
A. Jellinek'in Sınıflandırması	411
B. Ortaya Çıkış Sıralarına Göre Tasnif	412
C. Diğer Tasnifler	412
V. Temel Hak ve Hürriyetlerin Anayasalarda Düzenlenmesi	413
VI. Temel Hak ve Hürriyetlerin Özneleri	415
VII. Temel Hak ve Hürriyetlerin Yükümlülükleri ("Muhatapları")	416
- Temel Hakların Dikey ve Yatay Etkisi Meselesi	417
VIII. Temel Hak ve Hürriyetlerin Kullanılmasında Sistemler	418
IX. Temel Hak ve Hürriyetlerin Sınırlandırılması	419
A. Olağan Dönemlerde Temel Hak ve Hürriyetlerin Sınırlandırılması Sistemi	420
B. Olağanüstü Yönetim Usullerinde Temel Hak ve Hürriyetlerin Sınırlandırılması	424
X. Temel Hak ve Hürriyetlerin Korunması	428
A. İç Koruma	428
B. Uluslararası Koruma	430
1. Birleşmiş Milletler Çerçevesinde İnsan Haklarının Korunması	430
2. Avrupa Konseyi Çerçevesinde İnsan Haklarının Korunması: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi	431
a) Sözleşmenin Kapsamı (Koruduğu Haklar)	431
b) AIHS'İN Kurduğu Organ: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi	432
c) Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine Başvuru Çeşitleri	433
d) Bireysel Başvuruların İncelenmesi Usûlü	434
e) AIHM Hükümlerinin Yerine Getirilmesi ve Bunun Denetlenmesi	436

Bölüm 19

KANUNLARIN ANAYASAYA UYGUNLUK DENETİMİ: ANAYASA YARGISI

I. Genel Olarak	438
A. Anayasa Yargısı ve Anayasa Mahkemesi Kavramları	438
B. Anayasa Yargısının Varlık Nedeni	439
C. Anayasa Yargısının Ön Koşulları: Yazılı ve Katı Anayasa	440
D. Anayasa Yargısının Varlık Koşulu: Anayasa Tarafından Öngörülmesi	441
E. Anayasa Yargısının Tarihsel olarak Ortaya Çıkışı	444
II. Anayasa Mahkemelerinin Yapıları (Üyelerin Sayısı, Görev süresi ve Seçilmeleri)	445
III. Anayasa Yargısı Modelleri	446
A. Genel Mahkeme Sistemi: Amerikan Modeli	448

B. Özel Mahkeme Sistemi: Avrupa Modeli	452
IV. Anayasaya Uygunluk Denetiminin Türleri	453
A. <i>A Priori</i> Denetim (Önleyici Denetim)	453
B. <i>A Posteriori</i> Denetim (Düzeltilici Denetim)	458
V. Anayasaya Uygunluk Denetiminin Yolları	459
A. Soyut Norm Denetimi (İptal Davası)	459
B. Somut Norm Denetimi (İtiraz Yolu)	460
C. Anayasa Yargısında Bireysel Başvuru (Anayasa Şikayeti)	461
VI. Anayasa Mahkemelerinin Görev ve Yetkileri	462
A. Temel Görev ve Yetki: Bazı Normların Anayasaya Uygunluğunu Denetlemek	463
B. Anayasa Mahkemelerinin Ek Görev ve Yetkileri	463
VII. Anayasaya Uygunluk Denetiminin Konusu: Anayasa Mahkemelerinin Denetimine Tabi Olan Norm ve İşlemler	463
A. Anayasa Değişiklikleri, Anayasa Mahkemeleri Tarafından Denetlenebilir mi?	464
B. Kanunlar	467
C. Milletlerarası Antlaşmalar	468
D. Kanun Hükmünde Kararnameler	468
E. Parlâmento İçtüzükleri	468
F. Parlâmento Kararları	469
G. Devlet Başkanı Kararları	469
H. İdari İşlemler	469
I. Federal Devletlerde Federe Devletlerin İşlemleri	470
VIII. Anayasaya Uygunluk Denetiminin Ölçüsü: Anayasa Yargısında Ölçü Normlar Sorunu	470
A. Ölçü Norm Anayasadır	470
B. Anayasanın Göndermede Bulunduğu Normlar	471
C. “Ara Normlar” Ölçü Norm Olabilir mi?	472
IX. Kanunların Anayasaya Uygunluğunun Yargısal Denetiminin Kapsamı	472
A. Şekil Bakımından Denetim	473
B. Esas Bakımından Denetim	473
1. Sebep Unsuru.....474; 2. Amaç Unsuru.....474; 3. Konu Unsuru	474
X. Anayasa Mahkemelerinin Yargılama Usûlleri	479
A. Davanın Açılması	479
1. Dava Açma Yetkisi.....479; 2. Dava Açma Süresi.....480; 3. Dava Dilekçesi	480
B. Davanın Görüşülmesi	481
1. Görüşme İçin Hazırlık	481
2. Mahkemenin Toplanması	481
3. Görüşme (Müzakere), Oylama ve Karar Yetersayıları	482
C. Kararların Yazılması	483
D. Kararların Çeşitleri	484
1. Ret Kararı	485
2. İptal Kararı	485
E. Kararların Yayınlanması	485
F. Kararların Kesinleşmesi	485
XI. Anayasa Mahkemesi Kararlarının Yürürlüğe Girmesi ve Sonuçları	481
A. Anayasa Mahkemesi Kararlarının Yürürlüğe Girmesi (Kararların Zaman Bakımından Etkisi)	486
1. Geçmişe Etkili Olarak Yürürlüğe Girme	486
2. Geleceğe Etkili Olarak Yürürlüğe Girme	486
B. Anayasa Mahkemesi Kararlarının Sonuçları	487
1. Amerikan Modeli Anayasa Yargısında	487
2. Avrupa Modeli Anayasa Yargısında	488
XII. Anayasa Mahkemesi Kararlarının Bağlayıcılığı	489
Bibliyografya	493
Dizin	504

KUTULAR

KUTU 2.1: Anayasa Hukukçusu Siyaset Bilimciler	29	KUTU 6.9: Materyalizm.....	148
KUTU 2.2: “Anayasa Hukuku Geçer, İdare... ..	31	KUTU 6.10: Diyalektik	149
KUTU 2.3: Örnek Kararlar	32	KUTU 7.1: Dil Birliği Hakkında Yahya Kemal .	157
KUTU 2.4: Fransız Anayasa Hukukunun Altın Çağı ..	36	KUTU 7.2: Vatandaşlık	158
KUTU 3.1: Hukuk Kuralı Nedir?	48	KUTU 7.3: Vatandaşın Sadakat ve Devletin	
KUTU 3.2: İki Bakış Açısı	51	Koruma Borcu	159
KUTU 3.3: Normlar Hiyerarşisi	51	KUTU 7.4: Milliyetler Prensibi	159
KUTU 3.4: İngiliz Anayasa Hukukunun Kaynakları.....	55	KUTU 7.5: Self-Determinasyon Hakkı	159
KUTU 3.5: “İsrail Anayasası”	57	KUTU 7.6: Roman “Milleti”	160
KUTU 3.6: 1787 ABD Anayasasının Başlangıcı... ..	64	KUTU 7.7: Devletin Ülkesinin Bütünlüğü İlkesi	161
KUTU 3.7: Normatif Çeşme Olarak Anayasa	68	KUTU 7.8: Egemenliğin Tekliği İlkesi	165
KUTU 3.8: Anayasasızlaştırma	72	KUTU 7.9: Egemenliğin Bölünmezliği İlkesi ..	165
KUTU 3.9: Anayasacılık Dalgaları	71	KUTU 7.10: Egemenliğin Devredilmezliği İlkesi	165
KUTU 3.10: Üç Değişik Geçerlilik Anlayışı	73	KUTU 8.1: Monarşi, Krallık, Hükümdar, vs.	173
KUTU 3.11: Anayasaya Karşı Hile	79	KUTU 8.2: İlk Kralın Hakkı	178
KUTU 3.12: Faşist ve Nasyonal Sosyalist Re-		KUTU 8.3: Niyabet	178
jimlerin Yerleşmesi	79	KUTU 8.4: Monarşilerin Değeri	179
KUTU 3.13: “Anayasal Kötü Niyet”	79	KUTU 8.5: “Cumhuriyet”, “ <i>Res Publica</i> ”	180
KUTU 3.14: Teamüllere Karşı Laferrière	82	KUTU 9.1: Resmî Dil	185
KUTU 3.15: Türk Hukuk Düzeninde Anayasal		KUTU 9.2: Fransa’da 25 Mart 1852 Tarihli Ka-	
Teamül Olabilir mi?	83	rarnamenin Gerekçesi	187
KUTU 4.1: “Hâkim Kanunun Ağzıdır”	85	KUTU 9.3: Auguste Vivien	187
KUTU 4.2: <i>Textualism</i>	87	KUTU 9.4: Odilon Barrot	188
KUTU 4.3: <i>Original Intent</i>	88	KUTU 9.5: <i>Tu felix Austria nube</i>	191
KUTU 4.4: <i>Nemo Aliquam</i>	89	KUTU 9.5: Avrupa Birliği: Konfederasyon mu,	
KUTU 4.5: Hakimlerin Normatif İdeolojisi:	93	Federasyon mu?	192
KUTU 4.6: Dürüst Yorum İlkesi	94	KUTU 10.1: Federal Devletler	199
KUTU 4.7: Hukuk Kuralları Arasında Çatışma		KUTU 10.2: Federasyonda Vatandaşlık	201
Çözme Kuralları	99	KUTU 10.3: Federal Hukukun Doğrudan	
KUTU 4.8: Realist Yorum Teorisi	100	Uygulanabilirliği	206
KUTU 4.9: Realist Yorum Teorisinin Dengele-		KUTU 10.4: Münhasır Yetkiler-Ortak Yetkiler .	209
yicisi: Mekanist Anayasa Anlayışı	101	KUTU 10.5: Belçika	211
KUTU 5.1: Kurucu İktidar - Kurulmuş İktidar		KUTU 10.6: Federalizmin Nedenleri	212
Ayrımının Doktrinal Kökeni	103	KUTU 10.7: Kanada/Québec	214
KUTU 5.2: Devrim	104	KUTU 11.1: <i>Partes Potentiales Summi Imperii</i> .	219
KUTU 5.3: Hükûmet Darbesi	104	KUTU 11.2: Yasama Kuvvetinin Zayıflaması....	222
KUTU 5.4: Anayasayı İlga	105	KUTU 11.3: Loysel	224
KUTU 5.5: Fransa’da 1814 <i>Charte</i> ’ı	108	KUTU 11.4: SSCB, Meclis Hükûmeti Sistemi Miydi?.	230
KUTU 5.6: Kurucu Referandumdan Bir Sapma:		KUTU 11.5: <i>Impeachment</i> Örnekleri	236
Kurucu Plebisit	113	KUTU 11.6: Başkanlık Sisteminin Prototipi:	
KUTU 5.7: Aslî Kurucu İktidar Devamlı mı?	113	Amerika Birleşik Devletleri	237
KUTU 5.8: Anlamanın Yorum Yoluyla Değiş-		KUTU 11.7: Parlâmenter Sistemlerde Bakanlar	
mesi Anayasa Değişikliği midir?	115	Kuruluna Hâkim Olan İlkeler	244
KUTU 5.9: “Yeni Kuşaklar Teorisi”	117	KUTU 11.8: Parlâmenter Sistemin Ortaya	
KUTU 5.10: Değiştirilemez Hükûmler	119	Çıkışı: İngiltere	251
KUTU 5.11: Kanun Yapma Usûlünün, Anayasa		KUTU 11.9: Rasyonelleştirilmiş Parlâmenta-	
Değişikliklerine Genel Hüküm Olarak	122	rizm Araçlarından Örnekler I	256
KUTU 5.12: Karar Yeter Sayısı, Neyin Üzerin-		KUTU 11.10: Rasyonelleştirilmiş Parlâmenta-	
den Hesaplanacaktır?	126	rizm Araçlarından Örnekler II	257
KUTU 6.1: <i>Polis, Civitas, Res Publica, vs</i>	133	KUTU 12.1: Demokrasi vs. Anayasacılık	263
KUTU 6.2: <i>Liberland</i>	136	KUTU 12.2: Demokrasi vs. Temel Hak ve Hür-	
KUTU 6.3: <i>L’Etat, c’est moi</i>	137	riyetlere Saygı	263
KUTU 6.4: <i>Burdeau</i>	139	KUTU 12.3: Terminoloji	264
KUTU 6.5: <i>Je m’en vais, mais l’Etat</i>	140	KUTU 12.4: Militan Demokrasi Anlayışı	268
KUTU 6.6: Andlaşmaların Devamlılığı İlkesi	141	KUTU 12.5: Klasik Demokrasi – Marksist	
KUTU 6.7: Hukukun Devamlılığı İlkesi	141	Demokrasi Anlayışları	268
KUTU 6.8: Borçların Devamlılığı İlkesi	141	KUTU 12.6: Seçim, Nüfus Sayımı mı?	270

KUTU 13.1: Atina'da Ekklesia	274
KUTU 13.2: New England: <i>Town Meeting</i>	276
KUTU 13.3: Türkiye'de Doğrudan Demokrasi Var mı? "Köy Derneği"	276
KUTU 13.4: İnternet, Doğrudan Demokrasiyi	277
KUTU 13.5: "Temsilci"- "Görevli" Ayrımı	280
KUTU 13.6: Referandumdan Bir Sapma: Plebisit	292
KUTU 14.1: Seçme Hakkına Sahip Olup Da Oy Kullanamayacak Olanlar	302
KUTU 14.2: Oy Vermenin Niteliği	311
KUTU 14.3: Seçimlerin Yönetimi Değil, Sadece Denetimi Yargı Organlarına Verilmelidir	314
KUTU 14.4: " <i>Gerrymandering</i> "	315
KUTU 14.5: Mudanya İlçesi, Neden 2. Bölgede?	315
KUTU 14.6: Nispi Temsilin Diğer Formülleri	324
KUTU 14.7: Karma Seçim Sistemleri	326
KUTU 15.1: Birinci ve İkinci Meclislerin İsimleri	337
KUTU 15.2: Benjamin Franklin	339
KUTU 15.3: Ödemeler	342
KUTU 16.1: Bakanlar Kurulu Üyesi Olmayan Bakanlar	371
KUTU 16.2: ABD'de Başkanın Düzenleme Yetkisi	377
KUTU 16.3: Zaruret Hali Teorisi	380
KUTU 16.4: Kademeli Onay sistemi	383
KUTU 18.1: Çeşitli Kavramlar	402
KUTU 18.2: Antigone	407
KUTU 18.3: Marksist Özgürlük Anlayışı:	409
KUTU 18.4: Hürriyet Karinesinin Pozitif Hu- kukta Yansımaları	411
KUTU 18.5: Hürriyetlerin Bütünlüğü	413
KUTU 18.6: Temel Hak ve Hürriyetlerin Ara- sında Hiyerarşi Var mıdır?	413

KUTU 18.7: "Program Haklar"- "Normatif Haklar" Ayrımı	414
KUTU 18.8: "İsimsiz Hürriyetler"	415
KUTU 18.9: Temel Hakların Dikey ve Yatay Etkisi Meselesi	417
KUTU 18.10: THH'lerin "Sınırlılığı"	420
KUTU 18.11: Ölçülülük İlkesi	422
KUTU 18.12: Temel Hak ve Hürriyetler Yaban- cılar İçin Sınırlandırılması	424
KUTU 18.13: Temel Hak ve Hürriyetlerin Kö- tüye Kullanılmaması	428
KUTU 18.12: Ombudsmana Başvurma Yoluyla THH'lerin Korunması	429
KUTU 18.15: Karıştırmayınız	432
KUTU 18.16: Karıştırmayınız	433
KUTU 18.17: AİHM Başvuru Adresi	434
KUTU 18.18: Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi	436
KUTU 18.19: Sayılarla AİHM	436
KUTU 19.1: Kanunların Anayasaya Uygunlu- ğunun Siyasal Denetimi	422
KUTU 19.2: Anayasa Yargısının Meşruluğu	423
KUTU 19.3: Dr. Bonham Davası [1610]	424
KUTU 19.4: Hazine v. Kurt Davası	427
KUTU 19.5: <i>Stare Decisis</i>	433
KUTU 19.6: <i>Marbury V. Madison</i> Kararı	435
KUTU 19.7: "Anayasalık Bloğu" Kavramı	455
KUTU 19.8: Düzenlememe İptal Nedeni midir?	461
KUTU 19.9: Eksik Düzenleme İptal Nedeni mi?	461
KUTU 19.10: Anayasa Uygunluk Karinesi	462
KUTU 19.11: " <i>Ratio Decidendi</i> - <i>Obiter Dictum</i> " Ayrımı	467
KUTU 19.12: Anayasa Mahkemeleri Yürürlüğü Durdurma Kararı Verebilir mi?	477

ŞEMALAR

ŞEMA 2.1: Anayasa Hukukunun Konusu	22
ŞEMA 2.2: Anayasa Hukuku Kısımları	24
ŞEMA 5.1: Devlet İktidarları	103
ŞEMA 5.2: Anayasa Yapma Usülleri	107
ŞEMA 5.3: Anayasa Değişikliği Usulü	129
ŞEMA 6.1: Devletin Hukuki Kişiliği İlkesi	138
ŞEMA 7.1: Egemenlik	163
ŞEMA 7.2: Egemenlik Teorileri	165
ŞEMA 8.1: Monarşi Çeşitleri	173
ŞEMA 9.1: Devlet Şekilleri	188
ŞEMA 9.2: Üniter Devletin İdari Teşkilatı	187
ŞEMA 11.1: Kuvvetler Birliği ve Ayrılığına Göre Hükümet Sistemleri	223

ŞEMA 13.1: Egemenliğin Kullanılması Bakı- mından Demokrasi Tipleri	272
ŞEMA 13.2: Referandum Çeşitleri	290
ŞEMA 14.1: Oy Hakkı	299
ŞEMA 14.2: Seçim Sistemleri	316
ŞEMA 14.3: Seçim Sistemlerinin Değerlendi- rilmesi	327
ŞEMA 16.1: Yürütme Organının Yapısı	360
ŞEMA 16.2: Devlet Başkanlarının Sorumluluğu	364
ŞEMA 18.1: Temel Hak ve Hürriyetlerin Si- nırlandırması Şartları	411
ŞEMA 18.2: Temel Hak ve Hürriyetlerin Ko- runması Yolları	412

TABLOLAR

TABLO 5.1: Aslı Kurucu İktidar-Tali Kurucu İktidar Karşılaştırması	130
TABLO 7.1: Milli Egemenlik ve Halk Egemen- liği Teorileri Sonuçları Arasındaki Farklar	171
TABLO 7.1: Kralların Listesi	175
TABLO 9.1: Federasyon - Konfederasyon	196
TABLO 9.2: Federal Devlet - Üniter Devlet	197
TABLO 11.1: Başkanlık Sistemi-Parlâmenter Sistem Karşılaştırması	224

TABLO 11.2: Avrupa Parlâmenter Demokra- silerinde Hükûmetlerin Ortalama Ömrü	249
TABLO 11.3: Değerlendirme: Başkanlık ve Par- lâmenter Sistemin Güçlü ve Zayıf Yanları	251
TABLO 16.1: Cumhurbaşkanlarının Statüleri	363
TABLO 19.1: Anayasa Mahkemesi Üyelerinin Seçim Şekilleri	431
TABLO 19.2: Amerikan ve Avrupa Modelleri Arasında Karşılaştırma	44

Bölüm 1

ANAYASA HUKUKUNUN BİLGİ KAYNAKLARI*

Anayasa hukukunun “bilgi kaynakları (*fontes cognoscendi*)”¹, anayasa hukuku kurallarının bulunacağı yerleri ve bunların kapsamı hakkında bilgi edinecek belgeleri ifade eder. Anayasa hukukunun başlıca bilgi kaynakları şunlardır:

I. ANAYASALAR

Şüphesiz anayasa hukukunun bilgi kaynakları arasında en önemlisi anayasalardır. Doğal olarak bir anayasal meseleyle karşılaşıldığında yapılması gereken ilk şey, o konuda anayasada bir kural olup olmadığına bakmaktır.

A. TÜRK ANAYASALARI

Türk anayasalarının bilgi kaynakları resmî kaynaklar ve özel kaynaklar olarak iki gruba ayrılabilir.

1. Resmî Kaynaklar.- Resmî kaynaklar arasında *Düstur* ve *TBMM Tutanak Dergisi* ve *Resmî Gazete* yer alır. Bunların en önemlisi *Resmî Gazete*dir. *Resmî Gazete*, internet ortamında Cumhurbaşkanlığına yayımlanır. Ayrıca lüzum görüldüğü takdirde, ihtiyaç duyulan sayıda basılı ortamda da yayımlanabilir (10 sayılı CBK, m.2). *Resmî Gazete* kural olarak gündüzdür; ancak bazen acele yayınlanması lazım gelen bir metin için aynı gün ikinci veya üçüncü bir sayı daha çıkarılır. Buna “mükerrer sayı” denir. *Resmî Gazetenin* 1921’den bu yana olan bütün sayılarına ücretsiz olarak www.resmigazete.gov.tr adresinden ulaşılabilir.

2. Özel Kaynaklar: Anayasa Derlemeleri.- Resmî kaynakların dışında birçok özel kişinin yaptığı anayasa derlemeleri de vardır. Bunların içinde en önemli ikisi şunlardır:

- a) Suna Kili ve Şeref Gözübüyük, *Türk Anayasa Metinleri*, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Yenilenmiş 3. Baskı, 2006, 390 s. (Bu derleme 1808’den bu yana bütün Türk anayasalarını ve anayasal belgelerini içermektedir).

* Bu bölüm Kemal Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, Bursa, Ekin, 2011, c.I, s.1-24’ten özetlenmiştir. Daha geniş bilgi için oraya bakınız.

1. Genel olarak hukukun bilgi kaynakları konusunda bkz.: Yaşar Karayalçın ve Aynur Yongalık, *Hukukta Öğretim-Kaynaklar-Metod: Problem Çözme*, Ankara, BTHAE Yayınları, Yedinci Baskı, 2008, s.82 vd.

Bölüm 2

ANAYASA HUKUKU

(Tanımı, Konusu, Kısımları, Yaklaşım Biçimleri, Diğer Dallar ile İlişkisi, Tarihsel Gelişimi, vs.)*

Bibliyografya.- Ali Fuat Başgil, *Esas Teşkilat Hukuku*, İstanbul, Baha Matbaası, 1960, s.3-4; Hüseyin Nail Kubalı, *Anayasa Hukuku Dersleri*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1971, s.1-2; Bülent Nuri Esen, *Anayasa Hukuku: Genel Esaslar*, Ankara, Ayyıldız Matbaası, 1970, s.12-13; İlhan Arsel, *Anayasa Hukuku (Demokrasi)*, Ankara, Doğu Matbaacılık, 1964, s.4-6; Erdoğan Teziç, *Anayasa Hukuku*, İstanbul, Beta, 13. Baskı, 2009, s.3-4; Mustafa Erdoğan, *Anayasa Hukuku*, Ankara, Orion, 4. baskı, 2007, s.27-30; Kemal Gözler, *Anayasa Hukukunun Metodolojisi*, Bursa, Ekin, 1999, s.194-196; Louis Favoreu, *et al.*, *Droit constitutionnel*, Paris, Dalloz, Yedinci Baskı, 2004, s.1-27, 314-323; Louis Favoreu, “Le droit constitutionnel, droit de la constitution et constitution de droit”, *Revue française de droit constitutionnel*, no 1, 1990, s.85; Dominique Turpin, *Droit constitutionnel*, Paris, P.U.F., “Quadrige”, 2003, s.1-10; Bertrand Mathieu ve Michel Verpeaux, *Droit constitutionnel*, Paris, PUF, Coll. Droit fondamental, 2004, s.19-20; Jean-Louis Mestre, “Les emplois initiaux de l’expression ‘droit constitutionnel’”, *Revue française de droit constitutionnel*, no 55, 2003, s.451-472; Vlad Constantinesco ve Stéphane Pierré-Caps, *Droit constitutionnel*, Paris, Presses Universitaires de France, Themis droit public, İkinci Baskı, 2006, s.7-10; Eric Oliva, *Droit constitutionnel*, Paris, Dalloz, Altıncı Baskı, 2007, s.1-4.

Bu bölümde anayasa hukukunun tanımını, konusunu, kısımlarını, anayasa hukukunda değişik yaklaşım biçimlerini, anayasa hukuku ile siyaset bilimi, diğer disiplinler ve keza hukukun diğer dalları arasındaki ilişkiyi ve anayasa hukukunun tarihsel gelişimini kısaca göreceğiz. Buna göre bu bölümün planı şu şekilde olacaktır:

PLÂN:

I. Terminoloji

II. Anayasa Hukukunun Tanımı, Konusu ve Kısımları

III. Anayasa Hukukunda Yaklaşım Biçimleri

IV. Anayasa Hukuku ile Siyaset Bilimi, Siyasal Felsefe ve Siyasi Tarih Arasındaki İlişki

V. Anayasa Hukuku ile Hukukun Diğer Dalları Arasındaki İlişki

VI. Anayasa Hukukunun Tarihsel Gelişimi

VII. Niçin Anayasa Hukukunu Öğrenmek Gerekli?

* Bu bölüm Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, *op. cit.*, c.I, s.25-101’den özetlenmiştir. Daha geniş bilgi için oraya bakınız.

Terminolojiyle işe başlayalım.

I. TERMİNOLOJİ¹

Bibliyografya.- Başgil, *op. cit.*, s.3-4; Kubalı, *op. cit.*, s.1-2; Esen, *Anayasa Hukuku: Genel Esaslar*, *op. cit.*, s.12-13; Arsel, *Anayasa Hukuku (Demokrasi)*, *op. cit.*, s.4-6; Teziç, *op. cit.*, s.3-4; Erdoğan, *Anayasa Hukuku*, *op. cit.*, s.27-29.

Burada “anayasa” ve “anayasa hukuku” terimlerini göreceğiz.

A. “ANAYASA” TERİMİ

Türkçe “anayasa” kelimesi, İngilizce ve Fransızca *constitution*² (Fransızca konstitüsyon; İngilizce ,konstr’tyu:şın okunur) kelimesinin karşılığı olarak kullanılmaktadır. Fransızca *constitution* kelimesi *constituer*³ fiilinden türemiştir. *Constituer* fiili ise “oluşturmak, teşkil etmek, meydana getirmek, kurmak, tesis etmek” anlamlarına gelmektedir⁴. O hâlde *constitution*’u “oluşum”, “kuruluş” olarak Türkçeye çevirebiliriz. Türkçede *constitution* kelimesinin karşılığında sırasıyla “kanun-ı esasî”, “teşkilât-ı esâsiye kanunu” ve “anayasa” kelimeleri kullanılmıştır.

1876 Anayasamızın resmî adı “Kanun-ı Esasî”dir. “Esâsî”, “asıl ve temele mensup, esasla ilgili” demektir⁵. O hâlde “kanun-ı esâsî”, “asıl kanun”, “temel kanun” demektir. Dolayısıyla “temel kanun” anlamına gelen “kanun-ı esasî” terimi, “kuruluş” anlamına gelen Fransızca “*constitution*” terimini karşılamaktan uzaktır.

1921 ve 1924 Anayasalarımızın resmî adı ise “Teşkilât-ı Esâsiye Kanunu”dur. “Teşkilât-ı esâsiye”, “esas teşkilat”, yani “temel kuruluş” demektir. Yukarıda açıkladığımız gibi Fransızca “*constitution*” kelimesi de “kuruluş” anlamına gelmektedir. Dolayısıyla “teşkilat” terimi, Fransızca “*constitution*” terimini anlam olarak karşılamaktadır. Herhalde 1920’li yıllarda bu “teşkilât”a, onu dernek, vakıf, şirket gibi özel teşkilâtlardan ayırmak amacıyla ve 1876’nın mirasıyla bir de “esâsiye” sıfatı eklendi. Böylece “teşkilât-ı esâsiyye” veya “esas teşkilât”, Fransızca *constitution* kelimesinin doğru bir karşılığı olarak o yıllarda Türkçede kullanılır oldu.

1. Bu konuda daha geniş bilgi için bkz.: Kemal Gözler, *Anayasa Hukukunun Metodolojisi*, Bursa, Ekin, 2. Baskı, 1999, s.131-134.

2. İtalyanca *costituzione*, İspanyolca *constitucion*, Almanca *Verfassung*.

3. İngilizce *to constitute* fiili.

4. Tahsin Saraç, *Büyük Fransızca-Türkçe Sözlük*, İstanbul, Adam Yayınları, 1990, s.310 (*constituer* maddesi).

5. Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara, Aydın Kitabevi, 1984, s.271 (“esâsî” maddesi).

II. ANAYASA HUKUKUNUN TANIMI, KONUSU VE KISIMLARI⁸

Anayasa ve anayasa hukuku terimlerini gördükten sonra şimdi anayasa hukukunun tanımını, konusunu ve kısımlarını görelim.

A. TANIMI

Birçok yazar anayasa hukukunu çok değişik şekillerde tanımlıyorsa⁹ da bu tanımların ortak özelliklerinden hareketle şöyle bir anayasa hukuku tanımı yapılabilir:

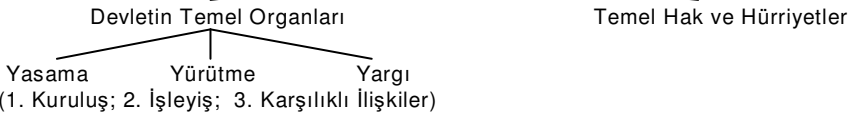
TANIM: *Anayasa hukuku, yasama, yürütme ve yargı gibi devletin temel organlarının kuruluşunu, işleyişini ve bu organlar arasındaki karşılıklı ilişkileri ve devlet karşısında vatandaşların temel hak ve özgürlüklerini düzenleyen hukuk kurallarını inceleyen bir hukuk bilimi dalıdır.*

B. KONUSU

Anayasa hukukunun belli başlı iki veçhesi vardır: Bunlardan birincisi devletin temel organlarıyla, ikincisi ise vatandaşların temel hak ve özgürlükleriyle ilgilidir. Birinci veçhesinde anayasa hukuku, yasama, yürütme ve yargıdan oluşan devletin temel organlarının, bir yandan *kuruluşunu*, diğer yandan *işleyişini* ve bu organların arasındaki *karşılıklı ilişkileri* incelemektedir. İkinci veçhesinde ise anayasa hukuku, vatandaşların devlet karşındaki *temel hak ve özgürlüklerini* incelemektedir.

ŞEMA 2.1:

Anayasa Hukukunun Konusu

C. ANAYASA HUKUKUNUN KISIMLARI

Türkiye’de anayasa hukuku genellikle kendi içinde “anayasa hukukunun genel esasları” ve “Türk anayasa hukuku” şeklinde bir ayrıma tâbi tutulmaktadır.

1. Anayasa Hukukunun Genel Teorisi

Türkçede kendisine yaygın olarak “anayasa hukukunun genel esasları” denen “anayasa hukukunun genel teorisi (*general theory of constitutional law, théorie générale de droit constitutionnel*)”, inceleme konusuna belirli bir ülkenin anayasasının kurallarından bağımsız olarak, genel ve soyut düzeyde yaklaşır. Anayasa hukukunun genel esasları, bütün anayasa düzenleri için geçerli

8. Bu konuda bkz. Gözler, *Anayasa Hukukunun Metodolojisi*, op. cit., s.141-176.

9. Bu tanımlar konusunda bkz.: Gözler, *Anayasa Hukukunun Metodolojisi*, op. cit., s.141-145.

Bir üniversitede ilk defa bir “anayasa hukuku” kürsüsü, 31 Mart 1797 tarihinde İtalya’da Ferrara Üniversitesinde kurulmuştur. Bu kürsüye Giuseppe Compagnoni di Luzo atanmıştır³⁰. Giuseppe Compagnoni di Luzo aynı yıl *Elementi di diritto costituzionale...* isimli eserini yayınlamıştır. Kısa bir süre sonra Giuseppe Compagnoni di Luzo görevinden alınmış yerine hâkim Grazio Ronchi-Braccioli atanmıştır. Ancak bu kürsü, Ferrara’nın 23 Mayıs 1799 tarihinde Avusturyalılar tarafından işgal edilmesi sonucu lağvedilmiştir³¹. Fransa’da ise 1834 yılında ilk anayasa hukuku kürsüsü ünlü devlet adamı François Guizot tarafından Paris Hukuk Fakültesinde kurulmuştur. Bu kürsüye ilk defa Pellegrino Rossi atanmıştır³². Napolyon III zamanında kürsü kaldırılmış, 1878’de yeniden kurulmuştur³³.

Fransız anayasa hukukunun gelişmesinde üç dönem gözlemlenebilir: Birinci dönem “klasik”, ikinci dönem “siyasal bilim”, üçüncü dönem ise “yeni anayasa hukuku” dönemidir.

1. Birinci Dönem: Anayasa Hukukunun Klasik Teorisi

Başlangıcından 1950’ye kadar devam eden birinci döneme “anayasa hukukunun klasik teorisi” ismi verilebilir. Bu klasik teorinin en ünlü temsilcileri olarak Adhémar Esmein³⁴ (Ademar Esmeyn okunur), Raymond Carré de Malberg³⁵ (Remon Kare dö Malber okunur), Léon Duguit³⁶ (Leon Dügi okunur), Maurice Hauriou³⁷

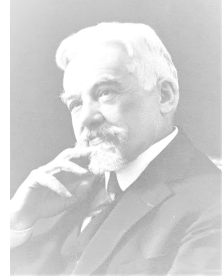
Adhémar Esmein³⁸

Maurice Hauriou³⁹

Léon Duguit⁴⁰

R. Carré de Malberg⁴¹

30. Marcel Prélôt, *Institutions politiques et droit constitutionnel*, Paris, Dalloz, Üçüncü Baskı, 1963, s.31; Mestre, *op. cit.*, s.469.

31. Mestre, *op. cit.*, s.470.

32. Prélôt, *op. cit.*, s.31. P. Lavigne, “Le comte Rossi, premier professeur de droit constitutionnel français”, *Mélanges J.-J. Chevallier*, Paris, Cujas, 1977, s.173-178’den nakleden Turpin, *op. cit.*, s.6; Mestre, *op. cit.*, s.471.

33. Maurice Duverger, *Droit constitutionnel et institutions politiques*, Paris, PUF, 1962, c.1, s.1.

34. Adhémar Esmein, *Eléments de droit constitutionnel français et comparé*, Revue par Henry Nèzard, Paris, Recueil Sirey, Cilt I, 1927 (650 s.); Cilt II, 1928 (695 s.). (AÜHF Kütüphanesi: K.4291).

35. Raymond Carré de Malberg, *Contribution à la théorie générale de l’Etat*, Paris, Librairie de la Société du Recueil Sirey, Cilt I: 1920 (638 s.); Cilt II: 1922 (839 s.). (Tıpkı Baskı : CNRS, 1962).

36. Léon Duguit, *Traité de droit constitutionnel*, Paris, Ancienne Librairie Fontemoing, (İkinci Baskı: 1921-1925; Üçüncü Baskı, Cilt I: 1927; Cilt II 1928).

37. Maurice Hauriou, *Précis de droit constitutionnel*, Librairie du Recueil Sirey, 1929.

38. http://en.wikipedia.org/wiki/File:Adh%C3%A9mar_Esmein.jpg (Kasım 2009) (PD).

39. www.hauriou.net/maurice.hauriou.html (Kasım 2009).

40. <http://cercle.u-bordeaux4.fr/colloque-des-29-et-30-> (Kasım 2009).

3. Üçüncü Dönem: Yeni Anayasa Hukuku

Nihayet 1980’li yılların ikinci yarısından itibaren siyasal bilim yaklaşımı gerilemeye başladı. Fransa’da siyasal bilim yaklaşımına en ağır eleştirileri yönelten ve “yeni anayasacılık”ın öncülüğünü yapan kişi, hiç şüphesiz Aix-Marseille III Üniversitesi profesörü Louis Favoreu (Lüvi Favorö okunur) olmuştur⁵¹. O nedenle “yeni anayasa hukuku” anlayışına “Aix-en-Provence okulu (*Ecole d’Aix-en-Provence*)” da denir⁵²

Louis Favoreu⁵³

Louis Favoreu’ye göre anayasa, bugün bir “fikir”, bir “ideal kavram” olmaktan çıkıp, hukuken müeyyidelendirilen ve etkileri vatandaşlar üzerinde hissedilen bir “norm” hâline gelmiştir⁵⁴. Yazara göre, anayasanın norm hâline gelmesinin birinci sebebi, anayasa yargısının yaygınlaşması ve dolayısıyla anayasa hukukunun yargısallaşmasıdır⁵⁵.

“Yeni anayasa hukuku (*nouveau droit constitutionnel*)”nun “içtihadilik”, “uygulama alanının genişlemesi” ve “diğer hukuk dalları karşısında üstünlüğünü kabul ettirme” olmak üzere başlıca üç tane ayırıcı özelliği vardır:

a) İçtihadîlik.- “Yeni anayasa hukuku”nun, “siyasal bilim yaklaşımı”na nazaran en önemli ayırıcı özelliği, “metne geri dönüş”tür. Bu bakımdan “yeni anayasa hukuku”, “klasik anayasa hukuku”na benzemektedir. Ancak klasik anayasa hukukunun metinlere atfettiği rol ile yeni anayasa hukukunun metinlere atfettiği rol arasında farklılık vardır. Klasik anayasa hukukunda metinleri yorumlayan, yazarların kendileridir. Yani klasik anayasa hukukunda, metnin yorumcusu doktrindir. Yeni anayasa hukukunda ise, anayasal metinleri yorumlayanlar artık, anayasa hukukçuları değil, anayasa mahkemeleridir. Diğer bir ifadeyle, “yeni anayasa hukuku”, anayasa metnlerinin doktrinal yorumu üzerine değil, bu metinlerin anayasa yargısı organları tarafından yapılan yorumları üzerine kuruludur. Anayasa metnlerinin anayasa yargısı organları tarafından yorumlanması sonucu, bu yeni dönemde, anayasa hukuku *yargısallaşmış*, yani yargıç tarafından uygulanan bir “hukuk” hâline gelmiştir. Anayasal metinleri

51. Louis Favoreu, “Le droit constitutionnel, droit de la constitution et constitution de droit”, *Revue française de droit constitutionnel*, no 1, 1990, s.71-89; Louis Favoreu, *La politique saisie par le droit*, Paris, Economica, 1988; Louis Favoreu, “Propos d’un ‘néo-constitutionnaliste’”, in Jean Louis Seurin (sous la direction de-) *La constitutionnalisme aujourd’hui*, Paris, Economica, 1984, s.23-24.

52. Stéphane Pinon, “Le ‘nouveau droit constitutionnel’ à travers les âges”, *VIIe Congrès français de droit constitutionnel*, 27 septembre 2008, www.droitconstitutionnel.org/congresParis/comC2/PinonTXT.pdf (Aix-Marseille III Üniversitesi Hukuk Fakültesi Aix-en-Provence’ta bulunmaktadır).

53. <http://www.droitconstitutionnel.org/images/fav001.jpg> (Kasım 2009)

54. Favoreu, “Le droit constitutionnel...”, *op. cit.*, s.27.

55. *Ibid.*

Bölüm 3

ANAYASA KAVRAMI*

Bibliyografya- Favoreu *et al.*, *op. cit.*, s.68-77; Gicquel, *op. cit.*, s.158-162; Elisabeth Zoller, *Droit constitutionnel*, Paris, PUF, 2. Baskı, 1999, s.11-12; Turpin, *op. cit.*, s.100-112; Marie-Anne Cohendet, *Droit constitutionnel*, Paris, Montchrestien, 2. Baskı, 2002, s.67-74; Dominique Chagnollaude, *Droit constitutionnel contemporain: (Tome 1: Théorie générale-Les régimes étrangers)*, Paris, Armand Colin, 4. Baskı, 2004, c.I, s.20-31; Pactet ve Mélin-Soucramanien, *op. cit.*, s.62-64; Bernard Chantebout, *Droit constitutionnel*, Paris, Armand Colin, 22. Baskı 2005, s.22-28; Marc Uyttendaele, *Precis de droit constitutionnel belge*, Bruxelles, Emile Bruylant, 2001, s.74-79; Francis Delpérée, *Le droit constitutionnel de la Belgique*, Bruxelles, Bruylant, 2000, s.50-54; Anthony W. Bradley ve Keith D. Ewing, *Constitutional and Administrative Law*, London, Longman, 13. Baskı, 2002, s.4-6; Hilaire A. Barnett, *Constitutional and Administrative Law*, London, Routledge-Cavendish Publishing Ltd., 7. Baskı, 2008, s.7-9; Owen Hood Phillips, Paul Jackson ve Patricia Leopold, *Constitutional and Administrative Law*, London, Sweet & Maxwell, 8. Baskı, 1997, s.5-9; Eric Barendt, *Introduction to Constitutional Law*, Oxford, Oxford University Press, 1998, s.1-14; Vicki C. Jackson ve Mark Tushnet, *Comparative Constitutional Law*, New York, Foundation Press, 1999, s.190-354; K.C. Wheare, *Modern Anayasalar*, Çev. Mehmet Turhan, Değişim Yayınları, Ankara, 1985, s.21-25; S. A. de Smith ve Rodney Brazier, *Constitutional and Administrative Law*, London, Penguin Books, 1989, s.3-28; Rod Hague, Martin Harrop ve Shaun Breslin, *Comparative Government and Politics*, Houndmills, Macmillan Press, 1998, s.150-155; Jean Blondel, *Comparative Government*, London, New York, Prentice Hall, 1995, s.215-223; Constance Grewe ve Hélène Ruiz Fabri, *Droits constitutionnels européens*, Paris, PUF, 1995, s.33-46; Georges Burdeau, *Traité de science politique*, Paris, L.G.D.J., 3. Baskı, 1983, c.IV, s.25; Dmitri Georges Lavroff, *Le droit constitutionnel de la Ve République*, Paris, Dalloz, 1995, s.79; Pierre Wigny, *Cours de droit constitutionnel*, Bruxelles, Bruylant, 1973; Paolo Biscaretti di Ruffia ve Stefan Rozmaryn, *La constitution comme loi fondamentale dans les Etats de l'Europe occidentale et dans les Etats socialistes*, Paris L.G.D.J., Torino, Libreria Scientifica, 1966, s.4-12; Joseph Barthélemy ve Paul Duez, *Traité de droit constitutionnel*, Paris, Dalloz, 1933, s.184; Georges Vedel, *Droit constitutionnel*, Paris, Sirey, 1949, s.112; Jacques Cadart, *Institutions politiques et droit constitutionnel*, Paris Economica, 3. Baskı, 1990, c.I, s.127; Philippe Ardant, *Institutions politiques et droit constitutionnel*, Paris, LGDJ, 17. Baskı, 2005, s.49-91.

“Anayasa kavramı” başlıklı bu bölümün önce plânını verelim:

PLÂN:

- I. Anayasa Kavramının Tanımı
- II. Anayasa Türleri
- III. Anayasaların İçerikleri
- IV. Anayasacılık Hareketleri
- V. Bazı Ek Kavram ve Sorunlar

* Bu bölüm Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, *op. cit.*, c.I, s.103-224'ten özetlenmiştir.

Şimdi sırasıyla bu konuları inceleyelim:

I. ANAYASA KAVRAMININ TANIMI

“Anayasa (*constitution*)” nedir? Bir anayasa kitapçığını elinize alıp “anayasa nedir” sorusunu sorarsanız, bu soruya tasvirî bir cevap verebilirsiniz. Örneğin benim kullandığım anayasa kitapçığından hareketle şu cevabı verebilirim: Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 9 cm x13,5 cm boyutlarında toplam 128 sayfadan oluşmuş bir kitapçıktır. Daha ileri giderek bu kitapçığın üzerinde Türkiye Cumhuriyeti Anayasası yazdığını, her sayfanın üzerinde siyah harflerle yazılar olduğunu, bu yazılara bakıldığında anayasa metninin kendi içinde kı-sımlara, kısımların bölümlere, bölümlerin de maddelere ayrıldığını söyleyebilirim. Keza maddelere daha dikkatli olarak baktığımda her maddenin bir veya birden fazla paragraftan oluştuğunu, her paragrafın da bir veya birden fazla cümleden oluştuğunu, her cümlenin birden fazla kelimeden oluştuğunu, her kelimenin de birden fazla harfin bir araya gelmesinden meydana geldiğini söyleyebilirim. Harflerin ise beyaz kağıt üzerinde siyah mürekkeple basılmış çeşitli şekiller olduğunu ilave edebilirim. Bu şekilde anayasanın fizikî veya dilbilgisel varlığını tanımlamış oluruz. Böyle bir tanımın hâliyle hukuk bakımından pek de bir değeri yoktur. O hâlde yukarıdaki soruyu tekrar soralım: Bir hukukî kavram olarak “anayasa” nedir?

Anayasa kavramını en basit olarak şu şekilde tanımlayabiliriz:

TANIM: *Anayasa, anayasal nitelikteki hukuk kurallarının toplamıdır.*

Bu tanım şu iki önermeden oluşmaktadır: (1) Anayasa, hukuk kurallarından oluşur. (2) Ancak anayasa, her tür hukuk kuralından değil, sadece belirli bir nitelikteki (anayasal nitelikteki) hukuk kurallarından oluşur. Şimdi bu iki önermeyi biraz daha yakından görelim:

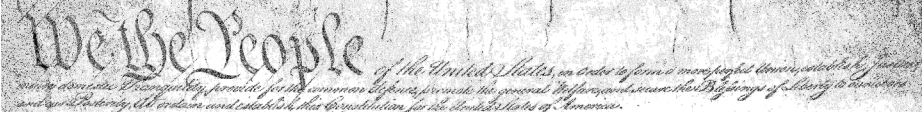
A. ANAYASA, HUKUK KURALLARINDAN OLUŞUR

Anayasanın hukuk kurallarından oluştuğu önermesi şüphesiz doğru bir önermedir. Anayasa, bir din, ahlak, örf ve adet, siyaset, ekonomi veya edebiyat belgesi değil, bir hukuk belgesidir. Anayasanın hukuk kurallarından oluştuğunun söylenmesi doğruluğu apaçık bir şeydir. Bunun ayrıca ispatlanmasına gerek yoktur. Ancak anayasa, hukuk kurallarından oluştuğuna göre, burada “hukuk kuralı (*legal norm, norme juridique*)”nın ne olduğunun gösterilmesi gerekir. “Hukuk kuralı”nın ne olduğunun tanımlanması anayasa hukukunun değil, hukukun genel teorisinin sorunudur. Bu konuda hukuka giriş derslerinde edindiğiniz bilgilere veya hukukun genel teorisi kitaplarına bakınız¹. Biz bu konuda bir özet bilgiyi aşağıdaki KUTU 3.1’de veriyoruz:

1. Kemal Gözler, *Hukukun Genel Teorisine Giriş*, Ankara, USA Yayıncılık, 1998, s.25-148; Kemal Gözler, *Anayasa Normlarının Geçerliliği Sorunu*, Bursa, Ekin Kitabevi, 1999, s.28-111.

en bilinen ve en eski örneği 1787 ABD Anayasasının Başlangıcıdır. Bu Anayasa “Biz, Birleşik Devletler Halkı (*We the people of the United States...*)” diye başlayan bir başlangıca sahiptir.

KUTU 3.6: 1787 ABD Anayasasının Başlangıcı

We the People of the United States, in Order to form a more perfect Union, establish Justice, insure domestic Tranquility, provide for the common defence, promote the general Welfare, and secure the Blessings of Liberty to ourselves and our Posterity, do ordain and establish this Constitution for the United States of America.

Biz, Birleşik Devletler halkı, daha mükemmel bir birlik kurmak, adaleti tesis etmek, iç huzuru sağlamak, ortak savunmayı temin etmek, genel refahı artırmak ve kendimizin ve bizden sonra gelen nesillerin hürriyetin nimetlerinden yararlanmasını güvence altına almak amacıyla işbu Anayasayı Amerika Birleşik Devletleri için ısdar ve tesis ediyoruz.

ABD Anayasası dışında bir başlangıç kısmı içeren başka anayasalar da vardır. En bilinen örnekler şunlardır: 1949 Alman, 1958 Fransa, 1937 İrlanda, 1946 Japonya, Kore, İspanya, Portekiz, İsveç ve 1961 ve 1982 Türk Anayasalarıdır. Ayrıca 1990'dan sonra yapılan eski sosyalist ülkelerin anayasalarının neredeyse hepsinde bir başlangıç kısmı vardır. İlginçtir ki, bu anayasalardan çoğunluğunun başlangıcı ABD anayasasında olduğu gibi “Biz, ... halkı, ...” şeklinde başlamaktadır. Daha da ilginç Rusya Anayasası “Biz, Rusya Federasyonunun çokuluslu halkı (*We, the multinational people of the Russian Federation*)” ifadesiyle başlamaktadır.

Başlangıçların bazıları uzun (örneğin Hırvatistan, Türkiye, Portekiz), bazıları ise kısadır (örneğin ABD, Fransa). Başlangıç bölümlerinde genellikle anayasanın dayandığı temel felsefe veya ideoloji açıklanır. Anayasaların başlangıç bölümleri hukukî olmaktan ziyade, edebî bir dille kaleme alınır. Bu kısımlarda pek çok duyguyu yüklü ifade kullanılır.

Başlangıçların Hukukî Değeri.- Anayasaların başlangıç kısımları bağlayıcı mıdır? Eğer bir anayasa, başlangıç kısmının anayasa metnine dahil olmadığını veya bağlayıcı olmadığını öngörmüş ise hâliyle bu metinler bağlayıcı değildir. Keza bir anayasa bu başlangıç kısımlarının anayasa metnine dahil olduğunu belirtmiş ise hâliyle bu kısımlar, tartışmasız olarak anayasa metnine dahildir ve bağlayıcıdır. Örneğin 1982 Türk Anayasasına göre Anayasanın Başlangıcı Anayasa metnine dahildir (m.176/1). Ancak bir anayasanın bu konuda hüküm içermemesi de mümkündür. Bu durumda başlangıç kısmının bağlayıcı olmaması için hiçbir sebep yoktur. Zira başlangıçtaki ifadelerin belirsiz olması, onların normatif karakterden mahrum olduğunu göstermez. Anlamı belirsiz ifadeler yorum yoluyla belirginleştirilebilir. Bunları anayasa mahkemeleri kanunların anayasaya uygunluğunun yargısal denetiminde ölçü norm olarak kullanabilir. Mühim olan aksinin anayasa tarafından öngörülmemiş olmasıdır.

Başlangıçtan sonra, anayasaların ana metinleri kendi içinde genellikle, temel ilkeler (genel hükümler), temel hak ve hürriyetler, devletin temel organları gibi bölümlere ayrılmaktadır.

İkinci anayasacılık dalgası (1945-1958), İkinci Dünya Savaşı'nın sonlarından başlayıp 1960'a kadar sürmüştür. İkinci Dünya Savaşı sonunda Alman, İtalyan ve Japon rejimleri yıkıldı. Bu ülkelerde yeni anayasalar yapıldı. 1946 Japonya, 1947 İtalyan, 1949 Alman anayasaları. Avusturya'da 1920 tarihli Anayasa 1945'te yeniden yürürlüğe konulmuştur. Bunlara 1946 Fransız Anayasası, 1953 Danimarka Anayasası, 1948 Güney Kore Anayasası, 1952 Yunan Anayasası eklenebilir (Yunanistan'da demokratik rejim 1967'de kesintiye uğramıştır). İkinci dalga, 1960'larda kesintiye uğramıştır.

Üçüncü anayasacılık dalgası (1974-1978): 1974'te Portekiz'de Salazar rejiminin devrilmesiyle başlamıştır. Bu dönemde yapılan başlıca anayasalar şunlardır: 1975 Yunan, 1976 Portekiz, 1978 İspanyol Anayasası.

Dördüncü anayasacılık dalgası (1990-): 1989-1990'da SSCB ve Doğu Avrupa'daki sosyalist rejimler yıkılmış ve yerlerine demokratik rejimler kurulmuştur. Bu ülkelerin hemen hepsinde 1990'larda yeni anayasalar yapılmıştır. Bunlara örnek olarak 1991 Arnavutluk, 1995 Bosna-Hersek, 1991 Bulgar, 1992 Çek, 1990 Hirvatistan, 1991 Makedonya, 1997 Polonya, 1991 Romanya, 1993 Rus, 1991 Slovenya, 1992 Slovak, 1995 Azerbaycan, 1995 Ermenistan 1995 Kazakistan, 1996 Ukrayna Anayasaları sayılabilir. Macaristan'da yeni bir anayasa yapılmamakla birlikte 1949 Anayasası, 1989'da çok önemli ölçüde değiştirilmiştir. Eski sosyalist ülkelerde 1990'larda görülen bu yeni anayasa hareketlerini, belki 1975 Yunan, 1976 Portekiz ve 1978 İspanyol Anayasası ile karıştırmamak ve bunları "dördüncü dalga" olarak isimlendirmek uygun olur.

ANAYASACILIK İLE İLGİLİ BAZI KAVRAMLAR

ANAYASACILIKSIZ ANAYASALAR.- Yukarıda açıklandığı gibi, geleneksel teoride anayasa yapmanın temel amacı, devletin temel kuruluşunu anayasa denem belgelerle düzenleyerek devleti güçlendirmek değil, devletin temel kuruluşunu anayasada düzenleyerek ve özellikle temel hak ve hürriyetleri anayasalarda güvence altına alarak devlet iktidarını sınırlandırmak ve vatandaşların temel hak ve hürriyetlerini korumaktır. Devlet iktidarını sınırlandırmak ve temel hak ve hürriyetleri korumak amacı olmaksızın, bir ülkede yeni bir anayasa yapılmasını bir anayasacılık olayı olarak görmek yanlış olur. Bir diktatör de, kendi yetkilerini sağlamlaştırmak, vatandaşların temel hak ve hürriyetlerini sınırlandırmak için anayasa yapabilir. Böyle bir anayasa, geleneksel anlamdaki anayasacılığın özüyle bağdaşmaz. Böyle bir anayasa aslında "anayasacılığa karşı anayasa (*constitution against constitutionalism*)" dır⁵². Nitekim H.W.O Okoth-Ogendo, sömürgecilik sonrası Afrika ülkelerinde yapılan pek çok anayasa için "anayasacılıksız anayasalar (*constitutions without constitutionalism*)" tabirini kullanmıştır⁵³.

ANAYASASIZ ANAYASACILIK.- "Anayasacılıksız anayasa" kavramının karşısında "anayasasız anayasacılık (*constitutionalism without constitution*)" tabiri kullanılmaktadır. Bilindiği gibi İngiltere'de yazılı bir anayasa yoktur; ama İngiltere'de anayasacılık düşüncesinin gerçekleştirilmesini istediği amaçlar (devlet iktidarının sınırlandırılması ve vatandaşların temel hak ve hürriyetlerinin güvence altına alınması) gerçekleştirilmiştir.

"SUİSTİMALCİ ANAYASACILIK (*abusive constitutionalism*)".- David Landau'ya göre bazı ülkelerde demokratik rejimler, anayasa değişikliği yoluyla adım adım ortadan kaldırılıyor. İktidardaki güçlü başkanlar, ustaca ve sinsice plânlanmış anayasa değişiklikleri yoluyla kendilerinin görevde kalmasını sağlayacak bir anayasal sistem kuruyorlar. Özellikle anayasa değişikliği yoluyla kendilerini denetleyecek mahkemeler gibi organları etkisiz hâle getiriyorlar. Bu şekilde yeniden biçimlendirilen anayasa, tam anlamıyla otoriter değildir; seçimler yapılmaya devam edilir. Uzaktan bakıldığında anayasa hâlâ demokratikmiş gibi görünür. Ama yakından bakıldığında, anayasanın, gerçekte demokratik düzeni yok etmek için anayasa değişiklikleri yoluyla yeniden tasarlandığı görülür. Landau bu olguya "suistimalci anayasacılık (*abusive constitutionalism*)" ismini vermektedir. Bkz.: David Landau, "Abusive Constitutionalism", *University of California Davis Law Review*, Cilt 47, Sayı 1, 2013, s.189-260.

52. Norman Dorsen, Michel Rosenfeld, Andras Sajó ve Susanne Baer (Eds.), *Comparative Constitutionalism: Cases and Materials*, St. Paul, MN, Thomson-West, 2003, s.51.

53. H.W.O Okoth-Ogendo, "Constitutions without Constitutionalism: Reflections on an African Political Paradox", in Douglas Greenberg *et al.*, *Constitutionalism and Democracy: Transitions in Contemporary World*, 1993, s.65. Bu parça Jackson ve Tushnet, *op. cit.*, s.222-233'te bulunmaktadır. Keza bu konuda bkz.: Dorsen *et al.*, *op. cit.*, s.15.

Bölüm 4

YORUM*

Bibliyografya.- Kemal Gözler, *Hukukun Genel Teorisine Giriş: Hukuk Normlarının Geçerliliği ve Yorumu Sorunu*, Ankara, US-A Yayıncılık, 1998, s.148-224; Kemal Gözler, “Realist Yorum Teorisi ve Mekanist Anayasa Anlayışı”, *Anayasa Yargısı*, Cilt 15, 1998, s.207-249; Adnan Güriz, *Hukuk Başlangıcı*, Ankara, Siyasal Kitabevi, 6. Baskı, 1997, s.58-63; François Terré, *Introduction générale au droit*, Paris, Dalloz, 6. Baskı, 2003, s.429-445; Jean-Louis Bergel, *Théorie générale du droit*, Paris, Dalloz, 3. Baskı, 1999, s.243-256; Jean-Pierre Gridel, *Notions fondamentales de droit et droit français*, Paris, Dalloz, 1992, s.554-563; Claude du Pasquier, *Introduction à la théorie générale et à la philosophie du droit*, Neuchatel, Delauchaux & Niestlé S.A., 3. Baskı, 1948, s.181-204; Hermann Bekaert, *Introduction à l'étude du droit*, Bruxelles, Etablissements Emile Bruylant, 1963, s.217-223; Chaïm Perelman, *Logique juridique: nouvelle rhétorique*, Paris, Dalloz, 1976, s.16; Ali Himmet Berki, *Hukuk Mantığı ve Tefsir*, Ankara, Güney Matbaacılık, 1948; Patrick Nerhot (ed.), *Law, Interpretation and Reality*, Dordrecht, Kluwer Academic Publisher, 1990; Georges Kalinowski, “Philosophie et logique de l'interprétation en droit”, *Archives de la philosophie du droit*, 1972, s.39; Jerzy Wroblewski, “L'interprétation en droit: théorie et idéologie”, *Archives de la philosophie du droit*, 1972, s.53; Aulis Aarnio, *Le rationnel comme raisonnable: la justification en droit*, Trad. par Geneviève Warland, Bruxelles et Paris, E. Story-Scientia, L.G.D.J., 1992, s.85; “L'interprétation en droit”, *Archives de la philosophie du droit*, t.XVII, 1972, s.3-185; Travaux de l'Association Henri Capitant, *L'interprétation par le juge des règles écrites (Journées lousianaises)*, Paris, Economica, 1980; Jeffrey Goldsworthy, *Interpreting Constitutions: A Comparative Study*, Oxford, Oxford University Press, 2006; Yüksel Metin, *Anayasanın Yorumlanması*, Ankara, Asil Dağıtım, 2008; Ali Nazım Sözer, *Hukukta Yöntembilim*, İstanbul, Beta, 2008; Bertil Emrah Oder, *Anayasa Yargısında Yorum Yöntemleri*, İstanbul, Beta, 2010.

Yorum konusunu şu plân dâhilinde göreceğiz.

PLÂN

- I. Yorumun Tanımı
- II. Yorum Yöntemleri
- III. Yorumda Kullanılan Mantık Kuralları
- IV. Yorum İlkeleri

I. YORUMUN TANIMI

Genelde “yorum (*interpretation*)”, bir metnin anlamının belirlenmesi faaliyetidir. Bu tanımı anayasa hukukuna uygulayarak şöyle bir tanım verebiliriz:

TANIM: *Anayasanın yorumu, anayasa metninin, daha doğrusu bir anayasadaki bir madde veya fıkra ve hatta bir cümle metninin anlamının belirlenmesi faaliyetidir.*

* Bu bölüm, Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, op. cit., c.I, s.s.225-314'ten özetlenmiştir. Bu konuda daha geniş bilgi için oraya bakınız.

Yorumun Konusu: Metindir.- Burada hemen belirtelim ki, hukukta çoğunlukla “hukuk *kurallarının* veya *normlarının* yorumlanması”ndan bahsedilir. Aslında bu ifade çok yaygın da olsa yanlış bir ifadedir. Çünkü yorumlanan şey, hukuk kuralı (normu) değil, bu kuralın kendisiyle dile getirildiği “metin (*text*)”-dir. Hukuk kuralı (normu), gerçekte, bir anayasa veya kanun maddesinin *metni* değil, bu metnin *anlamıdır*. Zira metinler canlı varlıklar değildir; kendilerinin ne anlama geldiklerini söyleyemezler. Bir metni bir insan okur ve bu insanın zihninde bir anlam belirir. İşte hukuk kuralı veya normu, insanın zihninde beliren bu anlamdır. Açıkçası bir metnin ne anlama geldiğini onu okuyan insan söyler. İşte metni okuyan insanın, o metnin ne anlama geldiğini söylemesine yorum denir.

Otantik Yorum.- Yorum, bir hukukî metnin kendisi değil, onun anlamı olduğuna ve metinler kendi kendilerini yorumlayamadıklarına göre yorum, yorumcuya bağlıdır. Bu nedenle aynı hukukî metnin, değişik yorumcular tarafından değişik şekillerde yorumlanması ihtimal dâhilindedir. Örneğin Türkiye’de 1982 Anayasasının bir maddesinin metnini, TBMM bir şekilde, Bakanlar Kurulu bir başka şekilde, Cumhurbaşkanı bir başka şekilde, Anayasa Mahkemesi daha başka bir şekilde yorumlayabilir. Ancak hukuk düzeninde bu değişik yorumlardan sadece bir tanesi geçerli ve bağlayıcıdır. İşte bağlayıcı olan yoruma “otantik yorum” denir. “Otantik (mevsuk) yorum (*interprétation authentique*)”, hukuken kendisine itiraz edilemeyen ve pozitif hukukun kendisine hukukî sonuçlar bağladığı yorumdur¹.

Önündeki davayla ilgili olarak otantik yorum yapma yetkisi Anayasa Mahkemesine aittir. Çünkü anayasa mahkemesi kararları bağlayıcıdır ve bu karara karşı bir başka başvuru yolu yoktur. Ancak Anayasa Mahkemesinin her zaman anayasanın tek otantik yorumcusu olduğu sanılmamalıdır. Çünkü bazı işlemlerin yargısal denetimi mümkün değildir. Örneğin Türkiye’de üç istisna dışında parlamento kararları Anayasa Mahkemesinin yargısal denetimine tabi değildir. Denetime tabi olmayan parlamento kararları konusunda “otantik yorum” yapma yetkisi TBMM’ye aittir. Keza Cumhurbaşkanının pek çok işlemi yargı denetimine tabi değildir. Örneğin Cumhurbaşkanının Başbakan atama işlemi yargı denetimi dışındadır. Cumhurbaşkanının bu tür işlemleri konusunda da “otantik yorum” yetkisi kendisine aittir. Keza bazen otantik yorum yapma yetkisi Anayasa Mahkemesine değil, bir başka mahkemeye veya organa aittir. Örneğin Türkiye’de Bakanlar Kurulu kararları konusunda otantik yorum yapma yetkisi Danıştaya; seçimlerin yönetimi ve denetimi alanında otantik yorum yapma yetkisi ise Yüksek Seçim Kuruluna aittir.

KUTU 4.1: “HÂKİM KANUNUN AĞZIDIR”

Hâkimin görevi kanun yapmak değil, kanunu uygulamaktır. Bu husus, Latince şu ilkelere ifadesini bulmuştur: “*Judicis est jus dicere, non dare*² (Hâkim, kanunu söyler; kanun yapmaz)”; “*Judex est lex loquens*³ (Hâkim konuşan kanundur)”; “*Judex non de legibus, sed secundum leges debet judicare* (Hâkim, kanunu yargılamamalı, kanuna göre yargılama yapmalıdır).

1. Michel Troper, “Justice constitutionnelle et démocratie”, *Revue française de droit constitutionnel*, n°1, 1990, s.35-36; Kelsen, *Théorie pure du droit*, op. cit., s.461.
2. Bryan A. Garner (Ed.), *Black’s Law Dictionary*, St. Paul, Minn., West Group, 7. B., 1999, s.1646.
3. 7 Co. 4 (*The Reports of Sir Edward Coke*, London, Butterworth, 1826) nakleden John Bouvier, *A Law Dictionary*, Philadelphia, Childs & Petersons, 6. Baskı, 1856, c.II, s.132 (<http://books.google.com.tr>).

7. *Potestas stricte interpretatur*⁵⁸ (Yetkiler Dar Yorumlanır)

Bir anayasal organa verilen bir yetkinin belirli bir şeyi içerip içermediği konusunda tereddüt ortaya çıkıyorsa, o yetkinin o şeyi içermediği kabul edilir. Çünkü anayasa hukukunda anayasal organların yetkisiz olması asıl, yetkili olmaları ise istisna olduğuna göre, istisnalar yorum yoluyla genişletilemez. Bu husus Latince “*potestas stricte interpretatur*⁵⁹ (yetkiler dar yorumlanır) veya “*in dubiis, non præsimitur pro potentia*⁶⁰ (tereddüt hâlinde yetki lehine karine yoktur)” özdeyişleriyle ifade edilir.

8. Yetki Dar, Hürriyet Geniş Yorumlanır

Amerikan literatüründe bu ilke “*powers are narrow, rights broad*” özdeyişiyle ifade edilir. Bu ilkeye “*principle of most rights* (daha fazla hak ilkesi)” ve “*principle of least authority* (daha az yetki)” ilkesi denir⁶¹. Bu şu anlama gelir ki, devlet organlarının yetkileri yorumlanırken olabildiğince dar yorum, bireylerin hak ve hürriyetleri yorumlanırken olabildiğince geniş yorum yapılır. Dolayısıyla yukarıda da belirtildiği gibi bir devlet organının yetkili olup olmadığı konusunda tereddüt hasıl olursa, yetkisiz olduğu kabul edilir. Ama bir kişinin bir hak ve hürriyete sahip olup olmadığı konusunda tereddüt hasıl olursa, bu kişinin o hakka ve hürriyete sahip olduğu kabul edilir.

Aynı şekilde bir konuda bir kişinin özgür olup olmadığı konusunda tereddüde düşülürse, o kişinin özgür olduğu kabul edilir. Bu husus Latince olarak “*quotiens dubia interpretatio libertatis est, secundum libertatem respondendum erit* (hürriyete ilişkin yorumda tereddüt varsa, hürriyet lehine karar verilir)”⁶² özdeyişiyle ifade edilir. Örneğin bir kişinin hür mü, köle mi olduğu konusunda tereddüt hâsıl olur ise, o kişinin hür olduğu varsayılır. Tereddütlü konularda hürriyet lehine yorum yapılır. Buna “*in favorem libertatis*” ilkesi denir. Keza Amerikan literatüründe bu hususu ifade etmek için “*presumption of liberty* (hürriyet karinesi)” tabiri kullanılır.

Kişinin hürriyetinin geniş, devletin yetkisinin ise dar yorumlanmasının sebebi, kişinin hür olmasının asıl, kişiye devletin müdahale edebilmesinin ise istisna olmasıdır. Zira liberal hukuk mantığı, bireyin özgür olduğu ve devletin kural olarak bireye müdahale etme hakkına sahip olmadığı varsayımı üzerine kuruludur. Tarihsel olarak insanın devletten daha eski olduğu aşikârdır. Devlet insanları değil, insanlar devleti yaratmışlardır. Dolayısıyla asıl olan insan, arızî olan, sonradan ortaya çıkmış olan şey ise devlettir. O hâlde insanların varlığı ve dolayısıyla hürriyete sahip olması asıl, devletin varlığı ve keza insanlara müdahale etme hakkına sahip olması ise istisnadır.

58. Bouvier, *op. cit.*, c.II, s.140 (<http://books.google.com.tr>).

59. Özdeyiş için bkz. Nick Szabo, “Interpreting Power: The Principle of Least Authority”, <http://szabo.est.vw.net/interpretingpower.html> (15 Ocak 2010).

60. *Ibid.*

61. *Ibid.*

62. *Digesta* 50, 17, 20 (<http://www.thelatinlibrary.com/justinian/digest50.shtml>).

Bölüm 5

KURUCU İKTİDAR

(Anayasaların Yapılması ve Değiştirilmesi)*

Bibliyografya.- Kemal Gözler, *Kurucu İktidar*, Bursa, Ekin, 2. Baskı, 2016; Kemal Gözler, *Le pouvoir de révision constitutionnelle*, Villeneuve d'Ascq, Presses universitaires du Septentrion, 1997 (www.anayasa.gen.tr/these.htm); Kemal Gözler, *Judicial Review of Constitutional Amendments: A Comparative Study*, Bursa, Ekin Press, 2008, (www.anayasa.gen.tr/jrca.htm). Cem Eroğul, *Anayasayı Değiştirme Sorunu*, Ankara, AÜSBF Yayını, 1974; Erdal Onar, *1982 Anayasasında Anayasayı Değiştirme Sorunu*, Ankara, 1993; Ergun Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, Ankara, Yetkin, 9. Baskı, 2008, s.159-179; Georges Burdeau, *Essai d'une théorie de la révision des lois constitutionnelles en droit français*, (Thèse, Faculté de droit de Paris), Paris, Macon, 1930; Guy Héraud, *L'ordre juridique et le pouvoir originaire*, (Thèse, Faculté de droit de Toulouse), Paris, Sirey, 1946.

Yukarıda üçüncü bölümde anayasa kavramını gördük. Bu bölümde de anayasaların nasıl yapıldığını ve değiştirildiğini göreceğiz. “Anayasaların yapılması ve değiştirilmesi (*établissement et révision des constitutions*)” konusu Fransız ve Türk doktrininde geleneksel olarak “kurucu iktidar (*pouvoir constituant*)” başlığı altında incelenmektedir. Biz de bu geleneksel anlayışa sadık olarak, bu bölüme “kurucu iktidar” başlığını koyduk ve keza bölümün içinde de bu kavramı sıklıkla kullanacağız.

Kurucu iktidar konusunu şu plân dâhilinde inceleyeceğiz.

PLÂN

I. Genel Olarak Kurucu İktidar

II. Aslı Kurucu İktidar

III. Tali Kurucu İktidar

IV. Fonksiyonları Bakımından Aslı Kurucu İktidar ile Tali Kurucu İktidar Arasında Özdeşlik

I. GENEL OLARAK

Önce doğrudan “kurucu iktidar (*pouvoir constituant*)” tanımını vererek işe başlayalım:

* Bu bölüm Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, op. cit., c.I, s.315-357’de yer alan altıncı bölümünden özetlenmiştir. Bu bölüm dahi Kemal Gözler, *Kurucu İktidar*, Bursa, Ekin, 1998’den özetlenmişti (2. Baskı, 2016). Kurucu iktidar konusunda daha geniş bilgi için bu kaynaklara bakınız.

TANIM: *Kurucu iktidar, anayasa yapma ve değiştirme iktidarıdır.*

Aslı Kurucu İktidar - Tali Kurucu İktidar Ayrımı.- Yukarıdaki tanımın, daha ilk bakışta iki ayrı unsurdan oluştuğu görülmektedir. Bu unsurlardan birincisi “anayasayı yapma”, diğeri ise “anayasayı değiştirme”dir. Buradan, kurucu iktidarın, “aslı kurucu iktidar (*pouvoir constituant originaire*)” ve “tali kurucu iktidar (*pouvoir constituant dérivé*)” şeklindeki ikili ayrımı ortaya çıkmaktadır. Anlaşılabacağı üzere, çok kabaca, aslı kurucu iktidar, yeni bir anayasa yapma, tali kurucu iktidar ise anayasayı değiştirme iktidarındır. Bu iki iktidarın birbirinden nasıl ayrıldığını ve birbiri karşısında fark ve benzerliklerini aşağıda göreceğiz.

Kurucu İktidar - Kurulmuş İktidarlara Ayrımı.- Yukarıda belirttiğimiz gibi, kendisine kurucu iktidar dediğimiz *anayasayı kuran* bir iktidar vardır. Ancak bu iktidarın yanında *anayasa tarafından kurulan* iktidarlara da vardır. Anayasa tarafından kurulan yasama, yürütme ve yargı gibi olağan devlet iktidarlara, bunların dışında bulunan, onlardan üstün olan ve onları kuran kurucu iktidardan ayırmak gerekir. Böylece “kurucu iktidar (*pouvoir constituant*)” ile “kurulmuş iktidarlara (*pouvoirs constitués*)” arasında bir ayrım yapılması zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Bu genel açıklamadan sonra, kurulmuş iktidarlara şöyle tanımlayabiliriz:

TANIM: *Kurulmuş iktidarlara, kurucu iktidar tarafından yapılan anayasayla kurulan devlet organlarıdır.*

Devletin başlıca, yasama, yürütme ve yargı organları olmak üzere üç kurulmuş organı vardır. Şimdi devlet iktidarlara bir şema hâlinde göstereyim:

KUTU 5.1: Kurucu İktidar - Kurulmuş İktidar Ayrımının Doktrinal Kökeni.-

Kurulmuş iktidarlardan farklı ve onların üstünde bulunan bir “kurucu iktidar” düşüncesine ilk kez Emmanuel Sieyès’te rastlanır. Sieyès’e göre, Anayasa tarafından kurulan çeşitli iktidarlara hepsi, tek ve yüksek bir iktidardan çıkarlar. Dolayısıyla Sieyès, anayasa kavramının her şeyden önce kurucu iktidar kavramını gerektirdiğini söylüyordu¹. Böylece Sieyès, doğrudan anayasa kavramından yola çıkarak “kurucu iktidar” ve “kurulmuş iktidarlara” ayrımına ulaşıyordu. Sieyès, *Tiers Etat* üzerine ünlü eserinde “anayasa, kurulmuş iktidarın değil, kurucu iktidarın eseridir”² diye yazıyordu. Böylece ortaya kurucu iktidar ile kurulmuş iktidarlara arasındaki ayrım ortaya çıkıyordu. Bu arada belirtelim ki, “kurucu iktidar (*pouvoir constituant*)” terimini ilk kullanan kişi, yani bu terimin isim babası da Emmanuel Sieyès olmuştur (20 Temmuz 1789)³.

(Resim 5.1: E. Sieyès, <http://en.wikipedia.org/wiki/> (Ressam: Jacques-Louis David).

1. Emmanuel Sieyès, “Exposition raisonnée des droits de l’homme”, 20 Temmuz 1789, *Archives parlementaires*, 1re série, c. VIII, s.256’dan nakleden Carré de Malberg, *Contribution... op. cit.*, c.II, s.516.
2. Emmanuel Sieyès, *Qu’est-ce que le Tiers Etat*, chapitre V, Édition critique avec une introduction et des notes par Roberto Zapperi, Genève, Librairie Droz, 1970, s.180-181.
3. Georges Burdeau, *Traité de science politique*, LGDJ, Paris, 1950, c.III, s.176.

anayasada bu konuda hüküm yoktur; bu durumda anayasa mahkemesi anayasa değişikliklerini kendisinde denetleme yetkisini görebileceği gibi görmeyebilir de. Örneğin Fransız Anayasa Konseyi, Macaristan Anayasa Mahkemesi, Slovenya Anayasa Mahkemesi anayasa değişikliklerini denetleme yetkisini kendisinde görmemektedir⁶⁸. Bu ülkelerde de değiştirilemeyecek hükümlerin yargısal bir müeyyidesi yoktur. Diğer bazı ülkelerde ise Anayasa Mahkemesi anayasa değişikliklerini esas bakımından denetleme yetkisini kendisinde görmektedir. Örneğin Alman Anayasa Mahkemesi, anayasa değişikliklerinin Anayasanın 79'uncu maddesinin 3'üncü fıkrasında öngörülen değiştirilemeyecek hükümlere aykırı olup olmadığını denetlemektedir⁶⁹. Dolayısıyla Almanya'da tali kurucu iktidara getirilen maddî sınırların yargısal bir müeyyideye sahip olduğu söylenebilir.

bb) Değiştirme Yasakları Aşılabilir mi?

Anayasanın bazı hükümlerinin değiştirilmesini yasaklayan hükmün kendisi acaba değiştirilebilir mi? Eğer değiştirme yasağı getiren hüküm, kendisinin de değiştirilmesini yasaklamış ise, hâliyle bu hüküm de değiştirilemez.

Örneğin Ermenistan Anayasasının değiştirme yasağı getiren 114'üncü maddesi, "Anayasanın 1, 2 ve 114'üncü maddeleri değiştirilemez" diyerek kendisinin de değiştirilmesini yasaklamıştır. Keza Bosna Hersek Anayasasının 10'uncu maddesinin ikinci fıkrasına göre "ikinci maddede sayılan hak ve hürriyetlerin sınırlandırılması veya ortadan kaldırılmasına veya işbu fıkranın değiştirilmesine ilişkin anayasa değişikliği yapılamaz".

Yok eğer anayasanın bazı hükümlerinin değiştirilmesini yasaklayan hüküm, kendisinin değiştirilmesini yasaklamamış ise, bu hüküm değiştirilebilir. Böyle bir durumda, değiştirme yasağı iki aşamada aşılabilir. Önce değiştirilemeyecek hükümleri öngören hüküm değiştirilir; sonra da değiştirilmesi yasak olan hükümler değiştirilebilir.

Örneğin 1982 Türk Anayasasının 4'üncü maddesine göre Anayasanın ilk üç maddesinin değiştirilmesi yasaktır. Ancak 4'üncü maddenin kendisinin değiştirilmesinin yasak olduğuna ilişkin bir hüküm Anayasada yoktur. Dolayısıyla önce usûlüne uygun bir anayasa değişikliğiyle Anayasanın 4'üncü maddesi yürürlükten kaldırılıp daha sonra ilk üç madde değiştirilebilir.

Bu sonuçta yadırganacak bir şey yoktur: Aslî kurucu iktidar, Ermenistan ve Bosna Anayasaları örneğinde olduğu gibi, anayasanın değiştirilemeyecek hükümlerini sayarken şüphesiz, değiştirme yasağı getiren hükmün kendisini de sayabilirdi. Örneğin Türkiye'de 1982 Türk Anayasası koyucusu, 4'üncü maddede "ilk üç madde ve dahi bu madde değiştirilemez" diyebilirdi; ancak bunu dememiş sadece "ilk üç madde değiştirilemez" demiştir. İmkân varken aslî kurucu iktidarın değiştirilmesini yasaklamadığı bir maddenin değiştirilmesinin yasak olduğunu ileri sürmek mümkün değildir. Böyle bir şey, değiştirilmesi açıkça yasaklanmamış olan bir maddenin yorum yoluyla değiştirilemeyecek hükümlere katılması anlamına gelir ki, bu şekilde bir genişletici yorum yapılmış olur. Genişletici yorum ise, istisna ni-

68. Gözler, *Judicial Review of Constitutional Amendments*, op. cit., s.12-17.

69. *Ibid.*, s.52-64.

Bölüm 6

DEVLET KAVRAMI*

Bibliyografya.- Recai Galip Okandan, *Umumî Amme Hukuku*, İstanbul, İÜHF Yayınları, 1968, s.28-114; Muvaffak Akbay, *Umumî Amme Hukuku Dersleri*, Ankara, AÜHF Yayınları, 4. Baskı, 1961, Cilt I, s.19-59; Yavuz Abadan, *Amme Hukuku ve Devlet Nazariyeleri*, Ankara, AÜSBF Yayınları, 1952, s.123-132; Yahya Kazım Zabunoğlu, *Kamu Hukukuna Giriş: Devlet*, Ankara, AÜHF Yayınları, 1973, s.47-72; Özçelik, *Esas Teşkilât Hukuku Dersleri: Umumî Esaslar*, op. cit., c.I, s.26-39; Başgil, *Esas Teşkilât Hukuku*, op. cit., s.126; Esen, *Anayasa Hukuku: Genel Esaslar*, op. cit., s.89-90; Arsel, *Anayasa Hukuku: Demokrasi*, op. cit., s.29-30; Münci Kapanı, *Politika Bilimine Giriş*, Ankara, Bilgi Yayınevi, 8. Baskı, 1996, s.40-43; Alaeddin Şenel, *Siyasal Düşünceler Tarihi*, Ankara, Teori Yayınları, 1985. s.39-70; Karl Doehring, *Genel Devlet Kuramı (Genel Kamu Hukuku)*, (Çev.: Ahmet Mumcu), İstanbul, İnkılap, 2002, s.27-48; Georg Jellinek, *L'État moderne et son droit*, Traduction française par Georges Fardis, Paris, V. Giard & Brière, 1911, Cilt 1, s.301-345; Philippe Ardant, *Institutions politiques et droit constitutionnel*, Paris, LGDJ, 17. Baskı, 2005, s.27-29; 221-230; Dominique Carreau, *Droit international*, Paris, Pedone, 2. Baskı, 1988, s.456-357; Dominique Chagnolaud, *Droit constitutionnel contemporain (Tome 1: Théorie générale - Les régimes étrangers)*, Paris, Armand Colin, Dördüncü Baskı, 2004, s.4-21; Turpin, *Droit constitutionnel*, 2003, s.14-66; Gicquel *Droit constitutionnel et institutions politiques*, op. cit., 1999, s.43-58; Vlad Constantinesco ve Stéphane Pierré-Caps, *Droit constitutionnel*, Paris, PUF, 2004, s.239-317.

Bu bölümde sırasıyla “devlet” kelimesinin terminolojik açıklaması, “devlet” kavramının tanımı, devletlerin nasıl kurulduğu, devletlerin nasıl sona erdiği, devletin hukukî kişiliği ve devamlılığı ilkeleri, devletin faaliyet alanı ve devletin kökeni hakkında teoriler gibi konuları göreceğiz. Buna göre bu bölümün plânı şu şekilde olacaktır:

PLÂN:

I. Devlet Terimi

II. Devlet Kavramının Tanımı

III. Devletlerin Kurulması

IV. Devletlerin Sona Ermesi

V. Devletlerin Hukukî Kişiliği İlkesi

VI. Devletlerin Devamlılığı İlkesi

VII. Devletlerin Faaliyet Alanı

VIII. Devletin Kökeni Hakkında Teoriler

Şimdi bu plân dâhilinde konuyu inceleyelim:

I. “DEVLET” KELİMESİ

Bibliyografya.- Jellinek, op. cit., c.I, s.221-230; Abadan, op. cit., s.123-132; Başgil, op. cit., s.126; Esen, op. cit., s.89-90.

Devlet kelimesinin İngilizce karşılığı *state*, Fransızca karşılığı ise *État*, Almanca karşılığı *Staat*, İtalyanca karşılığı *stato*, İspanyolca *estado*’dur. Bunların hepsinin kökeni Latince *status* kelimesidir¹. Ancak Latince *status*, “devlet” demek değil; “hâl”, “du-

* Bu bölüm, Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, op. cit., c.I, s.359-401’den özetlenmiştir. Bu konuda daha geniş bilgi için oraya bakınız.

1. Charles Cadoux, *Droit constitutionnel et institutions politiques*, Paris, Cujas, 1988, c.I, s.23.

rum”, “vaziyet” demektir². Bu kelimedeki “st-” kökü daima sabitliği ifade eder. İlk defa İtalya’da 1500’lerde, devleti ifade etmek için *stato* kelimesi kullanılmaya başlanmıştır. *Stato* kelimesi modern anlamda devlet karşılığında ilk kullanan kişinin *Hükümdar (Il Principe)* (1513) isimli eserinde Machiavelli olduğu kabul edilmektedir. 1500 ve 1600’lerde “*stato* (devlet)” kelimesi Fransız, İngiliz ve Alman dillerine girmiştir³.

Türkçede “Devlet” kelimesi, Arapça “devle (دولة)” kelimesinden gelir. Bu kelimenin aslı harfleri “د”, “و”, “ل”’dir. Bu aslı harfler Türkçedeki “tedavül (تداول)” kelimesinde de vardır. “Devlet”, kelime anlamıyla, “tedavül eden”, yani “elden ele geçen şey” demektir. Batıda “devlet” anlamına gelen “*State*” ve benzeri kelimeler, sabitliği, durağanlığı ifade ederken, bizdeki “devlet” kelimesi değişmeyi ifade eder. Profesör Ali Fuat Başgil’in dediği gibi “eskilerin anlayışına göre devlet, *tıpkı bir altın top gibi, elden ele geçen ve en kuvvetlinin zapt ve inhisarına giren ikbal, nüfuz ve iktidardır*”⁴. Ne var ki doğu toplumlarında devlet, talih ve tesadüf sonucu tedavül etmektedir. Bu nedenle bu toplumlarda, iktidardan düşenler, tedavülden düşen para gibi derhal değerini yitirirler. Bu konuda bkz.: Kemal Gözler, “‘Devlet’ Kelimesi Üzerine Bir Deneme”, *Türkiye Günlüğü*, Sayı 129, Kış 2017, s.5-9 (www.anayasa.gen.tr/devlet-kelimesi.html).

KUTU 6.1: *Polis, Civitas, Res publica, Imperium, Regnum, Terra, Citta, Bourg, vs.-* Eski

Yunanlar “devlet” için “*polis* (πολις)” terimini kullanırlardı ki, bu “site (*cité*)”, yani “şehir” demekti. Romalılar ise “devlet” karşılığında *civitas* veya *res publica* kelimelerini kullanırlardı. *Civitas*, “site, medine, şehir devleti” demekti. *Res publica* ise şey (*res*) ve kamu (*publica*) kelimelerinden oluşmakta “kamu malı”, “herkese ait şey” anlamına gelmekteydi. Bu kelime daha sonra Fransızcaya *république* yani cumhuriyet anlamında geçmiştir. Ortaçağda devlet için *imperium, regnum* (hükümdarlık, krallık) gibi terimler kullanılmıştır. Yine ortaçağ boyunca devlet yerine zaman zaman, *populus, gens* (halk), *terra, terre, land* (toprak, yer, ülke, memleket) gibi terimler de kullanılmıştır. Yine aynı zamanlarda devlet yerine *citta, cité, ville, bourg* gibi “şehir” anlamına gelen terimler de kullanılmaya devam etmiştir (Jellinek, *op. cit.*, c.I, s.221-226).

II. DEVLET KAVRAMININ TANIMI

Aşağıda devletlerin nasıl kurulduğunu ve sona erdiğini, devletin unsurlarını, devletin hukukî kişiliği ve devamlılığı gibi konuları ayrıntılarıyla göreceğiz. Ancak devlet konusuna başlarken devlet kavramının genel bir tanımını yapmakta yarar vardır.

Üç Unsur Teorisi.- Devlet konusunda pek çok tanım yapılmıştır ve yapılmaya da devam etmektedir. Bu tanımların içinde şüphesiz en benimsenmiş, kökeni Georg Jellinek’in ilk baskısı 1900 yılında yayınlanan *Allgemeine Staatslehre*’de bulunan “üç unsur teorisi (*Dreielementenlehre, three elements theory*)” diye bilinen teoriye göre yapılmış olan tanımdır. Bu teoriye göre devlet, *insan, toprak* ve *egemenlik* unsurlarının bir araya gelmesiyle oluşmuş bir varlık olarak tanımlanmaktadır⁵.

2. Türk Hukuk Kurumu, *Türk Hukuk Lügati*, Ankara, Türk Hukuk Kurumu Yayınları, 1944, s.576.

3. Georg Jellinek, *L’État moderne et son droit*, Traduction française par Georges Fardis, Paris, V. Giard & Brière, 1911, c.I, s.222-226.

4. Ali Fuat Başgil, *Esas Teşkilât Hukuku*, İstanbul, Baha Matbaası, 1960, s.126

5. Jellinek, *op. cit.*, c.I, s.296, c.II, s.17-34 (ülke), 34-60 (millet), 61-70 (egemenlik).

Bölüm 7

DEVLETİN UNSURLARI: MİLLET, ÜLKE, EGEMENLİK*

Önceki bölümde genel olarak devlet kavramını ve devletin kökeni hakkında ileri sürülmüş çeşitli teorileri gördük. Yine aynı yerde bir devletin kurulabilmesi için, insan topluluğu, toprak ve egemenlik gibi üç unsur gerektiğini görmüştük. Şimdi bu bölümde “devletin unsurları (*elements of state, éléments de l’Etat*)”nı¹ biraz yakından inceleyelim. Devletin millet (insan topluluğu), ülke (toprak) ve egemenlik (iktidar) olmak üzere üç unsuru olduğuna göre bu bölüm kendi içinde üç başlığa ayrılacaktır. Dolayısıyla bu kısmın planı şu şekilde olacaktır:

PLÂN:

I. Devletin Beşerî Unsuru: Millet

II. Devletin Toprak Unsuru: Ülke

III. Devletin İktidar Unsuru: Egemenlik

I. DEVLETİN BEŞERÎ UNSURU: MİLLET

Bibliyografya.- Akbay, *op. cit.*, s.278-308; Okandan, *op. cit.*, s.676-710; Abadan, *op. cit.*, s.173-199; Zabunoğlu, *op. cit.*, s.74-96; Arsel, *op. cit.*, s.14-19; Başgil, *op. cit.*, c.I, s.135-154; Esen, *op. cit.*, s.116-147; Özçelik, *op. cit.*, c.I, s.39-59; Recai Galip Okandan, “Devletin Beşerî Unsuru”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, Cilt 13, 1947, Sayı 4, s.1282-1326; Doebling, *op. cit.*, s.28-33; Ardant, *op. cit.*, s.15-17; Turpin, *op. cit.*, s.49-67; Debbasch *et al.*, *op. cit.*, s.19-24; Gicquel, *op. cit.*, s.46-50; Constantinesco ve Pierré-Caps, *op. cit.*, s.250-256, 291-317; Crawford, *op. cit.*, s.52-55.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, bir devletin kurulabilmesi için gerekli olan ilk şey “insan topluluğu (*population*)”dur. İnsanlar olmaksızın bir devletin kurulması mümkün değildir. Ancak insan topluluğunun büyüklüğünün bir önemi yoktur. Bir tarafta on-onbeş bin nüfuslu Andorra, Saint-Marin, Kiribatu, Nauru Tuvalu gibi küçük devletler, diğer tarafta nüfusu milyarlar ve yüz milyonlarla ifade edilen Çin, Hindistan, Amerika Birleşik Devletleri, Rusya gibi devletler de vardır. Mühim olan belli bir toprak parçası üzerinde belli bir insan topluluğunun egemen olmasıdır. On bin kişilik bir topluluk belli bir toprak parçası

* Bu bölüm, Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, *op. cit.*, c.I, s.403-448’den özetlenmiştir. Bu konuda daha fazla bilgi için oraya bakınız.

1. Bazen buna “devletin kurucu unsurları (*éléments constitutifs de l’Etat*)” da denir (Turpin, *op. cit.*, s.33; Debbasch *et al.*, *op. cit.*, s.19; Gicquel, *op. cit.*, s.46).

üzerinde egemen olmuş ve egemenliğini sürdürebiliyorsa orada devlet vardır. Ama on milyon kişilik bir insan topluluğu belli bir toprak parçası üzerinde egemen olamıyorsa onlar devlet oluşturamazlar.

İnsan topluluğunun niceliği (miktarı) önemli değildir; ama niteliği önemlidir. Her insan topluluğu devlet kuramaz. Bir arada yaşayan insanların bir devlet kurabilmeleri için, birtakım bağlar ile birbirine bağlanmış olmaları gerekir. İşte biz *birbirlerine birtakım bağlarla bağlanmış insanlardan oluşmuş topluluğa “millet (nation)”* deriz. O hâlde, belli bir insan topluluğunun bir devlet kurabilmesi için “*millet*” *niteliğinde olması gerektiğini* söyleyebiliriz. Peki insanları birbirine bağlayan ve milleti meydana getiren bu “bağlar” ne tür bağlardır? Bu bağların niteliğine göre iki değişik millet anlayışı vardır: Objektif millet anlayışı ve sübjektif millet anlayışı.

TANIM: *Millet*, birbirlerine birtakım bağlarla bağlanmış insan topluluğudur.

A. OBJEKTİF MİLLET ANLAYIŞI

Objektif anlayışa göre, millet birtakım *objektif bağlarla* birbirine bağlanmış insanların oluşturduğu bir topluluktur. Bu bağlar *maddî*, yani elle tutulur, gözle görülür, kısacası beş duyuyla hissedilir niteliktedir. Örneğin ırksal, dilsel veya dinsel bağlar bu niteliktedir.

1. Irk Birliği².- Irk birliğini esas alan görüşe göre, insan topluluğunu millet hâline getiren şey, bu insanlar arasındaki ırk birliğidir. Diğer bir ifadeyle, millet, aralarında ırk birliği olan insanların oluşturduğu bir topluluktur. O hâlde, insanların bir “millet” oluşturabilmesi ve dolayısıyla bir devlet kurabilmesi için aynı ırktan olmaları gerekir. Bu görüşe göre, “damarlarında geçmiş zamanların karanlıklarına gömülmüş müşterek ataların kanı dolaşan ve aynı soy kökünden gelen insanlar, nerede doğarsa doğsun ve yaşarsa yaşasın aynı bir millet teşkil ederler”³. Bu görüşte bir doğruluk payı vardır⁴. Geçmişte ve günümüzdeki devletlerin önemli bir kısmında genel olarak ırk birliği vardır. Ancak, günümüzde Amerika Birleşik Devletleri gibi ırk birliğine sahip olmayan birçok devlet vardır. Keza, günümüzde, Ortadoğu ve Avrupa ülkelerinde saf ırklardan ziyade melez ırklar vardır. Bu bölgelerde birbirine düşman iki devletin insan unuru bakımından gözle görülen açık ırksal farklar çoğunlukla yoktur.

2. Dil Birliği⁵.- Dil birliği görüşüne göre, insan topluluğunu bir millet hâline getiren faktör, insanların aynı ortak dili konuşmasıdır. Bu görüşe göre, millet aynı dili konuşan insanların oluşturduğu bir topluluktur. Şüphesiz ki bu görüşte bir gerçeklik payı vardır. Aynı dili konuşmayan insanlar arasında nasıl olacak da bir bağ kurulacaktır? Bu insanların arasında bir bağ kurulabilmesi,

2. Irk birliği konusunda bkz. Akbay, *op. cit.*, s.278-279; Okandan, *op. cit.*, s.687-689; Abadan, *op. cit.*, s.179-181; Başgil, *op. cit.*, c.I, s.138-139.

3. Başgil, *op. cit.*, s.138.

4. *Ibid.*

5. Dil birliği konusunda bkz. Akbay, *op. cit.*, s.279; Okandan, *op. cit.*, s.689-691; Abadan, *op. cit.*, s.181-182; Başgil, *op. cit.*, c.I, s.139-141.

Bölüm 8

DEVLET ŞEKİLLERİ I: MONARŞİ VE CUMHURİYET*

Devlet şekilleri bir açıdan “monarşi-cumhuriyet”; diğer bir açıdan ise “üniter devlet-bileşik devlet” şeklinde ikiye ayrılmaktadır. “*Monarşi-cumhuriyet*” ayrımını bu bölümde (Bölüm 8), “*üniter devlet-bileşik devlet*” ayrımını ise izleyen bölümde (Bölüm 9) inceleyeceğiz.

Bu bölümün planı şu şekilde olacaktır.

PLÂN:

I. Monarşi

III. Cumhuriyet

Ama önce monarşi ile cumhuriyetin birbirinden nasıl ayrıldığını görelim.

Monarşi ile Cumhuriyet Arasındaki Ayrım Sorunu.- Monarşi ile cumhuriyet arasında nasıl ve hangi ölçütle ayrım yapılacağı konusu tartışmalıdır. Bu konuda çeşitli kriterler önerilmiştir¹. Biz bu tartışmalı konuya girmeksizin, cumhuriyet ile monarşiyi birbirinden ayırmak için Léon Duguit (*Leon Dügi* okunur) tarafından önerilen ölçütü kabul ettiğimizi söyleyelim. Bu ölçüt, *devlet başkanının göreve geliş usûlüdür*. Duguit’ye göre, bir devlette *eğer devlet başkanı, bu makama veraset usûlüyle, yani irsî olarak geliyorsa, bu devletin şekli monarşi, yok eğer başka bir usûlle geliyorsa bu devletin şekli cumhuriyettir*². Görüldüğü gibi Duguit’nin anlayışında monarşi ve cumhuriyet birbirinin karşıt kavramı olarak tanımlanmıştır. Bir devlette, devlet başkanlığı görevi veraset yoluyla intikal ediyorsa, o devlet bir monarşidir. Monarşi olmayan her devlet ise cumhuriyettir. Devlet başkanının seçimle yahut zor kullanarak işbaşına gelmesinin bir önemi yoktur. Duguit bir monarşinin mutlak veya despotik olabileceğini kabul ettiği gibi, bir cumhuriyetin de mutlak veya despotik olabileceğini kabul etmektedir³.

* Bu bölüm, Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, op. cit., c.I, s.451-474’ten özetlenmiştir. Bu konuda daha geniş bilgi için oraya bakınız.

1. Bu konuda bkz. Jellinek, op. cit., c.II, s.394-420; Esmein, op. cit., c.I, s.1-21; Hauriou, *Précis de droit constitutionnel*, op. cit., 1919, s.119-128; Carré de Malberg, op. cit., c.II, s.184-197; Carl Schmitt, *Théorie de la constitution* (Trad. par Lilyane Deroche), Paris, PUF, 1993, s.427-437; Cadoux, op. cit., s.47-68; Başgil, op. cit., s.185-216; Kubalı, op. cit., s.60-66; Arsel, *Anayasa Hukuku*, op. cit., s.37-39; Abadan, *Amme Hukuku*, op. cit., s.331-334; Özçelik, op. cit., c.I, s.159-183.

2. Duguit, *Traité de droit constitutionnel*, op. cit., 1928, c.II, s.770

3. *Ibid.*, c.II, s.772, 781.

Rejimin demokratikliği monarşi veya cumhuriyetin tanımında bir unsur değildir. Aşağıda örnekleriyle göreceğimiz gibi bir monarşi anti-demokratik olabileceği gibi demokratik de olabilir. Aynı şekilde bir cumhuriyet, demokratik olabileceği gibi anti demokratik de olabilir.

I. MONARŞİ

Bibliyografya.- Schmitt, *op. cit.*, s.427-437; Jellinek, *op. cit.*, c.II, s.394-420; Cadoux, *op. cit.*, s.176-177; Wigny, *op. cit.*, s.222-223, 582-622; Duguit, *Traité de droit constitutionnel*, *op. cit.*, c.II, s.768-781; Esmein, *op. cit.*, c.I, s.170; Fabre, *op. cit.*, s.3; Carré de Malberg, *op. cit.*, c.I, s.396-400, c.II, s.63-64, 132-134, 180-197; Francis Delpérée, “La fonction du roi”, *Pouvoirs*, 1996, no 78, s.43-53; Francis Delpérée, “Roi”, in Duhamel ve Meny, *op. cit.*, s.937; Francis Delpérée, “Monarchie”, in Duhamel ve Meny, *op. cit.*, s.640; Francis Delpérée, “Couronne”, in Duhamel ve Meny, *op. cit.*, s.254.

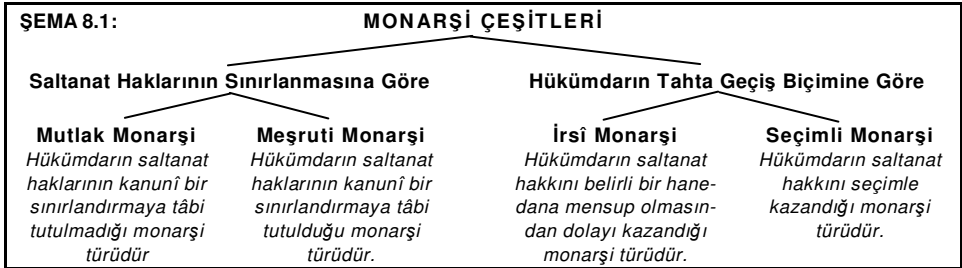
Hatırlanacağı üzere yukarıda gördüğümüz Léon Duguit’nin anlayışını benimseyerek, monarşiyi, şu şekilde tanımlamıştık:

TANIM: *Monarşi*, devlet başkanlığının irsi olarak intikal ettiği devlet şeklidir.

2012 yılı itibarıyla yeryüzünde 44 adet monarşi vardır⁴.

KUTU 8.1: Monarşi, Krallık, Hükümdar, Kral, vs.- Monarşi kelimesi dilimize Fransızca “*monarchie*” kelimesinden girmiştir. Bu kelime ise Yunanca “tek şef” anlamına gelen “*monos archos*” kelimesinden gelmektedir. Türkçede monarşi yerine “krallık” veya “kraliyet”, “hükümdarlık”, “sultanlık” veya “saltanat”, “padişahlık” gibi çeşitli terimler kullanılmaktadır. Monarşik devlette devlet başkanına “hükümdar (*monarch, monarque*)”, “kral (*king, roi*)” gibi isimler verilmektedir. Türkçede hükümdara, “kral”, “sultan”, “padişah”, “halife”, “han”, “hakan”, “imparator” dendiği de olur. Hükümdarın mensup olduğu aileye “hanedan (*dynasty, dynastie*)” denir⁵.

Monarşi Çeşitleri.- Klasik teori, monarşileri çeşitli açılardan tasnife tâbi tutmaktadır. Şimdi bunları görelim:

A. SALTANAT HAKLARIN SINIRLANMASINA GÖRE MONARŞİ ÇEŞİTLERİ

Saltanat haklarının sınırlanmasına göre, monarşiler *mutlak monarşiler* ve *meşruti monarşiler* olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

4. <http://en.wikipedia.org/wiki/Monarchy> (Temmuz 2012).

5. Cadoux, *op. cit.*, c.I s.176; Delpérée, “Roi”, *op. cit.*, s.937

Bölüm 9

DEVLET ŞEKİLLERİ II:

ÜNİTER DEVLET-BİLEŞİK DEVLET*

Bibliyografya.- Arsel, *op. cit.*, s.30-37; Kubalı, *op. cit.*, s.66-73; Özçelik, *op. cit.*, c.I, s.159-174; Erdoğan Teziç, *Anayasa Hukuku*, İstanbul, Beta, Sekizinci Baskı, 2003, s.123-134; Lijphart, s.113-125; Duguít, *Traité de droit constitutionnel*, *op. cit.*, c.II, s.769-793; s.186-190; Esmein, *op. cit.* c.I, s.4-8; Hauriou, *op. cit.* s.123-128; Vedel, *op. cit.*, s.108-112; Fabre, *op. cit.* s.20-24; Cadoux, *op. cit.* c.I, s.47-68; Cadart, *op. cit.*, c.I, s.59-98; Burdeau, Hamon ve Troper, *op. cit.*, 1993, s.93-98; Debbash *et al.*, *op. cit.*, s.33-44; Chantebout, *op. cit.*, s.56-69; Pactet ve Mélin-Soucramanien, *op. cit.*, s.41-56; Turpin, *Droit constitutionnel*, *op. cit.*, 2003, s.67-92; Jeanneau, *op. cit.*, 1991, s.7-10; Favoreu *et al.*, *Droit constitutionnel*, *op. cit.*, 2005, s.377-460; Chagnollaude, *op. cit.*, c.I, s.102; Grewe ve Ruiz Fabri, *op. cit.*, s.271-313; Gicquel, *Droit constitutionnel*, *op. cit.*, 1999, s.58-71; Rod Hague, Martin Harrop ve Shaun Breslin, *Comparative Government and Politics: An Introduction*, Houndmilles, Palgrave Macmillan Press, 4. Baskı, 2001, s.168-183; Constantinesco ve Pierré-Caps, 263-285; Jean Blondel, *Comparative Government*, London, New York, Prentice Hall, 2. Baskı, 1995, s.234-241; Ardant, *op. cit.*, s.30-39.

Yapılarına göre devletler “üniter devlet” ve “bileşik devlet” olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Bileşik devletler de kendi içinde “devlet birlikleri” ve “devlet toplulukları” olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Devlet birlikleri de “şahsî birlik” ve “hakikî birlik” olmak üzere iki çeşittir. Devlet toplulukları da “konfederasyon” ve “federasyon” olmak üzere ikiye ayrılır. Buna göre bu bölümün planı şu şekilde olacaktır:

PLÂN:

I. Üniter Devlet

II. Bileşik Devlet

A. Devlet Birlikleri

1. Şahsî Birlik

2. Hakikî Birlik

B. Devlet Toplulukları

1. Konfederasyon

2. Federasyon (Federal Devlet)

Önce devlet şekillerini tanımlarıyla birlikte bir şema hâlinde gösterelim. Sonra da, devlet şekillerini tek tek inceleyelim.

* Bu bölüm, Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, *op. cit.*, c.I, s.475-495’ten özetlenmiştir. Daha geniş bilgi için oraya bakınız.

ŞEMA 9.1: DEVLET ŞEKİLLERİ**Üniter Devlet**

Devletin kurucu unsurları (ülke, millet ve egemenlik) ve keza temel organları (yasama, yürütme ve yargı) bakımından teklik özelliği gösteren devlet şeklidir. **Örnek:** Türkiye.

Bileşik Devlet

Bileşik devlet, iki veya daha çok devletin sıkı veya gevşek bağlarla birleşmelerinden meydana gelmiş bir devlet çeşididir.

Devlet Birlikleri

İki ayrı devletin, gevşek bağlarla, ayrılıklarını az çok koruyarak birleşmeleridir.

Şahsî Birlik

İki veya daha fazla monarşik devletin başına aynı hükümdarın geçmesiyle oluşan devlet birliğidir.

Örnek: Hollanda-Lüksemburg (1815-1890)

Hakikî Birlik

Birden fazla devletin, içişlerinde bağımsızlıklarını koruyarak dış ilişkileri bakımından tek bir devlet oluşturacak şekilde birleşmelerinden meydana gelen devlet birliğidir.

Örnek: Avusturya-Macaristan İmparatorluğu (1867-1918)

Devlet Toplulukları

İki veya daha fazla devletin, devlet birliklerine göre daha sıkı bağlarla birleşmeleridir.

Konfederasyon

Birden fazla bağımsız devletin uluslararası hukukî kişiliklerini muhafaza etmek şartıyla uluslararası antlaşma yoluyla kurdukları devlet topluluğu şeklidir.

Örnek: İsviçre Konfederasyonu (1291-1848) ABD (1776-1787)

Federasyon

Uluslararası kişiliğe sahip bir merkezî devlet (federal devlet) ile uluslararası kişiliğe sahip olmayan bölgesel devletlerin (federe devletlerin) aralarında anayasa yoluyla güvenceli bir yetki paylaşımı yaparak oluşturdıkları bir devlet topluluğu şeklidir.

Örnek: ABD

I. ÜNİTER DEVLET

Bibliyografya.- Arsel, *op. cit.*, s.30-32; Kubalı, *op. cit.*, s.66; Özçelik, *op. cit.*, c.I, s.159; Teziç, *op. cit.*, 2003, s.123-125; Vedel, *op. cit.*, s.108-109; Fabre, *op. cit.* s.20-21; Cadoux, *op. cit.* c.I, s.47-49; Cadart, *op. cit.*, c.I, s.59-65; Burdeau, Hamon ve Troper, *op. cit.*, s.93-94; Debbash *et al.*, *op. cit.*, s.34-36; Chantebout, *op. cit.*, s.56-61; Pactet ve Mélin-Soucranian, *op. cit.*, s.41-44; Turpin, *op. cit.*, s.91-92; Jeanneau, *op. cit.*, s.7-8; Chagnollaude, *op. cit.*, c.I, s.93-95; Grewe ve Ruiz Fabri, *op. cit.*, s.282-292; Gicquel, *op. cit.*, s.58-63; Hague, Harrop ve Breslin, *op. cit.*, s.175-178; Atilla Nalbant, *Üniter Devlet: Bölgeselleşmeden Küreselleşmeye*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1997; Marc Uyttendaele, *Precis de droit constitutionnel belge*, Bruxelles, Emile Bruylant, 2001, s.39-44; Ardan, *op. cit.*, s.30-32; Constantinesco ve Pierré-Caps, *op. cit.*, s.264-266;

“Üniter devlet (*unitary state*, *État unitaire*),”e, “tek devlet” veya “basit devlet (*Etat simple*)” de denir. Biz üniter devlet terimini kullanacağız. Danimarka, Fransa, İngiltere, İrlanda, İspanya, İsrail, İtalya, İzlanda, Hollanda, Japonya, Lüksemburg, Norveç, Portekiz, Yunanistan, Türkiye gibi devletler birer üniter devlettir¹.

A. TANIM

Üniter devlet, devletin, ülke, millet ve egemenlik unsurları ve keza yasama, yürütme ve yargı organları bakımından teklik özelliği gösteren devlet şek-

1. Constance Grewe ve Hélène Ruiz Fabri, *Droit constitutionnels européens*, Paris, PUF, 1995, s.283.

Bölüm 10

FEDERASYON

(FEDERAL DEVLET)*

Bibliyografya.- Cadart, *op. cit.*, c.I, s.73-87; Cadoux, *op. cit.* c.I, s.59; Turpin, *op. cit.*, s.55-63; Akipek, *op. cit.*, c.II, s.99; Vedel, *op. cit.*, s.108-112; Pactet ve Mélin-Soucramanien, *op. cit.*, s.45-56; Chantebout, *op. cit.*, s.61-70; Burdeau, *op. cit.*, s.97-98; Debbasch, *op. cit.*, s.31-36; Favoreu *et al.*, *op. cit.*, s.379-411; Chagnollaude, *op. cit.*, s.126-150; Grewe ve Ruiz Fabri, *op. cit.*, s.292-355; Gicquel, *op. cit.*, s.66-71; Uytendaele, *op. cit.*, s.47-68; Biscaretti di Ruffia, *op. cit.*, s.721-728; De Vergottini, *op. cit.*, s.381-403; Hague, Harrop ve Breslin, *op. cit.*, s.168-175; Blondel, *op. cit.*, s.234-241; Arsel, *op. cit.*, s.33-37; Kubalı, *op. cit.*, s.67-73; Özçelik, *op. cit.*, c.I, s.168-174; Erdoğan, *Anayasal Demokrasi, op. cit.*, s.23-31; Uygun, *op. cit., passim*; Ardant, *op. cit.*, s.33-39; Constantinesco ve Pierré-Caps, *op. cit.*, s.272-285.

Hatırlanacağı üzere önceki bölümün sonunda federasyonun kısa bir tanımını, onun bir yandan konfederasyon ile diğer yandan da üniter devlet ile olan farklarını kısaca görmüştük. Şimdi bu bölümde federasyonu daha yakından inceleyeceğiz. Önce planımızı verelim:

PLÂN:

I. Genel Olarak

II. Federasyonun Devlet Yapısı

III. Federasyonun Hukuk Düzeni: Federal ve Federe Hukuk Düzenleri ve Bunların Arasındaki İlişkiler

IV. Federal Devlet ile Federe Devletler Arasında Yetki Paylaşımı

V. Federasyonların Kurulması

VI. Korporatif Federalizm

VII. Federalizmin Değerlendirilmesi

VIII. Bölgesel Devlet

Şimdi bu plân dâhilinde konuyu işlemeye başlayalım:

I. GENEL OLARAK

Federasyon kelimesi Latince *foedus* kelimesinden gelmektedir. Bu kelime sözleşme, birleşme demektir¹. Genel anlamda pek çok şeyin federasyonundan, yani birleşmesinden bahsedilebilir. Örneğin Türkiye Futbol Federasyonu, Tür-

* Bu bölüm, Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi, op. cit.*, c.I, s.495-535'ten özetlenmiştir. Daha geniş bilgi için oraya bakınız. 495-535

1. A. Gariel, *Dictionnaire Latin-Français*, Paris, Hatier, 1960, s.246.

3. Favoreu *et al.*, *op. cit.*, s.386; Uyttendaele, *op. cit.*, s.48; Turpin, *op. cit.*, s.76; Gicquel, *op. cit.*, s.67.

Bölüm 11

HÜKÛMET SİSTEMLERİ*

Bibliyografya.- Mehmet Turhan, *Hükûmet Sistemleri*, Ankara, Gündoğan Yayınları, İkinci Baskı, 1993, s.3-14; Cadart, *op. cit.*, c.I, s.397-413, 466-595; Chantebout, *op. cit.*, 2004, s.97-172; Barthélemy ve Duez, *op. cit.*, s.138-183; Esmein, *op. cit.*, 1928, c.I, s.493-576; Vedel, *op. cit.*, s.157-172; Fabre, *op. cit.*, 1970 s.71-138; Cadoux, *op. cit.*, c.I, s.75-79; Burdeau, Hamon ve Troper, *op. cit.*, 1993, s.113-130; Pactet ve Mélin-Soucramanien, *op. cit.*, 2005, s.135-149; Turpin, *op. cit.*, 2003, s.225-240; Debbasch *et al.*, 2001, s.172-201; Jeanneau, *op. cit.*, s.117-133; Eric Oliva, *Droit constitutionnel*, Paris, Dalloz, 2004, s.90-96; Ardant, *op. cit.*, 2005, s.226-340; Arendt Lijphart, *Patterns of Democracy: Governments Forms and Performance in Thirty-Six Countries*, New Haven, Yale University Press, 1999, s.116-142; Teziç, *Anayasa Hukuku*, *op. cit.*, 2009, s.413-452; Erdoğan, *Anayasal Demokrasi*, *op. cit.*, 1999, s.139-157; Lijphart, *Çağdaş Demokrasiler*, *op. cit.*, s.62-80; Özçelik, *op. cit.*, c.I, s.267-323; Kubalı, *op. cit.*, s.366-385; Arsel, *Anayasa Hukuku: Demokrasi*, *op. cit.*, s.200-213; Tunaya, *op. cit.*, 1982, s.388-413; Favoreu *et al.*, *op. cit.*, 2005, s.228-378.

Hükûmet sistemleri, kuvvetler ayrılığı ve birliğine göre tasnif edilir. Bu nedenle hükûmet sistemlerini görmeden önce “kuvvetler ayrılığı teorisi”ni görmek gerekir. Önce bu bölümün planını verelim:

PLÂN:

I. Kuvvetler Ayrılığı Teorisi

II. Kuvvetler Birliği Sistemleri

A. Yürütme Organında Birleşme

1. Mutlak Monarşi

2. Diktatörlük

B. Yasama Organında Birleşme: Meclis Hükûmeti

III. Kuvvetler Ayrılığı Sistemleri (Sert ve Yumuşak Kuvvetler Ayrılığı Sistemleri): Başkanlık ve Parlâmenter Hükûmet Sistemleri

A. Sert Kuvvetler Ayrılığı Sistemi: Başkanlık Hükûmet Sistemi

B. Yumuşak Kuvvetler Ayrılığı Sistemi: Parlâmenter Hükûmet Sistemi

I. KUVVETLER AYRILIĞI TEORİSİ

Bibliyografya.- Turhan, *Hükûmet Sistemleri*, *op. cit.*, 1993, s.3-14; Cadart, *op. cit.*, c.I, s.305-316; Barthélemy ve Duez, *op. cit.*, s.138-144; Esmein, *op. cit.*, 1928, c.I, s.493-577; Vedel, *op. cit.*, s.157-162; Michel Henry Fabre, *Principes républicains de droit constitutionnel*, Paris, L.G.D.J., 1970, s.75-82; Cadoux, *op. cit.*, 1988, c.I, s.75-79; Burdeau, Hamon ve Troper, *op. cit.*, 1993, s.105-113; Ergun Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, Ankara, Yetkin, 9. Baskı, 2008, s.181-196; Teziç, *Anayasa Hukuku*, *op. cit.*, 13. Baskı, 2009, s.407-413; Tunaya, *op. cit.*, 1982, s.388-399; Esen, *Anayasa Hukuku: Genel Esaslar*, *op. cit.*, 1970, s.237-251; Er-

* Bu bölüm, Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, *op. cit.*, c.I, s.537-632’den özetlenmiştir. Daha geniş bilgi için oraya bakınız.

doğan, *Anayasal Demokrasi*, *op. cit.*, 1999, s.135-139; Özçelik, *op. cit.*, 1982, c.I, s.267-277; Kubalı, *op. cit.*, 1971, s.361-366; Arsel, *Anayasa Hukuku: Demokrasi*, *op. cit.*, 1964, s.193-200; Favoreu *et al.*, *op. cit.*, 2005, s.329-345; Chagnollaude, *op. cit.*, 2004, c.I, s.96-112; Uyttendaele, *op. cit.*, s.56-68; Barnett, *op. cit.*, 2004, s.97-121; Elisabeth Zoller, *Droit constitutionnel*, Paris, PUF, İkinci Baskı, 1999, s.285-308; Grewe ve Ruiz Fabri, *op. cit.*, s.359-367; Mathieu ve Verpeaux, *op. cit.*, 2004, s.29-35; Constantinesco ve Pierré-Caps, *op. cit.*, 2004, s.164-170; Pactet ve Melin-Soucramanien, *op. cit.*, 2005, s.104-108; Turpin, *Droit constitutionnel*, *op. cit.*, 2003, s.216-225; Chantebout, *op. cit.*, s.2004, s.90-95; Debbash *et al.*, *op. cit.*, 2001, s.167-172; Ardant, *op. cit.*, 2005, s.40-48; Marie-Anne Cohendet, *Droit constitutionnel*, Paris, Montchrestien, 2. Baskı, 2002, s.40-48.

Klasik anayasa hukukunun temellerinden biri hiç şüphesiz “kuvvetler ayrılığı” (tefrik-i kuvva, *separation of powers*, *séparation des pouvoirs*) teorisi.

Önce bu teoriyi kısaca tanımlayalım: *Kuvvetler ayrılığı teorisi, bir devlette yasama, yürütme ve yargı olmak üzere üç ayrı kuvvetin bulunduğunu ve bunların birbirinden bağımsız olan üç ayrı organa verilmesi gerektiğini savunan bir teoridir.*

Kuvvetler ayrılığı teorisinin amacı¹, devlet iktidarını kendi içinde üçe bölerek sınırlandırmak ve böylece devlet karşısında vatandaşların temel hak ve hürriyetlerini korumaktır. Nasıl bir nokta, üç ayrı yönden birbirine eşit kuvvetlerle çekilince sabit kalırsa, devlet de üç ayrı kuvvet tarafından çekilirse sabit kalır². Kuvvetler ayrılığı teorisindeki temel düşünce budur. Bu açıdan kuvvetler ayrılığı teorisi, anayasacılıkla aynı amacı güder: Devlet iktidarını sınırlandırmak. Amacı da dikkate alınarak kuvvetler ayrılığı teorisi şu şekilde tanımlanabilir:

TANIM: *Kuvvetler ayrılığı teorisi, devlet iktidarını sınırlandırarak vatandaşların temel hak ve hürriyetlerini korumak amacıyla, devlet iktidarını yasama, yürütme ve yargı olmak üzere üçe bölüp bunlardan her birinin birbirinden bağımsız olan üç ayrı organa verilmesi gerektiğini savunan bir teoridir.*

Kuvvetler ayrılığı teorisi ünlü Fransız filozofu Montesquieu’nün ismiyle özdeşleşse de, bu teorinin kökeni İngiltere tarihinde bulunur. İngiltere’de 1066 yılında Normanların istilasından 1689 tarihli “*Bill of Rights* (Haklar Bildirgesi)”a kadar, yürütme ve yasama kuvvetleri birbirinden yavaş yavaş ayrılmıştır. Başlangıçta Krala danışmanlık yapan “*Magnum Concilium*” isimli meclis, adım adım vergiye rıza gösterme ve kanun yapma yetkisini ele geçirerek bir yasama organı hâline dönüşmüştür³.

A. LOCKE

Kuvvetler ayrılığı ilkesini teorileştiren düşünür Montesquieu ise de bu ilkeyi ilk dile getiren kişi John Locke (*Jon Lak* okunur) (1632-1704) olmuştur. John Locke *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme* (*The Second Treatise of Civil Government*) isimli ünlü eserinin XII’nci bölümünde devlet yönetiminde “yasama kuvveti”, “yürütme kuvveti” ve “federatif kuvvet” şeklinde üç kuvvet

1. Marie-Anne Cohendet, *Droit constitutionnel*, Paris, Montchrestien, 2. Baskı, 2002, s.334.

2. Özbudun, *op. cit.*, s.182.

3. Chantebout, *op. cit.*, s.102-103.

dendiği de olur. Parlâmenter sistem oldukça yaygın bir sistemdir. Bu sisteme örnek olarak, başta İngiltere olmak üzere, Almanya, İtalya, İspanya, Belçika, Hollanda, Danimarka, Lüksemburg, İsveç, Norveç ve Yunanistan gibi ülkeler sayılabilir. (Not: 12’nci Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesinden [Ağustos 2014’den] önce Türkiye de saf bir parlâmenter hükûmet sistemiydi).

Parlâmenter sistem hangi özelliklerle veya hangi kriterlerle tanımlanmaktadır? Parlâmenter sistemin tanımlayıcı özelliklerini, Lijphart’ın yaptığı gibi¹⁸¹, “aslı özellikler” ve “tali özellikler” olarak ikiye ayırabiliriz¹⁸².

1. Aslı Özellikler

Parlâmenter hükûmet sisteminin en kısa ve güzel tanımı Leon D. Epstein tarafından yapılmıştır. Epstein’e göre, parlâmenter sistem, “yürütme iktidarının yasama iktidarından *kaynaklandığı* ve ona karşı *sorumlu olduğu* anayasal demokrasi tipi”dir¹⁸³. Bu tanıma göre parlâmenter sistemin iki temel ayırıcı özelliği vardır: (a) Hükûmet yasama organından kaynaklanır, yani yasama organı tarafından seçilir. (b) Hükûmet yasama organına karşı sorumludur¹⁸⁴. Bu iki özelliğe bir üçüncü özellik ekleyelim: (c) Yürütme ikili yapıdadır. Bu son özelliği ilk sıraya alarak, şimdi bu özellikleri tek tek görelim.

a) Yürütme Organının Yapısı: İki-Başlılık (*Bicéphalisme*)¹⁸⁵.- Parlâmenter hükûmet sistemlerinde yürütme organı “iki-başlı”dır. Buna “düalist yürütme (*dual executive*)” de denir¹⁸⁶. Bir yanda “devlet başkanı”, diğer yanda ise “bakanlar kurulu” vardır¹⁸⁷. “Devlet başkanı”, monarşik parlâmenter sistemlerde “kral”, cumhuriyet tipi parlâmenter sistemlerde ise “cumhurbaşkanı”dır¹⁸⁸. Gerek kral olsun, gerekse cumhurbaşkanı olsun, devlet başkanı yasama organı karşısında sorumsuzdur¹⁸⁹. Bu nedenle de yetkilerini ancak başbakan veya bir bakanın “karşı-imza (*countersignature*)”sıyla kullanabilir. Yürütme organının diğer kanadında ise “bakanlar kurulu (*council of ministers*)” bulunur. Bakanlar kuruluna, “kabine (*cabinet*)” veya “hükûmet (*government*)” de denir. İşte yürütme organının bu ikinci kanadı yasama organı karşısında sorumludur¹⁹⁰. Bakanlar kurulunun başlıca görevi ülkenin genel siyasetini belirlemek ve hükûmet

181. Lijphart, *Çağdaş Demokrasiler*, op. cit., s.62-67.

182. Bu özellikler başkanlık sisteminin özelliklerinin tersidir.

183. Leon D. Epstein, “Parliamentary Government”, *International Encyclopedia of the Social Sciences*, (ed. David L. Sills), New York, Macmillian and Free Press, 1968, Cilt 11, s.419’da nakleden Lijphart, *Çağdaş Demokrasiler*, op. cit., s.62.

184. Lijphart, *Çağdaş Demokrasiler*, op. cit., s.63-65.

185. Laferrière, op. cit., s.798-799; Vedel, op. cit., s.168; Barthélemy ve Duez, op. cit., s.161; Cadart, op. cit., c.II, s.666-667; Debbasch et al., op. cit., s.160; Jeanneau, op. cit., s.126; Turhan, *Hükûmet Sistemleri*, op. cit., s.51; Erdoğan, *Anayasal Demokrasi*, op. cit., s.147; Arsel, *Anayasa Hukuku: Demokrasi*, op. cit., s.206; Özçelik, op. cit., c.I, s.313; Kubalı, op. cit., s.379-380.

186. Hague, Harrop ve Breslin, op. cit., s.212.

187. Vedel, op. cit., s.168; Laferrière, op. cit., s.798-799; Barthélemy ve Duez, op. cit., s.161.

188. Laferrière, op. cit., s.770-771.

189. Laferrière, op. cit., s.770-771; Vedel, op. cit., s.168; Debbasch et al., op. cit., s.161.

190. Laferrière, op. cit., s.774-780; Kubalı, op. cit., s.376.

Milleti oluşturan insanları birbirine bağlayan bu sübjektif bağlar arasında, mazi, hatıra, amaç, ideal, istikbal, ülkü birliği gibi hususlar yer almaktadır¹¹. Geçmişte yaşanan ortak acılar veya birlikte kazanılan başarılar, ortak amaca varmak için mücadeleler, ortak tehlikelere karşı birlikte karşı koyma isteği gibi faktörler¹² insanları birbirine bağlar ve milleti oluşturur.

Ernest Renan milletin objektif faktörlerle oluştuğu düşüncesini reddetmektedir. Yazara göre,

“insan, ne ırkının, ne dilinin, ne de dininin, ne de nehirlerin izlediği yolun, ne de sıradağların yönünün esiridir. Temiz ruhlu ve sıcak kalpli insanların bir araya gelmesi manevî bir şuur yaratır ki, buna millet denir”¹³.

Ernest Renan milleti açıkça “bir ruh, bir manevî prensip” olarak tanımlamaktadır¹⁴. Bu “ruh” yahut “manevî ilke”, biri geçmişte, öteki ise içinde yaşanan zamanda bulunan iki unsurun birleşmesiyle oluşur. Bu unsurlardan *birincisi*, “zengin bir hatıra mirasına sahip olmak”tır. Bu unsurla Renan’ın kastettiği şey, tarihten ziyade, millî bir mitoloji, yani geçmişin ululuklarını kutlayacak ve geçmişte yaşanan güçlükleri kutsayacak bir bakış açısıdır¹⁵. Geçmişte yaşanan ortak acılar veya birlikte kazanılan zaferler insanları birbirine bağlar. Bu unsurlardan *ikincisi* ise, birlikte yaşama ve olabildiğince çok ortak miras yaratma isteğidir¹⁶. Bu ikinci unsurda, amaç, mefkûre, istikbal, ülkü birliği gibi hususlar yer almaktadır¹⁷.

Özetle Renan’a göre, milleti yaratan şey, “birlikte acı çekmiş, sevinmiş ve birlikte umut etmiş olmak”tır¹⁸. O hâlde Renan’a göre, milleti, ortak bir maziye sahip olan ve gelecekte de birlikte yaşama arzusuna sahip olan insanlar topluluğudur, diye tanımlayabiliriz.

KUTU 7.2: Vatandaşlık¹⁹.- Bir devletin millet unsurunu oluşturan bireylerle devlet arasındaki ilişkiye “vatandaşlık (*nationality, citizenship, nationalité, citoyenneté*)”, ilişkisi denir. Her devlet kendi vatandaşlığını kazanma şartlarını kendi tespit etmek hakkına sahiptir²⁰. Bu konuda *ius sanguinis* ve *ius soli* olmak üzere iki büyük esas vardır²¹. “*Ius sanguinis* (kan esası)”e göre, bir devletin vatandaşı olmak için, o devletin vatandaşı olan kişiden doğmuş olmak gerekir. Örneğin İtalya’da²² ve 2000 yılına kadar Almanya’da kan esası geçerliydi²³. “*Ius soli* (toprak esası)”ye göre ise bir devletin vatandaşı olmak için o devletin ülkesi üzerinde doğmuş olmak yeterlidir. Örneğin ABD’de toprak esası geçerlidir. Bir devlet bu iki ilkedен birisini seçmekte serbesttir.

reftext.nsf/Documents/Nation--Quest-ce_quune_nation_par_Ernest_Renan. Türkçe çevirisi: Ernest Renan, “Millet Nedir”, (Çev: Kadir Koçdemir), *Türkiye Günlüğü*, Sayı 99, Güz 2009, s.182-193.

10. <http://www.miscellaneous.com/images/renan01.jpg>

11. Okandan, *op. cit.*, s.693.

12. *Ibid.*

13. Ernest Renan, *Qu'est-ce qu'une nation*, Paris, 1882, s.29 (http://agora.qc.ca/reftext.nsf/Documents/Nation--Quest-ce_quune_nation_par_Ernest_Renan).

14. *Ibid.*, s.26.

15. Burns, *op. cit.*, s.443.

16. *Ibid.*

17. Okandan, *op. cit.*, s.693.

17. Burns, *op. cit.*, s.443.

19. Brownlie, *op. cit.*, s.381-420; Shaw, *op. cit.*, s.584-589; Doehring, *op. cit.*, s.29-33; Starke, *op. cit.*, s.307-328; Aust, *op. cit.*, s.179-184; Turpin, *op. cit.*, s.55-57.

20. Brownlie, *op. cit.*, s.381.

20. Brownlie, *op. cit.*, s.387; Shaw, *op. cit.*, s.586.

22. http://en.wikipedia.org/wiki/Italian_nationality_law. İtalyan hukukuna göre, 1867 yılında İtalyan vatandaşı olan birinden gelen herkes, İtalya’da yaşasın yaşamınsın İtalyan vatandaşıdır.

23. http://en.wikipedia.org/wiki/German_nationality_law.

b) Yürütmenin Göreve Gelişi²⁰⁰.- Parlâmenter hükûmet sistemlerinde yürütme organı doğrudan doğruya halk tarafından seçilmez. Yürütme organının birinci kanadı olan “devlet başkanı”, monarşik parlâmenter sistemlerde irsî olarak belirlenir. Cumhuriî parlâmenter sistemlerde ise, devlet başkanı, doğrudan doğruya halk tarafından değil, genellikle yasama organı tarafından seçilir. Parlâmenter sistemlerde yürütme organının ikinci kanadı olan kabine de seçim usûlüyle değil, yasama organı tarafından belirlenir. Kabine parlâmentonun içinden çıkar; ondan kaynaklanır. Bu konuda çeşitli usûller vardır. Örneğin Almanya’da, Japonya’da başbakan doğrudan doğruya yasama organı tarafından seçilir²⁰¹. Diğer bazı ülkelerde ise, devlet başkanı (kral veya cumhurbaşkanı), parlâmentodan güven oyu alabilecek bir kişiyi (örneğin çoğunluk partisinin liderini) başbakan olarak atar. Bu kişi diğer bakanları seçer. Başbakan tarafından seçilen kişiler kral veya cumhurbaşkanı tarafından bakan olarak atanırlar. Daha sonra bu şekilde kurulmuş olan kabine, yasama organından güven ister. Bu nedenle, parlâmenter hükûmet sisteminde kabinenin nihaî tahlilde yasama organı tarafından belirlendiğini söyleyebiliriz.

c) Sorumluluk: Yasamanın Güvenine Dayanma²⁰².- Parlâmenter hükûmet sistemlerinde, yürütmenin bir kanadı olan devlet başkanı (kral veya cumhurbaşkanı) yasama organı karşısında sorumsuzdur²⁰³. Ancak, yürütmenin ikinci kanadı olan kabine (başbakan ve bakanlar) yasama organı karşısında sorumludur²⁰⁴. Parlâmenter sistemde, kabine (hükûmet, bakanlar kurulu), yasama organının “güven (*confidence*)”ine dayanır. Yasama organı güvensizlik oyuyla kabineyi görevden alabilir²⁰⁵. Kabinenin yasama organı karşısında, kolektif ve bireysel olmak üzere iki tür sorumluluğu vardır. Kabinenin bir bütün olarak yasama organı karşısında sorumluluğuna “kolektif sorumluluk (*responsabilité collective, cabinet collective responsibility*)” denir. Bu şu anlama gelir: Yasama organı kabine hakkında “güvensizlik oyu (*vote of no confidence, motion de censure*)” vermişse, bütün kabine olduğu gibi düşer. Görevini iyi yapmış olduğu düşünülen bakanlar da görevlerini kaybederler²⁰⁶. Parlâmenter hükûmet sisteminde ayrıca her bir bakan tek tek yasama organı karşısında sorumludur. Buna “bireysel sorumluluk (*responsabilité individuelle, individual ministerial responsibility*)” denir²⁰⁷. Bu şu anlama gelir: Yasama organı kabineyi genel olarak görevde bırakırken sadece bir bakanı güvensizlik oyu verip görevden alabilir.

200. Turhan, *Hükûmet Sistemleri*, op. cit., s.51, 55; Lijphart, *Çağdaş Demokrasiler*, op. cit., s.63; Özçelik, op. cit., c.I, s.315-316.

201. Lijphart, *Çağdaş Demokrasiler*, op. cit., s.63

202. Laferrière, op. cit., s.770-782; Cadart, op. cit., c.II, s.667-673; Turhan, *Hükûmet Sistemleri*, op. cit., s.47-49; Lijphart, *Çağdaş Demokrasiler*, op. cit., s.63; Vedel, op. cit., s.169; Arsel, *Anayasa Hukuku: Demokrasi*, op. cit., s.209; Özçelik, op. cit., c.I, s.316-317; Kubalı, op. cit., s.376-378.

203. Laferrière, op. cit., s.770-773.

204. *Ibid.*, s.773-782.

205. Lijphart, *Çağdaş Demokrasiler*, op. cit., s.65.

206. Laferrière, op. cit., s.778.

207. *Ibid.*

Bölüm 13

EGEMENLİĞİN KULLANILMASI

BAKIMINDAN DEMOKRASİ TİPLERİ:

Doğrudan, Temsilî ve Yarı-Doğrudan Demokrasi*

Egemenliğin kullanılması bakımından demokrasinin üç ayrı uygulama biçimi (*modes d'exercice de la souveraineté*) vardır. “Doğrudan demokrasi”, “temsilî demokrasi” ve “yarı-doğrudan demokrasi”¹. İlkinde halk egemenliğini bizzat kullanır. İkincisinde halk, egemenliğini temsilcileri aracılığıyla kullanır. Yarı-doğrudan demokraside ise, egemenliğin kullanımı, halk ile temsilcileri arasında paylaştırılır.

ŞEMA 13.1:Egemenliğin Kullanılması Bakımından Demokrasi Tipleri

Doğrudan Demokrasi

Örnekler: Eski Yunan, İsviçre'nin Glarus ve Appenzell Innerrhoden Kantonları)

Kökene: Halk Egemenliği ve Egemenliğin Devredilmezliği Teorisi

Temsilî Demokrasi

Örnekler: Almanya, İngiltere, Türkiye, Japonya, ABD, Hollanda, vb.

Kökene: Millî Egemenlik Teorisi

İlkeleri: 1. Temsili Vekâlet İlkesi
2. Bütün Milletin Temsili İlkesi
3. Emredici Vekâlet Yasağı
4. Azil Yasağı

Yarı-Doğrudan Demokrasi

Örnekler: İsviçre, İtalya

Araçları: 1. Referandum
2. Halk Vetosu
3. Halk Teşebbüsü
4. Temsilcilerin Azli

Biz burada sırasıyla doğrudan demokrasiyi, temsili demokrasiyi ve yarı doğrudan demokrasiyi inceleyeceğiz. Buna göre planımız şu şekilde olacaktır:

PLÂN:

I. Doğrudan Demokrasi

II. Temsili Demokrasi

III. Yarı-Doğrudan Demokrasi

* Bu bölüm, Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, op. cit., c.I, s.653-696'dan özetlenmiştir. Daha geniş bilgi için oraya bakınız.

1. Burada “demokrasi” kelimesi yerine “hükûmet” kelimesi kullanılarak “doğrudan hükûmet (*gouvernement direct*)”, “temsilî hükûmet (*gouvernement représentatif*)” ve “yarı-doğrudan hükûmet (*gouvernement semi-direct*)” de dendiği olur (örneğin Barthélemy ve Duez, op. cit., s.80-135). Bazen de doğrudan “doğrudan rejim (*régime direct*)”, “temsili rejim (*régime représentatif*)”, “yarı-doğrudan rejim (*régime semi-direct*)” dendiği de olur (Örneğin Debbasch et al., op. cit., s.39-50). “Doğrudan demokrasi”, “temsilî demokrasi” ve “yarı-doğrudan demokrasi” terimleri daha yerleşiktir. Biz de bu terimleri kullanacağız.

I. DOĞRUDAN DEMOKRASİ

Bibliyografya.- Laferrière, *op. cit.*, s.386-389; Barthélemy ve Duez, *op. cit.*, s.83-85; Duguît, *Traité, op. cit.*, s.615-638; Pactet, *op. cit.*, 1992, s.90; Vedel, *op. cit.*, s.132-133; Prélot ve Boulouis, *op. cit.*, 1991, s.82-86; Burdeau, *Traité, op. cit.*, 1985, Cilt V, s.168-170; Ardant, *op. cit.*, 2005, s.165-16; Chagnollaude, *op. cit.*, s.167-169.

Burada sırasıyla doğrudan demokrasinin tanımını, örneklerini, teorik kökenini göreceğiz.

A. TANIMI

“Doğrudan demokrasi (*direct democracy, démocratie directe*)” şu şekilde tanımlanmaktadır:

TANIM: Doğrudan demokrasi, halkın egemenliğini bizzat ve doğrudan doğruya kullandığı demokrasi tipidir².

Doğrudan demokraside devlet için gerekli olan bütün kararlar, yurttaşlar topluluğu tarafından aracısız ve temsilcisiz olarak bizzat alınırlar³. Yurttaşlar, yasamaya, yürütmeye, adalete, dış siyasete ve akla gelebilecek her tür kamusal konularda karar verirler⁴. Doğrudan demokrasi sisteminde ne parlâmento, ne hükûmet, ne de yargı organı vardır⁵. Yöneticiler bizzat yönetilenlerdir⁶. Yani doğrudan demokrasi, halkın halk tarafından yönetilmesini öngörmektedir. Dolayısıyla doğrudan demokrasi sistemi, demokrasinin ideal anlamına en yakın olan sistemdir. Bu nedenle doğrudan demokrasiye “saf demokrasi (*pure democracy, démocratie pure*)”⁷ veya “tam demokrasi (*démocratie intégrale*)” dendiği de olur⁸. Kısacası, doğrudan demokrasi demokratiklik bakımından mükemmeldir. Ama George Vedel’in belirttiği gibi, “tüm mükemmellikler gibi, bu dünyaya ait değildir”⁹. Jean-Jacques Rousseau’nun belirttiği gibi, “eğer Tanrı’lardan oluşmuş bir halk olsaydı, kendisini demokratik olarak yönetirlerdi. Böylesine olgun bir yönetim insanların harcı değil”¹⁰. Gerçekten de, aşağıda ayrıca görüleceği gibi, doğrudan demokrasi, demokrasi idealine en yakın sistem olmakla birlikte, bu sistemin pratikte uygulanması mümkün değildir. Bu nedenle doğrudan demokrasi düşüncesinde hep “ütopik” bir yan olmuştur¹¹.

B. ÖRNEKLER

Doğrudan demokrasi, tarihte bazı eski Yunan sitelerinde, günümüzde de İsviçre’nin iki dağ kantonunda görülmektedir.

1. Eski Yunan: *Ekklesia*

Doğrudan demokrasiye antik çağda Yunan sitelerinde rastlanır. Bu sitelerde vatandaşlar, “agora” veya “forum” denen bir meydanda toplanır. Bu şekilde

2. Laferrière, *op. cit.*, s.886; Vedel, *op. cit.*, s.133; Debbasch *et al.*, *op. cit.*, s.45; Pactet, *op. cit.*, 1992, s.90.

3. Laferrière, *op. cit.*, s.886. 4. Vedel, *op. cit.*, s.133.

5. *Ibid.*

6. *Ibid.*

7. *Ibid.*

8. Vedel, *op. cit.*, s.133; Laferrière, *op. cit.*, s.386-387.

9. Vedel, *op. cit.*, s.133.

10. Rousseau, *Contrat social*, Livre III, Chapitre IV.

11. Debbasch *et al.*, *op. cit.*, s.45.

Bölüm 14

SEÇİMLER*

Yukarıda “demokrasi kavramı” başlıklı 12’nci bölümde demokrasiyi, ampirik demokrasi anlayışına bağlı kalarak esas itibarıyla “*etkin siyasal makamların seçimle belirlendiği bir sistem olarak*” tanımlamıştık. Ancak orada bu “seçim” konusuna daha fazla değinmemiştik. Keza yine yukarıda “demokrasi tipleri” başlıklı 13’üncü bölümde temsilî demokraside seçimin önemini belirttik, ama orada da seçim konusu üzerinde durmadık. Keza yarı-doğrudan demokrasi başlıklı bölümde referandum gibi birtakım oylamalardan bahsettik. Ancak, bu oylamaların niteliği ve kimlerin ve hangi şartlar altında bu oylamalara katılabileceği noktasında durmadık.

İşte şimdi “seçim” ve “oy” konusunu burada göreceğiz. Burada önce “oy hakkı”nı, sonra da “seçim sistemleri”ni göreceğiz.

PLÂN:

I. Oy Hakkı

- A. Bazı Kavramlar
- B. Oy Hakkının Şartları
- C. Oy Hakkının İlkeleri

II. Seçim Sistemleri

- A. Çoğunluk Sistemi
- B. Nispi Temsil Sistemi

Şimdi bu plân dâhilinde konuyu incelemeye başlayalım:

I. OY HAKKI

Bibliyografya.- Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, *op. cit.*, 2008, s.91-94, 267-285; Arsel, *Türk Anayasa Hukukunun Umumi Esasları*, *op. cit.*, s.176-135; Teziç, *op. cit.*, 2009, s.252-284; Arsel, *op. cit.*, s.174-180; Laferrière, *op. cit.*, s.459-5444; Barthélemy ve Duez, *op. cit.*, s.290-300; Vedel, *op. cit.*, s.335-361; Cadart, *op. cit.*, c.I, s.230-248; Jeanneau, *op. cit.*, s.37-45; Cadoux *op. cit.*, c.I, s.224-232; Pactet, *op. cit.*, s.96-98; Chantebout, *op. cit.*, s.97-100; Turpin, *op. cit.*, s.201-230; Tunçer Karamustafaoğlu, *Seçme Hakkının Demokratik İlkeleri*, Ankara, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1970; Jean-Marie Cotteret ve Claud Emeri, *Seçim Sistemleri*, Çev. Ahmet Kotil, İstanbul, İletişim Yayınları, 1991.

* Bu bölüm, Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, *op. cit.*, c.I, s.697-741’den özetlenmiştir. Daha geniş bilgi için oraya bakınız.

Biz burada ilk önce oy, seçim ve oy hakkı gibi konumuz ile ilgili bazı kavramları (A), sonra sırasıyla “oy hakkının şartları”nı (B), ve “oy hakkına hâkim olan temel ilkeleri” (C) göreceğiz.

A. BAZI KAVRAMLAR

Oy.- “Oy (*suffrage*)”, bir kişinin seçilmesi veya bir metnin kabul edilmesi veya reddedilmesi konusunda açıklanan irade beyanıdır. Oy, oy hakkına sahip olan kişinin bir pusulayı (*bulletin*) sandığa atmasıyla kullanılır¹. Bu anlamda “oy”, saf temsili demokrasi sistemlerinde sadece “seçim”lerde kullanılır. Yarı-doğrudan demokrasi sistemlerinde ise seçimlerin yanında, “referandum” gibi yarı-doğrudan demokrasi araçları münasebetiyle de kullanılır. O hâlde “oy” kavramı, gerek seçimlerde kullanılan oyu, gerekse referandum gibi yarı-doğrudan demokrasi araçlarında kullanılan oyu içerir. Ve bu nedenle “oy” kavramı, “seçim” ve “oylama” kavramlarını içerir.

Seçim.- “Seçim (*élection*)”, temsilci olacak kişilerin veya yöneticilerin, oy hakkına sahip kişiler tarafından “oy” kullanılarak belirlenmesi işlemidir².

Oylama.- “Oylama (*votation*)” ise, bir kanun metninin oy hakkına sahip kişiler tarafından “oy” kullanılarak kabul veya reddedilmesi işlemidir.

Oy Hakkı.- Saf temsili demokraside “oy hakkı (*droit de suffrage*)”, sadece “seçme hakkı (*droit d’élection*)”nı içermesine karşılık, yarı-doğrudan demokrasi sisteminde, “oy hakkı (*droit de suffrage*)”, hem “seçme hakkı (*droit d’élection*)”nı, hem de “oylama hakkı (*droit de votation*)”nı içermektedir³. O nedenle referandumun olduğu bir sistemde “seçme hakkı”ndan değil, “oy hakkı”ndan ve “seçim”den değil, “oy”dan bahsedilmesi daha uygun olur. Biz de burada münhasıran “seçim”den değil, “seçim” ve “oylama” kavramlarını içeren bir anlamda “oy” kavramından bahsedeceğiz. Bu nedenle bu başlıkta, “oy hakkı” terimi kullanılmıştır.

Şimdi oy hakkının şartlarını ve ilkelerini görelim. Ama önce bunları bir şema hâlinde gösterelim:

1. Cadoux, *op. cit.*, c.I, s.223.

2. Laferrière, *op. cit.*, s.458.

3. *Ibid.*, s.459.

Bölüm 15

YASAMA*

Şimdiye kadar, devlet kavramı, devletin unsurları, devlet şekilleri ve çeşitleri, hükûmet sistemleri, demokrasi kavramı, demokrasi tipleri, oy hakkı ve seçim sistemleri konularını gördük. Şimdi de devletin temel organlarını incelemeye başlayacağız. Bilindiği gibi devletin “yasama”, “yürütme” ve “yargı” olmak üzere üç temel organı vardır. İşte şimdi devletin temel organlarını sırasıyla inceleyeceğiz. Ancak yasama organına başlamadan önce giriş niteliğinde genel bilgiler vermek uygun olacaktır.

Yasama Organı ve Yasama Fonksiyonu (Organik ve Fonksiyonel Açıdan Yasama).- Yasamaya genel olarak “organik” ve “fonksiyonel” olmak üzere iki değişik açıdan yaklaşılmaktadır. O nedenle “yasama organı” ve “yasama fonksiyonu” kavramları üzerinde biraz durmak gerekecektir.

Yasamanın kuruluşu, teşkilatı, oluşumu inceleniyorsa, burada “organik açıdan yasama” veya kısaca “yasama organı” incelenmektedir. Buna karşılık yasamanın görev ve yetkileri, işlemleri, faaliyetleri inceleniyorsa burada “fonksiyonel açıdan yasama” veya kısaca “yasama fonksiyonu” incelenmektedir. Örneğin “şu ülkesinin yasama organı iki meclislidir. Bu meclislerden birincisi halk tarafından seçilen şu kadar milletvekilinden oluşur. Bu meclislerden ikincisi ise, şu usûllerle seçilen senatörlerden oluşur” deniyorsa burada “*organik* açıdan yasama” veya kısaca “*yasama organı*” incelenmiş olur. Buna karşılık, “bu ülkenin yasama organının görev ve yetkileri, kanun koymak, değiştirmek ve kaldırmak, hükümeti denetlemek, vs.dir” deniyorsa burada “*fonksiyonel* açıdan yasama” veya kısaca “yasama fonksiyonu” incelenmiş olur.

Biz de bu ayrıma paralel olarak, burada ilkönce “yasama organı”nı, daha sonra da “yasama fonksiyonu”nu inceleyeceğiz.

PLÂN:

I. Yasama Organı

II. Yasama Fonksiyonu

* Bu bölüm Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, op. cit., c.I, s.743-887’den özetlenmiştir. Daha geniş bilgi için oraya bakınız.

I. YASAMA ORGANI

Bibliyografya.- Abadan, *Amme Hukuku, op. cit.*, s.367-370; Arsel, *op. cit.*, s.90-107; Cadart, *op. cit.*, c.I, s.358-395; Debbash *et al.*, *op. cit.*, s.119-143; Burdeau, Hamon ve Troper, *op. cit.*, s.132-152; Laferrière, *op. cit.*, s.612-743; Barthélemy ve Duez, *op. cit.*, s.444-486; Cadoux, *op. cit.*, c.I, s.192-213; Vedel, *op. cit.*, s.172-177; Jeanneau, *op. cit.*, s.107-114; Pactet, *op. cit.*, s.120-1124; Fabre, *op. cit.*, s.169-177; Pactet, *op. cit.*, s.473; Chantebout, *op. cit.*, s.271-284.

Yasama organını şu plân dâhilinde inceleyeceğiz:

PLÂN:

A. Genel Olarak

B. İngiltere’de Parlâmentonun Doğuşu ve Gelişmesi

C. Parlâmentoların Yapısı: Tek-Meclesi ve İki-Meclisli Parlâmentolar

D. Parlâmento Üyeliği

E. Parlâmentoların İç Yapısı ve Çalışma Düzeni

A. GENEL OLARAK

Yasama Organının Diğer Devlet Organlarından Ayrılması.- Burada ilk önce yasama organının, devletin diğer temel organları olan yürütme ve yargı organlarından nasıl ayrıldığını görmemiz uygun olur.

Yasama Organının Yürütme Organından Ayrılması.- Yasama organının yürütme organından ayrılmasında genellikle mesele yoktur. Zira yasama organları halk tarafından seçilmiş belli sayıda temsilcilerden oluşur. Yürütme organı ise aşağıda ayrıntılarıyla göreceğimiz üzere, başkanlık sistemlerinde başkan-dan, parlâmenter hükûmet sistemlerinde ise devlet başkanı (kral veya cumhur-başkanı) ve bakanlar kurulundan oluşur.

Yasama Organının Yargı Organından Ayrılması.- Yasama organının yargı organından ayrılmasında da mesele yoktur. Zira yasama organı halk tarafından seçilen milletvekillerinden veya senatörlerden oluşur. Oysa yargı organı, aşağıda 17’nci bölümde ayrıca göreceğimiz gibi, “bağımsız mahkemeler”den oluşur.

Terminoloji.- Öncelikle belirtelim ki, “yasama organı (*organe législatif*)” terimi yerine, “yasama meclisi (*assemblée législative*)”, “meclis (*assemblée*)” ve “parlâmento” dendiği de olur. Yasama organına “yasa koyucu (*législateur*)” da denir. Keza yasama organı yerine Türkçede bir karşılığı olmayan Fransızca *législature*, İngilizce *legislature* kelimeleri de kullanılmaktadır¹. Parlâmento² kelimesi İngilizce *Parliament* kelimesinden diğer dillere girmiştir³. Örneğin yasama organına Fransa’da *Parlement*, Avusturya’da *Parlament*, İtalya’da *Parlamento* denilmektedir. Değişik ülkelerde parlâmentolara özel adlar da verilmektedir. Örneğin ABD’de *Congress*, Japonya’da *Kokkai*, İsrail’de *Knesset*, Norveç’te *Stortinget*, İsveç’te *Riksdagen*, Danimarka’da *Folketinget*, İspanya’da *Cortès* ismi verilir.

1. Bu kelimeler yasama kurulunu ifade ettiği gibi “yasama dönemi”ni de ifade eder.

2. “Parlâmento (*parlement*)” kelimesi “konuşulan yer” anlamına gelir (Pactet, *op. cit.*, s.400).

3. Cadoux, *op. cit.*, c.I, s.192.

II. YASAMA FONKSİYONU

Bibliyografya.- Duguit, *Manuél*, *op. cit.*, s.90-102; Duguit, *Traité*, *op. cit.*, c.II, s.132 vd; Car-ré de Malberg, *op. cit.*, c.I, s.268-284; Barthélemy ve Duez, *op. cit.*, s.724-729, 783-784; Vedel, *op. cit.*, s.479-480; Cadoux, *op. cit.*, c.I, s.71-89; Cadart, *op. cit.*, c.I, s.109-119; Debbash *et al.*, *op. cit.*, s.27-29; Wigny, *op. cit.*, s.125-144; Burdeau, Hamon ve Troper, *op. cit.*, s.132-156; Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, *op. cit.*, 2008, s.183-197, 199-211.

Yasama fonksiyonunu şu plân dâhilinde inceleyeceğiz:

PLÂN

- A. Yasama Fonksiyonunun Tanımı ve Diğer Devlet Fonksiyonlarından Ayrılması
- B. Yasama İşlemleri
- C. Yasama fonksiyonunun Özellikleri
- D. Parlâmentoların Görev Ve Yetkileri

Yasama fonksiyonunun tanımı ve diğer devlet fonksiyonlarından ayrılması so-runuyla işe başlayalım:

A. YASAMA FONKSİYONUNUN TANIMI VE DİĞER DEVLET FONKSİYONLARINDAN AYRILMASI

Geleneksel olarak devletin hukukî fonksiyonları üçe ayrılır: “Yasama fonksiyonu (*fonction législative*)”, “yürütme fonksiyonu (*fonction exécutive*)” ve “yargı fonksiyonu (*fonction juridictionnelle*)”. Çok genel olarak ve sırf bir başlangıç fikri vermek üzere, yasama fonksiyonu ile devletin kural koyduğunu, yürütme fonksiyonuyla devletin bu kuralları uyguladığını, yargı fonksiyonuyla da devletin bireyler arasında ve bireyler ile kendi arasında ortaya çıkan uyuş-mazlıkları çözdüğünü söyleyebiliriz. Ancak bu üç fonksiyonun birbirinden tam ve kesin çizgilerle ayrılması oldukça zordur. Bu konuda biri *maddî* ve diğeri *organik* olmak üzere iki değişik kriter ileri sürülmüştür. Önce maddî kriteri, sonra organik kriteri görelim:

1. Maddî Kriter

“Maddî kriter (*criterium matériel*)”, ünlü Fransız anayasa hukukçusu Léon Duguit (“Leon Dügi” okunur) tarafından savunulmuştur¹²¹. Maddî kriter, devletin hukukî fonksiyonlarının tasnifini, *bu fonksiyonların ifasında başvurulmuş iş-lemelerin hukukî mahiyetine göre yapmaktadır*. Buna göre, hukukî işlemler maddî mahiyetlerine göre, *kural-işlem, sübjektif işlem ve yargı işlemi* olarak üçe ayrılır. Bu üç tür işlemten her birinin yapılması, devletin üç hukukî fonksi-yonundan birini meydana getirir¹²². Duguit’ye göre,

“devlet, *yasama* fonksiyonu ile objektif hukuku formüle eder ve uygulamaya koyar. *İdarî* fonksiyonuyla devlet, sübjektif bir hukukî durum yaratır veya bi-reysel bir işlemle yasal bir durumun doğması için gerekli şartı belirler. *Yargı* fonksiyonuyla devlet, ihlâl veya uyuşmazlık hâlinde, bir hukuk kuralının veya

121. Duguit, *Manuél*, s.90-102; Duguit, *Traité*, *op. cit.*, c. II, s.132 vd.

122. Özbudun, *op. cit.*, s.2008, s.184.

Bölüm 16

YÜRÜTME*

PLÂN:

I. Yürütme Organı

- A. Başkanlık Sistemlerinde Yürütme Organı
- B. Parlâmenter Sistemlerde Yürütme Organı

II. Yürütme Fonksiyonu

- A. Yürütme Fonksiyonunun Tanımı ve Diğer Devlet Fonksiyonlarından Ayrılması
- B. Yürütme İşlemleri
- C. Yürütme Fonksiyonunun Özellikleri
- D. Yürütme Organının Düzenleyici İşlemleri

Mevzuat Notu: Aşağıda yer yer 1982 Türk Anayasasından örnekler verilmiştir. 16 Nisan 2017 referandumuyla kabul edilen 6771 sayılı Anayasa Değişikliği Kanunuyla bu Anayasada yürütme organına ve fonksiyonuna ilişkin önemli değişiklikler yapılmıştır. Bu değişiklikler, aynı Kanunun 16'ncı maddesi uyarınca, TBMM ve Cumhurbaşkanlığı seçimleri sonucunda yeni Cumhurbaşkanı'nın göreve başladığı tarihte, yani normalde 2019 yılının Kasım ayında yürürlüğe girecektir. Bu nedenle aşağıda Türkiye'ye ilişkin örnekler, maddelerin yürürlükteki şekillerine göre verilmiştir.

Organik ve Fonksiyonel Açıdan Yürütme.- “Yasama” teriminde olduğu gibi “yürütme”den de bahsedildiğinde bu terimden “fonksiyonel anlamda yürütme” ve “organik anlamda yürütme” olmak üzere genellikle iki değişik şey anlaşılır. Organik anlamda yürütme tabiriyle yürütmenin kuruluşu; fonksiyonel anlamda yürütme tabiriyle de yürütmenin yaptığı işler kastedilir. Organik anlamda yürütmeye kısaca “yürütme organı (*organe exécutif*)”, fonksiyonel anlamda yürütmeye de kısaca “yürütme fonksiyonu (*fonction exécutive*)” denir. Bu bölümde önce “yürütme organı”nı, sonra da “yürütme fonksiyonu”nu inceleyeceğiz.

I. YÜRÜTME ORGANI

Yürütme Organının Diğer Devlet Organlarından Ayrılması.- İlk önce yürütme organını, devletin diğer temel organları olan yasama organı ve yargı organından ayırt etmemiz uygun olur.

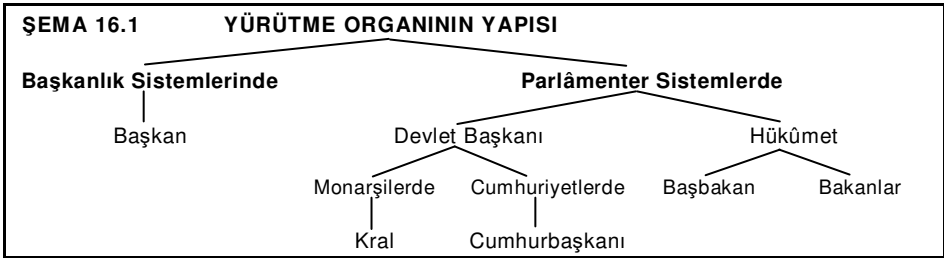
Yürütme Organının Yasama Organından Ayrılması.- Yürütme organının yasama organından ayrılmasında mesele yoktur. Zira yukarıda gördüğümüz gibi, yasama organı halk tarafından seçilmiş temsilcilerden oluşan parlâmentodur. Yürütme organı ise aşağıda göreceğimiz gibi, başkanlık sistemlerinde baş-

* Bu bölüm Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, op. cit., c.II, s.1-410'dan özetlenmiştir. Daha geniş bilgi için oraya bakınız.

kan ve onun sekreterlerinden; parlâmenter hükûmet sistemlerinde ise devlet başkanı, başbakan, bakanlardan oluşur. Başkanlık sistemlerinde yasama ile yürütme organları arasında karışma olmaz. Dolayısıyla bunları birbirinden ayırmak çok kolaydır. Çünkü bu sistemde başkan ve sekreterleri yasama organının üyesi değildir. Parlâmenter hükûmet sistemlerinde ise, başbakan ve bakanlar aynı zamanda parlâmento üyesi oldukları için yürütme organını yasama organından ayırmak biraz zordur.

Yürütme Organının Yargı Organından Ayrılması. - Yürütme organının yargı organından ayrılmasında da mesele yoktur. Zira yürütme organı, aşağıda göreceğimiz gibi, devlet başkanı, başbakan, bakanlar kurulu, bakanlardan oluşur. Oysa yargı organı, izleyen bölümde göreceğimiz gibi, “mahkemeler”den, onlar da hâkimlerden oluşur.

Yürütme Organının Yapısı. - Burada yürütme organının yapısını inceleyeceğiz. Bir ülkedeki yürütme organının yapısı, o ülkenin hükûmet sistemine göre değişiklik göstermektedir. Başkanlık sistemine sahip ülkelerde yürütme organı “monist (tekçi)”, parlâmenter hükûmet sistemine sahip ülkelerde ise yürütme organı “düalist (ikici)” yapıdadır¹. Başkanlık sisteminde yürütme organı tek kişiden oluşur; o da “başkan”dır. Parlâmenter hükûmet sistemlerinde ise yürütme organı, devlet başkanı ve hükûmet olmak üzere iki kanattan oluşur. Hükûmet, başbakan ve bakanlardan oluşur. Devlet başkanı ise devlet şekline göre değişir. Monarşilerde devlet başkanı kral, cumhuriyetlerde ise cumhurbaşkanıdır. İşte biz burada bunları inceleyeceğiz. Ama önce bunları bir şema hâlinde gösterelim:

A. BAŞKANLIK SİSTEMLERİNDE YÜRÜTME ORGANI: BAŞKAN

Yukarıda onbirinci bölümde (s.231vd.) gördüğümüz gibi başkanlık sistemlerinde yürütme organı “monist (tekçi)” niteliktedir. Yani başkanlık sisteminde yürütme organı tek kişiden oluşur. O da “başkan”dır. Başkanlık sisteminde, başkanın dışında sembolik bir “devlet başkanlığı” makamı yoktur. Başkan aynı zamanda, “devlet başkanı”dır². Diğer yandan, başkanlık sisteminde, parlâmenter sistemlerde görülen tipte bir “kabine”, yani “kolektif” bir yürütme organı

1. Özbudun, *op. cit.*, 2008, s.317.

2. Uluşahin, *op. cit.*, s.41-42; Pactet ve Mélin-Soucramenien, *op. cit.*, s.144.

Bölüm 17

YARGI*

Yasama ve yürütme terimlerinde olduğu gibi, “yargı (kaza)”dan bahsedildiğinde de bu terimden “fonksiyonel anlamda yargı” ve “organik anlamda yargı” olmak üzere genellikle iki değişik şey kastedilmektedir. Fonksiyonel anlamda yargıya kısaca “yargı fonksiyonu (*fonction juridictionnelle*)”, organik anlamda yargıya ise “yargı organı (*organe juridictionnel*)” denir. O hâlde burada ilk önce “yargı fonksiyonu”nu, sonra da “yargı organı”nı göreceğiz. Planımız şu şekilde olacaktır.

PLÂN:

I. Yargı Fonksiyonu (Fonksiyonel Anlamda Yargı)

A. Yargı Fonksiyonunun Tanımı

B. Yargılama Yetkisi

II. Yargı Organı (Organik Anlamda Yargı)

A. Yargı Organının Tanımı ve Diğer Devlet Organlarından Ayrılması

B. Hâkim Kavramı

I. YARGI FONKSİYONU (FONKSİYONEL ANLAMDA YARGI)

“Yargı fonksiyonu (*fonction juridictionnelle, judicial function*)” devletin üç fonksiyonundan biridir. Burada önce yargı fonksiyonunun tanımı ve diğer devlet fonksiyonlarından ayrılmasını, daha sonra da yargı fonksiyonunun yerine getiriliş usûlünü inceleyeceğiz

A. YARGI FONKSİYONUNUN TANIMI

Bir fonksiyon, içeriğine, yani bu fonksiyonun kendisiyle yerine getirildiği işlemlerin maddî mahiyetine bakılarak tanımlanabileceği gibi, bu fonksiyonunun kimin veya kimlerin tarafından yerine getirildiğine bakılarak da tanımlanabilir. Birinci durumda bu fonksiyon, içeriksel, yani maddî açıdan; ikinci durumda ise organik açıdan tanımlanmış olur. Birinci durumda şu şu niteliklerdeki iş ve işlemler yargı fonksiyonunu; ikinci durumda ise şu organın yaptığı iş ve işlemler yargı fonksiyonu oluşturur denir. Önce maddî, sonra da organik açıdan yargı fonksiyonunun tanımını görelim.

* Bu bölüm Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi, op. cit., c.II, s.412-473*’ten özetlenmiştir. Daha geniş bilgi için oraya bakınız.

Bölüm 18

TEMEL HAK VE HÜRRİYETLER*

Bibliyografya- Yves Madiot, *Droits de l'homme*, Paris, Masson, 1991; Jacques Robert, *Libertés publiques et droits de l'homme*, Paris, Montchrestien, 1988, s.96-100; Favoreu *et al.*, *op. cit.*, s.777-863; Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, 2008, *op. cit.*, s.109-122; Erdoğan, *Anayasal Demokrasi*, *op. cit.*, s.115-161; Münci Kapani, *Kamu Hürriyetleri*, Ankara, AÜHF Yayınları, Altıncı Baskı, 1981; İlhan F. Akın, *Temel Hak ve Hürriyetler*, İstanbul, İÜHF Yayınları, 1971; Oktay Uygun, *1982 Anayasasında Temel Hak ve Özgürlüklerin Temel Rejimi*, İstanbul, Kazancı, 1992; Şeref Ünal, *Temel Hak ve Özgürlükler ve İnsan Hakları Hukuku*, Ankara, Yetkin, 1997; İbrahim Ö. Kaboğlu, *Özgürlükler Hukuku*, İstanbul, Afa, 1993; Ahmet Mumcu, *İnsan Hakları ve Kamu Özgürlükleri*, Ankara, Savaş, 1994; Fazıl Sağlam, *Temel Hakların Sınırlanması ve Özü*, Ankara, AÜSBF Yayınları, 1982; Tekin Akıllıoğlu, *İnsan Hakları, I: Kavram, Kaynaklar ve Koruma Sistemleri*, Ankara, AÜSBF İnsan Hakları Merkezi Yayınları, 1995; Bülent Tanör, *Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu*, İstanbul, BDS Yayını, 1990; Mustafa Erdoğan, *İnsan Hakları*, Ankara, Orion, 2007.

DAHA FAZLASI İÇİN: Bu bölümdeki konuları, *İnsan Hakları Hukuku* (Bursa, Ekin, 2017) isimli kitabımızda 268 sayfa boyunca incelenmiştir. Bu konuda daha geniş bilgi edinmek isteyenler adı geçen kitaba bakılabilirler (*op. cit.*, s.1-268).

Temel hak ve hürriyetler konusunu şu plân dâhilinde inceleyeceğiz:

PLÂN:

I. Kavramlar

II. Temel Hak ve Hürriyetlerin Tarihsel ve Düşünsel Gelişimi

III. Hürriyet Karinesi: “Hürriyet Asıldır”

IV. Temel Hak ve Hürriyetlerin Sınıflandırılması

V. Temel Hak ve Hürriyetlerin Pozitif Hukuk Tarafından Tanınması

VI. Temel Hak ve Hürriyetlerin Özneleri

VII. Temel Hak ve Hürriyetlerin “Yükümlüleri” (Muhatapları)

VIII. Temel Hak ve Hürriyetlerin Kullanılmasında Sistemler

IX. Temel Hak ve Hürriyetlerin Sınırlanması Sistemi (Şartları)

X. Temel Hak ve Hürriyetlerin Korunması

I. KAVRAMLAR¹

Temel hak ve hürriyetler alanında “hürriyet”, “hak”, “insan hakları”, “kamu hürriyetleri”, “kişi hakları”, “vatandaş hakları”, “temel haklar”, “anayasal haklar” gibi değişik terimler kullanılmaktadır. Çoğunlukla bunlar eş anlamda kullanılan kavramlardır. Ancak bunlar arasında birtakım farklılıklar da vardır.

* Bu bölüm Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, *op. cit.*, c.II, s.471-570'ten özetlenmiştir. Daha geniş bilgi için oraya bakınız.

1. Favoreu, *et al.*, *op. cit.*, s.777-782; Münci Kapani, *Kamu Hürriyetleri*, Ankara, AÜHF Yayınları, 6. Baskı, 1981, s.13-14; Yavuz Sabuncu, *Anayasaya Giriş*, Ankara, İmaj, 11. Baskı, 2005, s.47-48; Oktay Uygun, *1982 Anayasasında Temel Hak ve Özgürlüklerin Genel Rejimi*, İstanbul, Kazancı, 1992, s.2-6; Ahmet Mumcu, *İnsan Hakları ve Kamu Özgürlükleri*, Ankara, Savaş, 1994, s.12-26; İbrahim Ö. Kaboğlu, *Özgürlükler Hukuku*, İstanbul, Afa, 1993, s.11-14; İbrahim Ö. Kaboğlu, *Kolektif Özgürlükler*, Diyarbakır, Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1989, s.13-24.

A. HÜRRİYET

Doktrinde “hürriyet (özgürlük, *freedom, liberty, liberté*)” çok değişik şekillerde tanımlanmış ve anlaşılmış bir kavramdır². *Hürriyet, bir şeyi yapma veya yapmama, belli bir şekilde davranıp davranmama erki* olarak tanımlanabilir³. Daha kısa bir ifadeyle hürriyet, “*serbest hareket etme gücü*”dür⁴. Bu tanımda dikkati çekmesi gereken nokta, hürriyetin *insan fiilinin bir niteliği* olarak kullanıldığıdır. Dolayısıyla hürriyetten “serbest insan fiili” anlaşılabılır. Seyahat hürriyeti, yerleşme hürriyeti, haberleşme hürriyeti, düşünce hürriyeti, basın hürriyeti gibi çeşitli hürriyetlerden bahsedilmektedir. Bu hürriyetlerin içeriği aslında bir “insan fiili”nden ibarettir. Örneğin seyahat hürriyeti, gelip gitme; yerleşme hürriyeti, bir yerde devamlı olarak oturma; haberleşme hürriyeti, mektup gönderme, telefonla konuşma vb.; basın hürriyeti gazete çıkarma vb. fiillerden oluşmaktadır. Bu hürriyetleri anayasada tanıyarak anayasa koyucu, insanların o konuda “serbest hareket etme güçleri”nin olduğunu kabul etmiş olmaktadır. Özetle hürriyet şu şekilde tanımlanabilir:

TANIM 1: *Hürriyet, bir şeyi yapma veya yapmama, belli bir şekilde davranıp davranmama erkidir. Daha kısa bir ifadeyle hürriyet, “serbest hareket etme gücü”dür.*

Hukukî rejimi itibarıyla hürriyet kavramı, ancak *negatif bir şekilde* tanımlanabilir⁵. Bu şu anlama gelir ki, bir insan fiilinin hürriyet olabilmesi için hukuk düzeni tarafından tanınmasına gerek yoktur; bu fiilin hukuk düzeni tarafından *yasaklanmamış olması*, onun hürriyet olarak nitelendirilebilmesi için yeterlidir. Buna göre hürriyeti negatif bir şekilde şöylece tanımlayabiliriz:

TANIM 2: *Hürriyet, hukuk düzeni tarafından yasaklanmamış her çeşit insan fiilidir.*

B. HAK KAVRAMI

“Hak (*right, droit*)” da maddî içeriği itibarıyla, bir insan fiili, yani bir hürriyetten başka bir şey değildir. Bir hürriyet, hukuk düzeni tarafından tanınıp korunursa hak hâline gelir. Buna göre hak kavramını şu şekilde tanımlayabiliriz:

TANIM: *Hak, insanların hukuk düzeni tarafından korunan hürriyetleridir.*

Bu tanıma göre, hak kavramı, hürriyet kavramının bir alt kümesidir. Hürriyet kavramı da yukarıda açıkladığımız gibi insan fiilleri kavramının bir alt kümesidir. Buna göre hak, hürriyet ve insan fiilleri ilişkisi yandaki gibi bir Venn diyagramıyla gösterilebilir. Her hak, aynı zamanda bir hürriyet ve bir insan fiilidir. Her hürriyet ise bir insan fiilidir; ama sadece bazı hürriyetler haktır. İnsan fiillerinden sadece bir kısmı hürriyet; onların içinde de sadece bir kısmı hak niteliğinde fiillerdir.

Diyagram 18.1

2. Çeşitli hürriyet tanımları için bkz. Kapani, *Kamu Hürriyetleri*, op. cit., s.3; İlhan F. Akın, *Kamu Hukuku*, İstanbul, Beta, 1987, s.259-264; Kaboğlu, *Özgürlükler Hukuku*, op. cit., s.11-14.

3. Kaboğlu, *Kolektif Özgürlükler*, op. cit., s.14; Uygun, op. cit., s.6.

4. Tunaya, op. cit., s.187.

5. Stéphanie Hennette-Vauchez ve Diane Roman, *Droits de l'Homme et libertés fondamentales*, Paris, Dalloz, HyperCours, 2. Baskı, 2015 op. cit., s.9; Robert, op. cit., s.11.

c) Eğitim ve öğrenim hakkı, çalışma hakkı, sağlık hakkı, konut hakkı, sosyal güvenlik hakkı gibi *sosyal hakların yükümlüsü*, özel kişiler olamaz, sadece devlettir. Modern hukuk düzenlerinde kişilerin başka kişilere yardım etme gibi genel bir yükümlülüğü yoktur¹⁰⁵. Hukuk sadece, yakın akrabalık gibi bazı özel durumlarda olan kişilere karşı yardım etme yükümlülüğün getirmektedir¹⁰⁶.

Yukarıdaki açıklamalardan görüleceği üzere, kanımızca temel hak ve hürriyetlerin özel kişileri de etkileme, yani onlara karşı da ileri sürülebilme ihtimali vardır. Ancak bu soruna kategorik cevap vermek yerine, her temel hak ve hürriyet için, o temel hak ve hürriyeti düzenleyen anayasa ve kanun hükümlerine bakarak cevaplamak gerekir. Bu hükümlerden, söz konusu temel hak ve hürriyetin norm alanı ve özellikle muhatabı tespit edilmeli ve ona göre sonuca ulaşılmalıdır. Bu şekilde yapılan bir inceleme sonucu, bir temel hakkın özel kişileri de etkilediği sonucuna ulaşıyorsa, söz konusu temel hak, özel hukuku da etkiler, yani bu temel özel hukuk ilişkilerinde de ileri sürülebilir. Biz özel hukukun anayasadan bağımsız ve özerk bir alan olduğunu düşünmüyoruz. Anayasa normlar hiyerarşisinde kamu hukuku kanun ve ilkelerinin üstünde olduğu gibi, özel hukuk kanun ve ilkelerinin de üstündedir. Örneğin 1982 Türk Anayasasının “kimse, yaşına, cinsiyetine ve gücüne uymayan işlerde çalıştırılmaz. ... Dinlenmek, çalışanların hakkıdır” diyen 50’nci maddesi özel kişilere de yükümlülük getirir; bu maddede düzenlenen hak ve hürriyet özel kişilere de karşı da adliye mahkemeleri huzurunda ileri sürülebilir.

KUTU 18.9: TEMEL HAKLARIN DİKEY VE YATAY ETKİSİ MESELESİ¹⁰⁷

Biz temel hak ve hürriyetlerin yükümlülükleri meselesine yukarıda açıkladığımız şekilde yaklaşıyoruz. Ancak anayasa hukuku literatüründe bu mesele daha yaygın olarak “temel hakların dikey ve yatay etkisi” kavramı altında incelenmektedir. Bu kavram hakkında da kısaca bilgi verelim.

1. Dikey Etki.- “Dikey etki (*vertical effect*)”, temel hakların devlet ile özel kişiler arasında etkili olması demektir. Temel haklar, her zaman dikey etkiye sahiptir; yani devlete karşı ileri sürülebilir.

2. Yatay Etki.- “Yatay etki (*horizontal effect*)”, temel hakların özel kişiler ile diğer özel kişiler arasındaki ilişkilerde etkili olması demektir. Diğer bir ifadeyle, eğer temel haklar yatay etkisi var ise, özel kişiler, diğer özel kişiler ile olan ilişkilerinde temel hakları onlara karşı ileri sürebilirler. Yani yatay etki söz konusu olduğunda, temel hakların yükümlüsü, diğer özel kişiler de olabilmektedir. (NOT: Alman anayasa hukukunda temel hakların yatay etkisi meselesi, “temel hakların üçüncü kişiler üzerindeki etkisi (*Drittwirkung von Grundrechten*)”¹⁰⁸ kavramı altında incelenmektedir. Burada “üçüncü kişi” ile kastedilen kişi, devlet dışında temel hakkın yükümlüsü olabilecek kişi veya kişiler, yani özel kişilerdir).

Temel hakların yatay etkiye sahip olup olamayacağı hususu tartışmalıdır. Bu konuda “doğrudan yatay etki” ve “dolaylı yatay etki” şeklinde ikili bir ayrım yapılmaktadır.

a) Doğrudan Yatay Etki.- “Doğrudan yatay etki (*direct horizontal effect*)”, temel hak ve hürriyetlerin, özel kişiler arasındaki ilişkilere doğrudan doğruya uygulanabilir olması demektir. Bu durumda, bir özel kişi, bir temel hakkı doğrudan doğruya bir başka özel kişiye karşı mahkemeler önünde ileri sürebilir. Bazı istisnai temel hakların özel ilişkilere doğrudan doğruya etkide bulunması mümkündür. Örneğin anayasanın işçilere grev hakkını tanımış olması, işçi ile işveren arasındaki iş ilişkisini doğrudan doğruya etkiler; zira

105. Erdoğan, *İnsan Hakları*, op. cit., s.61.

106. *Ibid.*

107. Favoreu et al. et al., op. cit., s.807; Oliva, op. cit., s.314; Gören, *Temel Hak Genel Teorisi*, op. cit., s. 68; Eric Engle, “Third Party Effect of Fundamental Rights (*Drittwirkung*)”, *Hanse Law Review*, Vol. 5 No. 2, 2009, s.165-173 (<http://www.hanselawreview.org/pdf8/Vol5No2Art02.pdf>).

108. Nigel G. Foster ve Satish Sule, *German Legal System and Laws*, Oxford, Oxford University Press, 2002, s.290.

Bölüm 19

KANUNLARIN ANAYASAYA UYGUNLUK DENETİMİ: ANAYASA YARGISI*

S

Bibliyografya.- Turhan Feyzioğlu, *Kanunların Anayasaya Uygunluğunun Kazaî Murakabesi*, Ankara, AÜSBF Yayınları, 1951; Metin Kıratlı, *Anayasa Yargısında Somut Norm Denetimi: İtiraz Yolu*, Ankara, AÜSBF Yayınları, 1966; Servet Armağan, *Anayasa Mahkememizde Kazaî Murakabe Sistemi*, İstanbul, İÜHF Yayınları, 1967; Ö. İbrahim Kaboğlu, *Anayasa Yargısı*, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 3. Baskı, 2000; Yılmaz Aliefendioğlu, *Anayasa Yargısı ve Türk Anayasa Mahkemesi*, Ankara, Yetkin Yayınları, 1996; Hasan Tunç, *Karşılaştırmalı Anayasa Yargısı*, Ankara, Yetkin Yayınları, 1997; Erdal Onar, *Kanunların Anayasaya Uygunluğunun Siyasal ve Yargısal Denetimi ve Yargısal Denetim Alanında Ülkemizde Öncüler*, Ankara, 2003; O. Korkut Kanadoğlu, *Anayasa Mahkemesi*, İstanbul, Beta Yayınları, 2004; Louis Favoreu, *Les Cours constitutionnelles*, Paris, PUF, 1986, s.5-6; Dominique Rousseau, *Droit du contentieux constitutionnel*, Paris, Montchrestien, 2. Baskı, 1992 (7. Baskı 2006); Dominique Turpin, *Contentieux constitutionnel*, Paris, PUF, 1986; Mauro Cappelletti ve William Cohen, *Comparative Constitutional Law*, Indianapolis, New York, The Bobbs-Merrills Company, 1989, s.3-113; Vicki C. Jackson ve Mark Tushnet, *Comparative Constitutional Law*, New York, Foundation Press, 1999, 455-709; Elisabeth Zoller, *Droit constitutionnel*, Paris, PUF, İkinci Baskı, 1999, s.99-281; Norman Dorsen et al., *Comparative Constitutionalism: Cases and Materials*, St. Paul, MN, Thomson West, 2003, s.99-143; Guillaume Drago, *Contentieux constitutionnel français*, Paris, Presses Universitaires de France, 2. Baskı, 2006; Walter F. Murphy ve Joseph Tanenhaus (Çev. Ed.), *Comparative Constitutional Law: Cases and Commentaries*, New York, St. Martin's Press, 1977; Michael Louis Corrado, *Comparative Constitutional Review: Cases and Materials*, Durham, Carolina Academic Press, 2005.

Anayasa yargısı konusu, anayasa hukuku genel esasları dersinin en temel ve en geniş konularından birisidir. Bu nedenle bu bölüm, diğer bölümlerden hacim bakımından daha geniş olacaktır. Önce planı verelim:

PLÂN:

- I. Genel Olarak (Anayasa Yargısının Anlamı, Varlık Nedeni, Şartları, vs)
- II. Anayasa Mahkemelerinin Yapıları (Üyelerin Sayısı, Görev Süresi ve Seçilmeleri)
- III. Anayasa Yargısı Modelleri (Genel Mahkeme ve Özel Mahkeme Sistemleri)
- IV. Anayasaya Uygunluk Denetiminin Türleri (A Priori ve A Posteriori Denetim)
- V. Anayasaya Uygunluk Denetiminin Yolları (Soyut, Somut Norm Denetimi, ...)
- VI. Anayasa Mahkemelerinin Görev ve Yetkileri
- VII. Anayasaya Uygunluk Denetiminin Konusu (Denetime Tabi Olan Norm ve İşlemler)

* Bu bölüm Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, op. cit., c.II, s.695-844'ten özetlenmiştir. Daha geniş bilgi için oraya bakınız.

- VIII. Anayasaya Uygunluk Denetiminin Ölçüsü (Anayasa Yargısında Ölçü Normlar)
- IX. Anayasaya Uygunluk Denetiminin Kapsamı (Şekil ve Esas Bakımından Denetim)
- X. Anayasa Mahkemelerinin Yargılama Usûlleri
- XI. Anayasa Mahkemesi Kararlarının Yürürlüğe Girmesi ve Sonuçları
- XII. Anayasa Mahkemesi Kararlarının Bağlayıcılığı

Şimdi bu plân dâhilinde konuyu incelemeye başlayalım:

I. GENEL OLARAK

Anayasa yargısına giriş niteliğinde olan bu başlık altında sırasıyla anayasa yargısı ve anayasa mahkemesi kavramlarını, anayasa yargısının varlık nedenini, meşruluğunu, şartlarını, dünyada ortaya çıkışı ve gelişimini göreceğiz.

A. ANAYASA YARGISI VE ANAYASA MAHKEMESİ KAVRAMLARI

1. Anayasa Yargısı.- Önce “anayasa yargısı (*constitutional review, constitutional justice, constitutional jurisdiction*)” kavramını tanımlayalım:

TANIM: *Anayasa yargısı*, kanunların anayasaya uygunluğunun yargısal denetimidir.

Bu nedenle bazen “anayasa yargısı”na biraz uzun olarak “kanunların anayasallık denetimi” veya daha da uzun olarak “kanunların anayasaya uygunluğunun yargısal denetimi” de denir.

Yukarıdaki tanımda geçen “yargısal denetim” ifadesindeki “yargısal (*judicial*)” sıfatının altını çizelim. Zira anayasa yargısı, kanunların anayasaya uygunluğunun *siyasal* değil, *yargısal* denetimidir. Yargısal denetim, yargı organları tarafından yapılan denetim demektir.

KUTU 19.1: Kanunların Anayasaya Uygunluğunun Siyasal Denetimi¹. “Kanunların anayasaya uygunluğunun siyasal denetimi (*political review of the constitutionality of laws*)”, kanunların anayasaya uygunluğunun denetiminin siyasal organlar tarafından yapılmasıdır. Kanunların anayasaya uygunluğunun siyasal denetimi, kanun yürürlüğe girmeden önce yapılır. Siyasal denetim, genellikle yasama organında kanunun kabul edilmesi sürecinde gerçekleşir. Yasama organlarında kurulan “anayasa komisyonları”, kanun tasarı ve tekliflerini, bunların anayasaya uygunluğu bakımından inceler ve bir rapor hazırlar. Keza çift meclisli parlâmentolarda, ikinci meclisler de kanunların anayasaya uygunluğunun sağlanması bakımından önemli bir fonksiyon ifa ederler. Aynı şekilde, parlâmentoların kabul ettiği kanunlar üzerinde devlet başkanlarına tanınan güçleştirici veya geciktirici veto yetkisi (bir defa daha görüşülmek üzere geri gönderme yetkisi) de kanunların anayasaya uygunluğunun sağlanması bakımından önemli bir usûldür².

Anayasa Mahkemesi Kavramı.- Önce “anayasa mahkemesi (*constitutional court, constitutional tribunal*)” kavramını tanımlayalım:

TANIM: *Anayasa mahkemesi*, kanunların anayasaya uygunluğunu denetlemekle görevli yargı organıdır.

1. Kanunların anayasaya uygunluğunun siyasal denetimi konusunda Türkçede yapılmış mükemmel bir çalışma vardır: Erdal Onar, *Kanunların Anayasaya Uygunluğunun Siyasal ve Yargısal Denetimi ve Yargısal Denetim Alanında Ülkemizde Öncüler*, Ankara, 2003, s.19-90. Siyasal denetim konusunda ayrıca bkz.: Ardant, *op. cit.*, 1996, s.101-102; Chagnollaud, *op. cit.*, 2003, c.I, s.49-51.
2. Onar, *Kanunların Anayasaya Uygunluğunun Siyasal ve Yargısal Denetimi...*, *op. cit.*, s.19-90.

B. ANAYASA YARGISININ VARLIK NEDENİ

Yukarıda anayasa yargısını, kanunların anayasaya uygunluğunun yargısal denetimi olarak tanımladık. Peki ama, böyle bir denetime niçin ihtiyaç vardır? Diğer bir ifadeyle, anayasa yargısının varlık nedeni nedir? Anayasa yargısının varlık nedeni veya anayasa yargısının gerekliliği, bizzat anayasa kavramının tanımından çıkarılabilir. Şöyle: Hatırlanacağı üzere yukarıda üçüncü bölümde (s.49) anayasa kavramını biçimsel anlamda, *normlar hiyerarşisinde kanunların üstünde yer alan ve kanunlardan daha zor değiştirilebilen bir metin* olarak tanımlamıştık. Bu tanımda anayasanın temelini teşkil eden iki büyük ilke yer almaktadır:

1. Anayasanın Üstünlüğü İlkesi.- Anayasanın normlar hiyerarşisinde en üst basamakta yer almasına “anayasanın üstünlüğü (*constitutional supremacy*)” ilkesi denir. Bu şu anlama gelir ki, kanunlar –ve keza diğer hukuk normları– anayasaya aykırı olmamalıdır.

2. Anayasanın Katılığı İlkesi.- Katı anayasa sistemine sahip bir ülkede, yasama organının, anayasada değişiklik yapabilmesi için, yine bu anayasada öngörülmüş olan usûl ve şartlara uyması gerekmektedir. Yani katı anayasa sisteminde, yasama organı anayasayı adî bir kanunla değiştiremez. Bunu yapamıyacağı gibi yasama organının anayasaya aykırı normları da normal kanun yapma usulüyle, yani adî çoğunluğuyla kabul etmemesi gerekir. Yasama organı, anayasaya aykırı kuralları kanun biçiminde koyabiliyor ve bu kurallar hüküm ve sonuç doğuruyorsa, anayasanın katılığının bir anlamı kalmaz.

Yargısal Denetim.- İşte gerek anayasanın üstünlüğü, gerekse anayasanın katılığı ilkeleri, ülkenin olağan yasama organının anayasaya aykırı kanun yapmamasını gerektirir. Peki ama buna rağmen, bir yasama organı anayasaya aykırı kanun yaparsa ne olacaktır? Bu kanun, anayasaya aykırı olmasına rağmen uygulanacak, hukukî sonuçlar doğurmaya devam mı edecektir? Hayır. Anayasaya aykırı olan bir kanun geçersizdir. Peki ama, bu geçersizlik nasıl ve kim tarafından tespit ve ilân edilecektir? Yani bu geçersizliğe kim ve nasıl karar verecektir? İşte bu soru, “anayasa yargısı”, yani “kanunların anayasaya uygunluğunun yargısal denetimi” sistemini ortaya çıkarmıştır. Buna göre, anayasaya aykırı olan kanun, anayasa yargısı organı tarafından geçersiz kılınacaktır. O hâlde, anayasa yargısının, kanunların anayasaya uygun olma zorunluluğunun bir sonucu olduğunu söyleyebiliriz. Diğer bir ifadeyle, anayasa yargısı, anayasanın kanunlardan üstünlüğü ilkesinin bir müeyyidesidir. İşte, anayasa yargısının varlık sebebi budur; yani anayasanın üstünlüğü ilkesidir.

KUTU 19.2: Anayasa Yargısının Meşruluğu Sorunu.- Anayasa yargısının varlık nedeni, yukarıda açıklandığı gibi, Anayasa ile kanunlar arasındaki hiyerarşinin müeyyidelendirilmesinden başka bir şey değildir. Anayasa mahkemeleri, kanunların anayasaya uygunluğunu değil de, bir başka şeye uygunluğunu denetlemeye girişirlerse meşruluklarını yitirirler. Kanunların anayasaya uygunluğu denetimine meşruluk kazandıran şey, bu denetimin kıstasının anayasa olma-

DİZİN

14 Nolu Protokol, 433
1648 Devrimi, 334
1917 İhtilali, 150
A Posteriori Denetim, 458
A Priori Denetim, 457
A verbis legis non est recedendum, 93
Ab Initio Düzenleme Yetkisi, 377
Ab Initio, 106
Abberufungsrecht, 295
ABD Yüksek Mahkemesi, 445
ABD'de Düzenleme Yetkisi, 377
ABD'de Anayasa Değişikliği, 124
Abrogata lege abrogante..., 99
Abusive Constitutionalism, 73
Acar, Ali, 72
Accountability, 262
Act of Settlement 1701, 177, 335
Açıkça Temelden Yoksun, 418
Adalet Çeşmesi, 389
Adalet Dağıtma, 389
Adem-i Merkezi Tipte Anayasa Yargısı, 448
Adem-i Temerküz, 188
Adli Yargı Yoluyla Koruma, 430
Administrative State, 222
AİHM Hükümlerinin Yerine Getirilmesi, 436
AİHM Kararları, 435-436
Aile Oyu, 306
Aile Teorisi, 143
Aix-en-Provence Okulu, 38
Akbay, Muvaffak, 406
Aksi ile Kanıt, 90
Aksiyolojik Geçerlilik Anlayışı, 73
Aktif Statü Hakları, 412
Alenî Oy İlkesi, 310
Alman Anayasa Mah., 210, 445
Alt Meclis, 338
Amaçsal, 89
Amar, 87
Amendment, 116
Amerikan Modeli Anayasa Yargısı, 448
Amerikan Tipi Kurucu Meclis, 111
Amparo, 461
Ampirik Demokrasi Teorisi, 259
Analogia, 90
Anayasa Değişikliği, 115
Anayasa Değişikliklerinin Yargısal Denetimi, 464
Anayasa Hukuku Dogmatığı, 26
Anayasa Hukuku Kavramı, 20-46
Anayasa Hukukunun Bilgi Kaynakları, 1-15
Anayasa Hukukunun Saf Teorisi, 27

Anayasa Hukukunun Tarihsel Gelişimini, 34
Anayasa Hukukunun Uygulama Alanında Genişleme, 39
Anayasa İçi Hiyerarşi, 75
Anayasa Kavramı, 47-83
Anayasa Konvansiyonları, 56, 81
Anayasa Mahkemeleri, 437-492
- Denetiminin Kapsamı, 472
- Ek Görev ve Yetkileri, 463
- Üyeleri, 446
- Varlık Koşulu, 425
- Varlık Nedeni, 423
- Yapıları, 445
- Yargılama Usûlleri, 479
Anayasa Mahkemesi Kararları
- Bağlayıcılığı, 489
- Kesinleşmesi, 485
- Sonuçları, 487
- Yayınlanması, 485
- Yazılması, 483
- Yürürlüğe Girmesi, 487
- Zaman Bakımından Etkisi, 486
Anayasa Normları Arasında Hiyerarşi Sorunu, 75
Anayasa Normlarının Geçerliliği, 73
Anayasa Şikayeti, 461
Anayasa Türleri, 52
Anayasa Yapma Usûlleri, 106
Anayasa Yargısı Modelleri, 448
Anayasa Yargısı, 437-492
- Bireysel Başvuru, 461
- Denetim Türleri, 457
- Denetim Yolları, 459
- Denetiminin Kapsamı, 456
- Meşruluğu Sorunu, 439
- Ön Koşulları, 440
- Tarihsel Olarak Ortaya Çıkışı, 444
- Varlık Koşulu, 441
- Varlık Nedeni, 439
Anayasacılık Dalgaları, 71
Anayasacılık Hareketleri, 69-72,79
Anayasacılıksız Anayasalar, 72
Anayasacılık, 70
Anayasal Değişme, 115
Anayasal Kötü Niyet, 79
Anayasal Haklar, 403, 420
Anayasal Monarşi, 174
Anayasal Oto-Determinasyon Hakkı, 204
Anayasal Sınırlar, 408
Anayasal Teamül, 80
Anayasaların İçerikleri, 63
Anayasaların Yapılması ve Değiştirilmesi, 102-132
Anayasallaşma, 33
Anayasallık Bloğu, 471
Anayasallık Karinesi, 478

Anayasanın Bütünüyle Değiştirilmesi, 115
Anayasanın Göndermede Bulunduğu Normlar, 455
Anayasanın İstikrarı, 117
Anayasanın Ruhı, 79
Anayasanın Üstünlüğü, 439
Anayasasız Anayasacılık, 72
Anayasasızlaştırma, 72
Anayasasızlaştırma (devrimlerin etkisiyle), 105
Anayasaüstünlük Sorunu, 74
Anayasaya Karşı Hile, 79
Anayasaya Uygunluk Denetimi
- Şekilleri, 459-470
- Konusu, 463
- Ölçüsü, 470
Anayasayı Değiştirme Usûlleri, 122
Anayasayı İlgâ, 105
Animus hominis est anima scripti, 88
Antigone, 407
Apaçık Çatışma, 450
Appenzell, 274
Aquinalı Aziz Thomas, 166
Ara Normlar, 472
Arbitres, 390
Argumentum a contrario, 91
Argumentum a simili, 90
Aristo, 144, 403
Artık Oyların Dağıtılış Usûlü, 321
Aslı Kurucu İktidar, 104-114
Atina Demokrasisi, 274
Attributed Power, 96, 98, 208
Auby, 386
Avrupa Birliği, 192
Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, 431-436
Avrupa Modeli Anayasa Yargısı, 454
Avusturya Anayasa Mahkemesi, 445
Avusturya, 200, 362, 363, 365, 429
Ayrılma Hakkı, 191, 185, 194
Ayrılma Yoluyla Federalizm, 211
Ayrışık Oy, 484
Azınlıkların Tanınmaması, 185
Azil Yasağı, 288
Aziz Paul, 165
Aziz Thomas, 166, 405
Azledilmeme Teminatı, 396
Bacon, 93
Bağımsız Devletin Birleşmesi, 105
Bağımsızlık, 163
Bakan Çeşitleri, 371
Bakan Seçilme Yeterliliği, 371
Bakanlar Arasında Eşitlik İlkesi, 370
Bakanlar Komitesi, 436
Bakanlar Kurulu, 243, 368
Bakanlar, 370-371

- Bakanlık, 370
 Bakiye Yetkiler, 98, 208
 Baraj, 326
 Barışçıl Ayrılma, 105
 Barrot, 188
 Barthélemy, 35, 106
 Basit Çoğunluk, 344
 Basit Devlet, 184
Başbakan, 253, 369-370
 Başbakanın Üstünlüğü İlkesi, 369
Başkan (Başkanlık Sistemlerinde Yürütme Organı), **360-362**
 Başkan (Parlamento), 343
 Başkan Yardımcısı, 237
Başkanlık Hükümet Sistemi, 230-242
 Başkent Teşkilâtı, 187
 Başlangıç (Anayasaların), 64
 Başlangıçların Hukukî Değeri, 65
 Bauer, 213
 Bayrak Yasası, 161
 Belçika, 211
Bellum omnium contra omnes, 152
 Beş Yıllık Sistem (*Quinquennat*), 363
 Beşinci Fransız Cumhuriyeti, 362
 Biçimsel Geçerlilik Anlayışı, 74
 Biçimsel Özgürlükler, 409
 Bikameralizm, 337
 Bildirim Usûlü, 418
Bileşik Devlet, 183, 189-196
Bill of Rights, 55, 109, 218, 334, 335
Bill, 55, 333
 Bireycilik, 408
 Bireylerin Başvuru (AY Yargısı), 459
 Bireysel Başvuru (AİHM), 433-436
 Bireysel Haklar, 409
 Bireysel Hürriyetler, 413
 Bireysel Oy İlkesi, 307
 Birinci Kuşak Haklar, 412
 Birinci Meclis, 337
 Birleşim, 343
 Birleşme Yoluyla Federalizm, 211
 Birleşme, 211, 137
 Birleşmiş Milletler Çerçevesinde İnsan Haklarının Korunması, 430
 Bitişik Bölge, 161
 Biyolojik Teori, 145
 Blackstone, 407
 Blok Oylama, 113, 257
 Bloke Liste Usûlü, 325
 Bluntschili, 145
 Bodin (Jean), 144, 162, 406
 Bonald, 166
 Bonapartist Anayasacılık, 113
 Bonham Davası, 440
 Bordeaux Okulu, 36
Bourg, 133
 Boussuet, 144, 406
Bölgesel Devlet, 200, 215-216
Brown v. Board of Education of Topeka, 45, 115
 Bulunulan Yerde Oy, 309
Bundesrecht bricht landesrecht, 205
Bundestag, 202
 Burdeau, 139
 Bütçe, 236
 Bütün Milletın Temsili İlkesi, 285
 Büyük Daire, 416, 419
 Büyük Dük, 362
Cabinet Ministers, 371
Camera, 465
 Cardin Le Bret, 165
 Carré de Malberg, 35, 106, 348
 Cezaî Sorumsuzluk, 365
Chose Jugée, 386
 Cicero, 144
 Cinsiyete Bağlı Oy, 304
 Civar Sistemi, 176
Civil Rights, Medeni Haklar, , 403
 Clinton, 236
 Coğrafi Teminat, 397
 Coke (Edward), 94, 424
Comité de salut national, 228
Common Law Kuralları, 55, 56, 81
Commune Concilium, 252
 Compagnoni di Luzo, 35
Competitive authoritarianism, 262
Compétence d'attribution, 98, 208
Compétence de droit commun, 98, 208
Compétence d'exception, 98, 208
Compétences concurrentes, 209
Compétences conjointes, 209
Compétences énumérées, 98, 208
Compétences résiduelles, 98, 208
Concurrent Powers, 209
Concurring Opinion, 484
Conflict of Jurisdiction, 210
Constitution, 20
Constitutionalism, 70
Constitutional Bad Faith, 79
Constitutional Law, 21
Contra Constitutionem Teamüller, 82
Contra Legem, 375
Contrat Social, 151, 407
Convention, 111
Conventions of the Constitution, 56
Corporation Sole, 370
Costa v. E.N.E.L. Davası, 77
Cromwell, 335
Crown Proceedings Act, 55, 138
Crown Servants, 138
Cumhurbaşkanı, 361-365
 -Görev Süresi, 363
 -Hukukî Sorumluluğu, 365
 -Kişisel Suçları, 365
 -Vekâlet, 363
 Cumhuriyet Hükümet Şekli, 204
Cumhuriyet, 172, 180-182
 -Dar Anlamda Tanımı, 180
 -Geniş Anlamda Tanımı, 181
 Cumhuriyetin İlânı (İngiltere), 335
 Çatışma Çözme Kuralları, 99
 Çekirdek Alan, 425
 Çekirdek Haklar, 425
 Çevreye Karşı Bağımsızlık, 396
 Çift Meşruluk Sorunu, 240
 Çift Oy, 306
 Çifte Monarşi (*Dual Monarchy*), 190
 Çingeneler, 160
 Çoğul Oy, 305
Çoğulcu Demokrasi Anlayışı, 264
 Çoğunluğun Mutlakiyeti, 266
 Çoğunluk Görüşü, 484
 Çoğunluk Prensibi, 262
 Çoğunluk Sistemi, 316
 Çoğunluk, 363
Çoğunlukçu Demokrasi Anlayışı, 263
Çoğunlukçu Demokrasi Modeli, 268
 Çok Oy, 305
 D'Hondt Usûlü, 323
 Daha Az Yetki İlkesi, 97
 Daha Fazla Hak İlkesi, 97
 Dahl, 258, 259
 Daire, 416
 Danışma Referandumu, 290
 Danimarka, 177
 Dantzig'te Polonya Uyruklular, 77
Dava (Anayasa Yargısında), 443
 -Dava Açma Hakkı, 459
 -Dava Açma Süresi, 460, 480
 -Dava Açma Yetkisi, 479
 -Dava Dilekçesi, 481
 -Davanın Açılması, 479
 -Davanın Görüşülmesi, 481
 Dayanışma İlkesi, 244
Deconstitutionalism, 72
 Def'i, 460
Defective democracies, 261
Defensor Pacis, 405
 Değiştirilemez Hükümler, 61, 119
 Delegasyoncu Demokrasiler, 262
Delegative democracies, 262
Demokrasi, 258-269
 -Anlayışları, **261-267**
 -Modelleri, **267-269**
 -Teorileri, **258-261**
 Demokrasi vs. Anayasacılık, 263
 Demokrasi vs. Temel Hak ve Hürriyetlere Saygı, 263
 Demokrasinin Gri Bölgesi, 261
 Demokratik Egemenlik Teorileri, 166
 Demokratik Toplum Düzeninin Gereklileri, 427
Demos, 258
 Dermeyan Edilemezlik, 78
 Devamlılık, 113
 Devlet Ana Hukuku, 21
Devlet Başkanı, 362-366

-Cezai Sorumluluğu, 364
 -Görev ve Yetkileri, 366
 -Sorumluluğu/-suzluğu, 364
 Devlet Başvurusu (AİHM), 433
Devlet Birliği, 190
Devlet Kavramı, 133-154
 Devlet Olarak Katılma, 201
 Devlet Sekreteri, 371
Devlet Şekilleri, 173-196
 Devlet Toplulukları, 183, 191
 Devlet Yetkisi (*Droit Régalien*), 389
Devlet (Tanım, Terim), **133-154**
 Devletin Beşeri Unsuru, 155
 Devletin Devamlılığı İlkesi 140
 Devletin Faaliyet Alanı, 142
 Devletin Federal Yapısı, 118
 Devletin Hukukî Kişiliği, 137-138
 Devletin İktidar Unsuru, 162
 Devletin Koruma Borcu, 159
Devletin Kökeni Hakkında Teoriler, 143-154
 Devletin Temel Organları, 68
 Devletin Toprak Unsuru, 159
Devletin Unsurları, 155-171
 Devletin Ülkesinin Bütünlüğü İlkesi, 161
 Devletin Üniter Yapısı, 118
 Devletlerin Egemen Eşitliği, 163
 Devletlerin Kurulması, 136
 Devletlerin Sona Ermesi, 137
 Devredilebilir Tek Oy, 324
 Devredilmiş Adalet (*Justice Déléguée*), 389
 Devredilmiş Düzenleme Yetkisi, 377
 Devrim, 104
 Devrimlerin Etkisiyle
 Anayasasızlaştırma, 105
 Deyimsel Yorum, 87
 Dış Egemenlik, 163
 Dicey, 55, 56
 Dikey Etki, 417
 Diktatörlük, 224
 Dil Birliği, 156
 Dilekçe Hakkı, 420
 Dilekçe Hakkının Kanun
 Tasarısına Dönüşmesi, 333
 Din Birliği, 157
 Dinî İfadeler (Anayasalarda), 65
 Direkt Hat Sistemi, 175
 Direnme Hakkı, 405
 Divan, 343
 Diyalекtik Materyalizm, 148
 Diyet (*Diète*), 191
 Doğal Yaşam, 151
 Doğal Hâkim İlkesi, 395
 Doğüstü İllâhî Hukuk Doktrini, 166
Doğrudan Demokrasi, 169, 273-278
 Doğrudan Oy İlkesi, 306
 Doğrudan Uygulanabilirlik, 206
 Doğrudan Yatay Etki, 417
 Dokunulmaz Senipler, 118
 Dolaylı Hat, 176

Dolaylı Yatay Etki, 418
 Dostane Çözüm, 435
 Dönem Yasağı, 61
 Dörtte Üç Çoğunluk, 126
Dreielementenlehre, 133
 Dreyfus, 347
Droit régalien, 382
Dublin Weil Women c. Irlande, 77
 Duez, 35
 Duguît, 35, 146, 172, 180, 182, 345, 346
 Duverger, 37
 Duverger'in Kanunları, 327
 Düalist Anlayış, 78
 Dünya Çingene Kongresi 160
 Dünya Vatandaşı, 404
 Dürüst Yorum İlkesi, 94
 Düzeltici Denetim, 458
Düzenleme Yetkisi, 376
 Düzenlememe, 461
 Düzenleyici İşlem Yapma Yetkisi, 366
 Edward Coke, 440
 Eflatun - İnsan Hakları, 403
 Egemen İktidarın Nitelikleri, 164
 Egemen Sınıf, 148
 Egemen, 362
Egemenlik, 161-171
 -Bölünmezliği İlkesi, 165, 185
 -Değişik Anlamları, 163
 -Devredilmezliği İlkesi, **165**,
 -Devri, 278
 -Kaybı, 137
 -Nitelikleri, 164
 -Sahibi Konusunda Teoriler, 165
 -Tekliği İlkesi, 165
 -Teorileri, 165
Egemenliğin Kullanılması Bakımından Demokrasi Tipleri, 273-296
 Ehlîyetsizlik, 301
 Ek Güvenceler, 422
 Ek Oy, 306
 Ekber Evlat Sistemi, 176
Ekklesia, 273
 Ekonomik Teori, 148
 Ekonomik ve Sosyal Haklara İlişkin
 Uluslararası Sözleşme, 414
 Eksik Düzenleme, 477
 Eksik Demokrasiler, 261
Electoral democracies, 261
Electoral democracies, 261
 Elverişlilik İlkesi, 421
 Emirname (*Ordinance*), 376
Emredici Vekâlet Yasağı, 286
 Emredici Vekâlet, 168, 170, 281-283
 En Büyük Artık Usûlü, 322
 En Kuvvetli Ortalama Usûlü, 322
 En Üstün İktidar, 164
Enumerated Powers, 98, 208
Erga Omnes, 489
Esas Bakımından İnceleme Safhası
 (AİHM), 435
Esas Denetimi (Ay. Yargısı), 473
 Esas Teşkilât Hukuku, 21
 Esasiye Hukuku, 21
 Esastan Ret, 485

Esen, 42, 43
 Eski Çağda İnsan Hakları, 403
 Eski Yunan, 273
 Esmein, 35, 106
 Espinas, 145
 Eşit İki Meclislilik, 202
 Eşit Oy İlkesi, 305
 Eşitler Arasında Birinci, 244, 369
Etat, c'est moi, 137
Eternity Clause, 119
 Etiyopya Anayasası, 108
 Etkililik, 74
 Etkin Siyasal Makamlar, 259
 Etnik Bölünmüşlüke, 214
 Etnik Federalizm, 213
 Evde Oy, 308
 Evleviyet, 90, 92
Ex Nunc, 486
Ex Tunc, 486
Exceptio, 460
Exceptiones sunt strictissimae interpretationis, 443
Exclusive powers, 209
Executive Orders (ABD), 377
Expressio Unius İlkesi, 90
Extinction, 179
 Eyalet, 200, 204
Façade constitutions, 73
 Favoreu, 38
Façade democracies, 261
Fake constitutions, 73
 Favoreu, 38
 Federal Devlet - Üniter Devlet
 Karşılaştırması, 197
 Federal Devlet ile Federe Devletler
 Arasında Yetki Paylaşımı, 206
Federal Devlet, 198-216
 -Terim, 200
 -Yargı Organı, 203
 -Yasama Organı, 201
 -Yürütme Organı, 203
 Federal Hukukun Doğrudan
 Uygulanabilirliği, 206
 Federal Hukukun Üstünlüğü, 205
 Federal Konsey, 229
 Federal Meclis, 229
 Federal Vatandaşlık, 196, 201
Federalizm, 183, 198-216
 -Avantajları, 214
 -Dezavantajları, 214
 -Değerlendirilmesi, 214
 -Nedenleri, 212
 Federasyon - Konfederasyon
 Karşılaştırması, 194, 196
Federasyon (Federal Devlet), 183,
198-216
 Federasyon Başkanı, 362
 Federasyonda Vatandaşlık, 201
 Federasyonların Kurulması, 211
 Federasyonun Devlet Yapısı, 199
Federe Devletler, 199, 200, 204-205
 -Eşitliği İlkesi, 202
 -Uluslararası Kişiliği, 204

- Yetkilerini Sayma, 208
 Federe Vatandaşlık, 196, 201
 Felsefî Açık, 25
 Felsefî Yaklaşım, 25
 Feodalite, 405
 Ferdi Haklar, 409
 Ferdi Hürriyetler, 403
 Ferdiyetçi Doktrin, 408
 Ferman, 107
 Ferrare Üniversitesi, 35
 Fesih Tehdidi Altında Güvenoyu, 256
 Fesih, 137, 246
 Fetret, 176
 Filadelfiya Konvansiyonu, 111
 Finlandiya, 362, 363, 365
 Foedus, 198
 Fonksiyonel Anlamda Yargı, 385
 Fonksiyonel Federalizm, 213
Fontain of justice, 382
 Franklin, 339
 Fransa, 363, 365
 Fransız Anayasa Konseyi, 445
 Fransız Devrimi, 111
 Fransız Tipi Kurucu Meclis, 111
Fraude à la constitution, 79
Freedom House, 261
 Frenler ve Dengeler (*Checks And Balances*) Sistemi, 237
 Friedrich, 213
Garantisme, 73
 Garanti anayasa, 73
 Gasp, 147
 Geciktirici Veto, 62, 127, 356
 Geçerli Oylar, 126
 Geçmişe Yönelik Etki, 486
 Geleceğe Yönelik Etki, 486
 Geleneksel Anayasa, 52
 Genel Baraj, 326
 Genel Hükümler, 65
 Genel İrade, 154, 263
 Genel Kural, 90
 Genel Mahkeme Sistemi, 448
 Genel Oy İlkesi, 168, 302
 Genel Vali (*Governor-General*), 362
 Genel Vekâlet, 286
 Genel Yetki (*Compétence de droit commun*), 98, 98, 208, 426, 442, 446
 Gens (Geniş Aile, Sülale), 143
 Gerçek Anayasa, 73
 Gerçek Birlik, 190
 Gerçek Özgürlük, 409
 Gerekeç, 483
 Gereklilik İlkesi, 421
Gerrymandering, 315
 Giotin, 257
 Gizli Oy, 309, 310
 Glarus, 274
Gouvernement d'Assemblée, 170
Governor-General, 362
 Gönüllü İltihak veya Emilme, 137
 Görev Süresi, 363
 Görev-Seçmenlik, 167, 311
 Görünüşte Anayasalar, 73

Görüşme (Anayasa Yargısında), 466
 Görüşme (*Déliberation*), 354, 355
 Görüşme, 482
 Göstermelik Demokrasiler, 261
 Gözübüyük, 43
 Gramatikal Yorum, 87
Grand Duke, 362
Great and Model Parliament, 332
 Grotius, 219
Grundrecht, 402
 Guizot, 35
 Güçleştirici Veto, 128, 355
 Gündem, 344
 Gür (Refik), 427
 Gür, 443
 Güvensizlik Oyu, 248, 254
Habeas Corpus Act, 335
 Hagenbach-Bischoff Formülü, 324
 Hak, 401, 402
 Hakemler (*Arbitres*), 390
 Hakiki Birlik, 183, 190
 Hâkim Kanunun Ağzıdır, 85
 Hâkim Kavramı, 393, 394
Hâkim, 386-390
 Hakimler Hükûmeti, 475
 Hakimler Yüksek Kurulları, 391
 Hâkimlerin Atanması, 397
 Hâkimlerin Bağımsızlığı, 395
 Hakimlerin Kanun Koyucuya İtaat, 93
 Hakimlerin Normatif İdeolojisi, 93
 Hâkimlerin Özlük İşleri, 397
 Hâkimlik Teminatı, 396
 Hakkın Özü, 423
 Hak-Seçmenlik, 169, 311
 Hakyemez (Yusuf Şevki), 266, 267
Halk Egemenliği Teorisi, 110, 169
 Halk Teşebbüsü, 170, 293
 Halk Vetosu, 170, 293
 Halk, 167
 Halkoynaması, 60, 170
 Hamilton, 478
 Hanedan Tükenmesi, 179
 Hauriou, 35, 181
 Hava Sahası, 161
 Hazırlık Çalışmaları, 87
Hazine v. Kurt Davası, 443
 Helvetya Konfederasyonu, 192
 Heraklitos, 146
Hereditary Peers, 341
 Herkesin İhtiyacına Göre, 149
 Herkesin Herkesle Savaşı (*Bellum Omnium Contra Omnes*), 152
 Hesap Sorulabilirlik, 239
 Hesapverirlik, 262
 Hristiyanlık, 404
 Hoadly, 85
 Hobbes, 151
Hollingsworth v. Virginia, 467
Homo homini lupus, 152
 Homojenlik İlkesi, 244
House of Commons, 332
 Hukuk Boşluğu, 104

Hukuk Dışılık, 106
 Hukuk Dogmatizmini, 26
 Hukuk Genel Teorisi, 26
 Hukuk Kuralı, 47
 Hukuk Kuralları Arasında Çatışma Çözme Kuralları, 99
 Hukuk Yaratıcı Olay, 82
 Hukukî Anayasa Anlayışı, 101
 Hukukî İşlem, 350
 Hukukî Kişilik, 137
 Hukukî Yaklaşım, 26
 Hukukîlik Denetimi, 474
 Hukuk-u Esâsiye, 21
 Hukukun Diğer Dallarının Anayasallaşması, 33
 Huntington, 71
Hükûmet Sistemleri, 217-257
Hükûmet, 368-370
 Hükûm Fıkrası, 483
 Hükûm (AİHM), 436
 Hükûmdar (*Monarch*), 173, 362
 Hükûmet Darbesi, 104
 Hükûmet Dışı Kuruluşlar, 420
 Hürriyet Asıldır, 395
 Hürriyet Asıldır, 409
 Hürriyet Karinesi, 97, 409
Hürriyet, 400, 401
 Hürriyetçi (Liberal) Anlayış, 409
 Hürriyet-Hak Ayrımı, 402
 Hürriyetin Monizmi, 413
 Hürriyetlerin Bütünlüğü, 413
Hybrid regimes, 261
Illiberal democracies, 261
Impeachment, 235
Instrument of Government, 335
Interpretatio cessat in claris, 93
 İrk Ayrımcılığı, 430
 İrk Birliği, 156
 İrka Bağlı Oy, 305
 İsdar, 354, 355
Ius Sanguinis (Kan Esası), 158
Ius Soli (Toprak Esası), 158
 İbni Haldun, 146
 İcraî Güç (*Force exécutoire*), 383
 İç Egemenlik, 164
 İç Egemenlikteki Değişmeler, 140
 İç Geçerlilik, 78
 İç Hukuk Yollarını Tüketmek, 434
 İç Koruma (THH'lerin), 428
 İç Yapı (Parlamentoların), 343
 İçişlerinde Bağımsızdır, 204
 İçişlerine Karışmama İlkesi, 163
 İçtihadî Anayasa Hukuku, 39
 İçtihadîlik, 38
 İçtüzük, 343
 İdare Hukuku, 31
 İdare, 186
 İdarî Başvuru Yolu, 429
İdarî Fonksiyon, 346, 347
 İdarî Vesayet, 189
 İddia-Tespit-Müeyyide, 347
 İhlâl Hükümü, 435
 İhtilaf, 386

- İhtiyarî Oy, 169, 310, 311
İhtiyarî Referandum, 291
İki Defa Görüşülme, 125
İki Dereceli Seçim, 307
İki-Başlı Yürütme, 241
İki-Başlılık, 243
İki-Dereceli, 307
İki-Meclislilik, 202, 204, **337-339**
İkinci Dönem Anayasa Hukuku, 37
İkinci Dünya Savaşı, 104
İkinci Kuşak Haklar, 412
İkinci Meclis, 337
İkinci Mecliste Eşit Temsil, 203
İki-Turlu Çoğunluk Sistemi, 318
İktidarın Kişiselleşmesi, 251
İktidarın Kişiselleşmesinin
Önlenmesi, 139
İleri Sürülemezlik, 78
İlga Eden Kanunu İlga Etmek, 99
İlhak, 137
İlk Anayasa, 69
İlk İncelemeden Ret, 469
İlk İncelemeden Ret, 485
İlk Niyet, 88
İlliberal Demokrasiler, 261
İmparator, 362
Impeachment, 235-236
Imperium Yetkisi, 133, 390
In claris non fit interpretatio, 93
*In dubiis, non præsuntur pro
potentia*, 97
In Favorem Libertatis İlkesi, 97, 410
Individual Opinions, 484
İngiltere'de Ortaya Çıkması, 369
İngiliz Anayasa Hukuku, 81
İngiliz Anayasa Hukukunun
Kaynakları, 55
İngiltere ile Hanover, 190
İngiltere'de Parlâmentonun Doğuşu
ve Gelişmesi, 330
İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi,
414
İnsan Hakları, 402
İnsan Topluluğu, 155
Inter Partes Etki, 240
İnternet Demokrasisi, 277
Interregnum Yasağı, 176
İhtikâl Kuralları, 175
Intra Constitutionem, 357
Intra Legem, 375, 376
İptal Davası, 459
İptal Kararı, 485
İrlanda, 362, 363, 365
İrsî Lordlar, 341
İrsî Monarşiler, 175
İsimsiz Hürriyetler, 415
İspanya, 216, 391
İspanyol AYM Mahkemesi, 430
İsrail Anayasası, 57
İsteğe Bağlı Referandum, 291
İstikrarsızlık, 249
İstinâf Hâl Rejimlerinden, 409
İstisna, 90
İstisnai Hâl, 378
İstisnai Yetki (*Compétence
d'exception*), 98, 208
İstişarî Referandum, 290
İsviçre Konfederasyonu, 192
İsviçre, 229, 274
İtalyan Anayasa Mahkemesi, 430
İtalyan Anayasası 1848, 107
İtibarî Anayasalar, 73
İtiraz Yolu (Anayasa Yargısında),
460
İus dispensandi, 334
İus soli, 158
İzin Usûlü, 418
İzlanda, 362, 363
İzlanda-Danimarka Birliği, 191
Jandarma Devlet, 142
Jefferson, 117
Jellinek, 133
Jellinek'in Sınıflandırması, 411
Johnson, 236
Joint Jurisdiction, 209
Josphé de Maistre, 166
Judex est lex loquens, 85
Judge-made constitution, 55
Juris Diction, 379
Jurisdiction Yetkisi, 383
Jürisprüdansiyel, 39
Kabine (*Cabinet*), 243, 252, 368
Kabinenin Ortaya Çıkışı, 252
Kabul Edilebilirlik İncelemesi
(AİHM), 434
-Kararı, 435
-Koşulları, 434
Kabul, 354
Kademeli Onay Sistemi, 383
Kadınlara Oy Hakkı, 304
Kamu Alacaklarının Devamlılığı,
141
Kamu Hürriyetleri, 402
Kan Esası, 158
Kanada, 214
Kanton, 200, 204
Kanun Hükmünde Kararname, 376
Kanun Tasarısı, 355
Kanun Teklifi, 355
Kanun, 354
Kanuna Aykırı Olmama, 375
Kanuna Dayanma, 374
Kanunî Hâkim İlkesi, 397
Kanunla Düzenleme Alanı, 356
Kanunla Sınırlama, 420
Kanunların Uygulama Yönetme-
likleri, 376
Kanunların Anayasa Uygunluğu
Karinesi, 478
Kanunların Anayasaya
Uygunluğunun Siyasal Denetimi,
438
**Kanunların Anayasaya Uygunluk
Denetimi, 421-476**
Kanunların Yapılış Usûlü, 354
Kanun-Parlâmento Kararı Ayrımı,
352
Kanun-u Esasî, 20
Kanunun Ağzı, 85
Kanunun Amacı, 89
Kanunun Sözünden, 93
Kapalı Oy Verme Yeri, 309
Kara Sahası, 160
Karar Referandumu, 291
Karar Safhası, 124
Karar Verme Süresi, 482
Karar Yeter Sayıları, 125, 482
Karar Yetkisi, 124
Kararname, 376
Karasuları, 161
Karma Devlet, 183, 189
Karma Liste Usûlü, 325
Karma Seçim Sistemleri, 326
Karşı Oylar, 484
Karşı-İmza, 56, 367
Karşılıklı Etkileşim Araçları, 235, 247
Katı Anayasa, 59
Katılık Problemi, 240
Kaza, 385
Kelsen, 51, 76, 428, 438, 444, 454
Kısıtlı Oy, 303
Kısmen Hür, 261
Kısmî Yenileme, 338
Kıta Sahaneliği, 161
Kıyas Yasakları, 90
Kıyas, 90
Kimse Kendi Davasında..., 394
King can do no wrong, 55, 138
King is never an infant, 177
King never dies, 177
King, 362
Kişi Hak Ve Hürriyetleri, 403
Kişisel Federalizm, 213
Kişisel Oy İlkesi, 308
Kişisel Suçları, 365
Klasik Demokrasi – Marksist
Demokrasi Anlayışları, 267
Klasik Demokrasi, 262
Klasik Teorisi, 35
Kolejyallık İlkesi, 244
Kolektif Hürriyetler, 413
Kolektif Sorumluluk, 244
Kolektif Vekâlet İlkesi, 286, 287
Komisyonlar, 343
Komite, 416
Komünizmin, 149
Konfederasyon, 183, 191-193
Kongre, 237
Konu Unsuru, 476
Konvansiyon, 111
Korku Atmosferi, 292
Korporatif Federalizm, 212-214
Koruma, 159
Köy Derneği, 276
Kral Haksızlık Yapmaz, 55
Kral Küçük Değildir, 177
Kral Öldü, Yaşasın Kral, 177

Kral Saltanat Süre, Ama Yönetmez, 179

Kral, Krallar, 173, 361, 362, 364, 366, 367, 368, 372

Kralın Cezaî Sorumsuzluğu, 364

Kralın Şahsının Dokunulmaz..., 364

Kralın Şahsının Kutsal Olması, 364

Kraliçe, 362

Kraliyet Ailesi, 175

Kralların Hukukî Sorumsuzluğu, 365

Kriz Hâli, 378

Kubalı, 42

Kural-İşlem, 345

Kurucu İktidar - Kurulmuş İktidarlar Ayrımı, 103

Kurucu İktidar, 102-132

Kurucu Meclis, 112

Kurucu Referandum, 110, 112

Kurulmuş İktidar, 103

Kurumsal Anayasa Hukuku, 39

Kutuplaşma, 251

Kuvvet ve Mücadele Teorisi, 146

Kuvvetler Ayrılığı Sistemleri, 230

Kuvvetler Ayrılığı Teorisi, 217-223

Kuvvetler Birliği Sistemleri, 223

Kuvvetlerin İşbirliği, 242

Kültürel ve Etnik Bölünmüşlük, 212

Laferrière, 35, 82

Lafzi Yorum Metodu, 87

Laiklik, 66

Länder Vatandaşlığı, 201

Länder, 200

Landsgemeinde, 274

Lane, 182

Landau, David, 73

Latran Andlaşması, 160

Law Lords, 255

Le roi règne, mais ne gouverne pas, 179

Leviathan, 152

Levitsky, Steven, 262

Lewinsky, 236

Lex posterior derogat legi priori, 99

Lex specialis derogat legi generali, 99

Lex superior derogat legi inferiori, 99, 433

Liberal Anlayış, 409

Liberal Görüş, 142

Lijphart, 182, 213, 259, 261, 267, 338

Lincoln, 258, 409

Liste Çeşitleri, 324

Liste, 324

Listeli İki-Turlu Çoğunluk Sistemi, 318

Listeli Tek-Turlu Çoğunluk Sistemi, 317

Locke, 152, 218, 396, 407

Loewenstein, Karl, 73

Long Parliament, 334

Lordlar Kamarası, 252

Loser loses all, 240

Loysel, 224

Lozan Sulh Muahedenamesi, 141

Lucan A., 262

Lütherci Evanjelik Mezhebi, 177

Machivelli, 133

Maddî Anayasa Hukuku, 39

Maddî Anlamda Anayasa, 49

Maddî Anlamda Kanun, 354

Maddî Geçerlilik Anlayışı, 74

Maddî Kriter (Devlet Fonksiyonlarını Ayrımda), 345, 379

Maddî Kriterin Eleştirisi, 347

Maddî Sınırlar, 118

Magna Carta Libertatum, 109, 331

Magnum Concilium, 252, 330

Mahallî İdareler, 188

Mahfuz Alan, 356

Mahkeme Kavramı, 392

Maistre, 166

Malî Teminat, 397

Manevî Unsur, 80

Mantiki Yorum Metodu, 88

Marbury v. Madison, 444, 449, 451

Marksist Demokrasi Anlayışı, 267

Marksist Devlet Teorisi, 148

Marksist Özgürlük Anlayışı, 409

Marshall, 451

Marsilius Patavinus, 144, 405

Masumluk Karinesi, 411

Materyalizm, 148

Mecburî Halkoylaması, 128

Mecburî Oy, 168, 310, 311

Mecburî Referandum, 291

Meclis Hükûmeti Sistemi, 225-228

Meclis, 329

Meclisin Sürekliliği, 226

Medenî Haklar, 403

Mefhum-u Muhalefet, 91

Mekanist Anayasa Anlayışı, 101

Mektupla Oy, 309

melez rejimler, 261

Menfaat, 401

Merkezî Devlet, 199

Merkezî İdare, 187

Merkezî İdarenin Taşra Teşkilatı,

187

Merkezî Tipte Anayasa Yargısı, 454

Mesaj, 236

Meslekî Oy, 308

Meşrutî Monarşi, 174

Metek, 404

Metin (Yüksel), 404

Metin, 421

Metinselcilik, 87

Mevsuk Yorum, 85

Milano Fermanı, 404

Militan Demokrasi Anlayışı, 266

Millet, 110, **155-159**, 167

Milletin Bölünmezliği, 185

Milletlerarası Antlaşmalar, 452

Milletvekili, 340

Millî Bakiye, 323

Millî Egemenlik Teorisi, 110, 167

Milliyetler Prensibi, 159

Misak, 108

Model Parlâmento, 331

Modern authoritarianism, 261

Modern Otoriterizm, 261

Monark, 173

Monarşi Çeşitleri, 173

Monarşi, 172, 173, 180

Monarşi, 173-180

Monarşik Usûller, 107

Monarşilerde Devlet Başkanları, 362, 364, 366, 367, 368, 372

Monarşilerin Değeri, 179

Monicagate, 236

Monist Anlayış, 78

Monist, 360

Monokameralizm, 336

Montesquieu, 85, 93, 219

Mueller, Jan-Werner, 263

Muhalefet Şerhi, 484

Muhalefetin İktidar Olma Şansı, 260

Muhatapları (THH), 416

Mutlak (İki-Turlu) Çoğunluk, 315

Mutlak Demokrasi, 262

Mutlak Monarşi, 174, 223

Mutlak Monarşilerden Sınırlı

Monarşilere Geçiş, 108

Mutlak Primogenitur, 176

Mutlak Veto, 62, 128, 355

Mücadeleci Demokrasi, 266

Müdahaleci Görüşler, 142

Müeyyide, 48

Mülkî (Ülkesel, Yersel), 193, 204

Münhasır Ekonomik Bölge, 161

Münhasır Yetkiler, 209

Münhasır Yetkiler-Ortak Yetkiler,

209

Mürekkep Devlet, 189

Müzakere, 482

Myers v. United States, 361

Naip Prens, 178

Naiplik, 178

Napoleon Bonaparte, 113, 293

National Prohibition Cases, 467

Necessitas non habet legem, 409

Negatif Liste, 425

Negatif Statü Hakları, 411

Nemo aliquam partem recte

intelligere potest..., 89

Nemo iudex in sua causa, 387

New England, 276

Nispi Çoğunluk, 344

Nispi Temsil Sistemi, 319-324

Nitelikli Çoğunluk, 60, 126, 344, 363

Nixon, 236

Niyabet, 178

Nominal (sözel) anayasa, 73

Nominal constitution, 73

No taxation without representation, 303

Non est potestas nisi a deo, 165

Norm Koyma Yetkisi, 186

Norman İstilası, 330

Normatif anayasa, 73

Normatif Anayasa Hukuku, 39

Normatif Çeşme, 68

Normatif Demokrasi Teorisi, 258

Normatif Haklar, 414

- Norm-Hürriyetler, 114
 Normlar Hiyerarşisi, 51
 Norveç-İsveç Birliği, 191
Numerus Clausus Sayma, 91
 O'Donnell, Guillermo, 262
Obiter Dictum, 483
 Objektif Millet Anlayışı, 156
 Objektif Sınırlar, 420
 Olağan Dönemlerde THH
 Sınırlandırılması Sistemi, 420
Olağanüstü Yönetim Usûlleri, 378-384
 Olağanüstü Hâl, 410
 Oligarşinin Demir Kanunu, 228
 Ombudsman, 429
Omnis potestas a deo, 165
 Onay Referandumu, 291
 Onay Safhası, 127
 Onay, 354
 Öndördüncü Louis, 137, 140
One man, one vote, 305
Ope legis, 176
Open Door, 77
Opinio Seriatim, 484
 Oppenheimer, 146
 Optimal Katılık Derecesi, 63
 Orange Prensi William III, 179
 Oranlık İlkesi, 422
 Organik Anlamda Yargı, 390
 Organik Kriter, 388
 Organik Kriterle Göre Yargı
 Fonksiyonu, 388
 Organizmacı Teori, 145
Original intent, 88
 Orta Çağda İnsan Hakları, 404
 Ortak Yetkiler, 209
 Otantik Yorum, 85
 Otomatik İntikal, 177
 Otoriter Diktatörlükler, 225
 Oturum, 343
Oy Hakkı, 298-315
 -Bireyselliği, 307
 -Eşitliği, 305
 -Genelliği, 302
 -İlkeleri, 302
 -Kişiselliği, 308
 -Şartları, 300
 Oy Vermenin Niteliği, 311
 Oy, 299
Oydaşmacı Demokrasi, 271
 Oylama, 299
 Ölçü Normlar, 470
 Ölçülülük İlkesi, 421
 Ön Denetim, 480
 Ön Referandum, 290
 Önceden Bilinebilirlik, 239, 250
 Öncelik, 92
 Öneri, 354
 Önceleyici Denetim, 457
 Örneklendirici Liste, 410
 Özbudun, 43, 94, 356
 Özçelik, 42
 Özel Hukuk, 32
 Özel Kaynaklar, 1
 Özel Mahkeme Sistemi, 454
 Özerk Bölge, 215
 Özerk Düzenleme Yetkisi, 376, 377
 Özerk Kararname Çıkarma Yetkisi, 376
 Özgül Güvenceler, 418, 422
 Özgürleştirme (*Libération*), 409
 Özgürlük (*Liberté*), 409
 Özgürlük, 400, 401
Pacta Sunt Servanda İlkesi, 468
 Padova Marsilius, 406
Panachage, 325
 Papalık, 160
 Parâmentonun Feshi, 125
 Parlâmenter Bağışıklıklar, 342
 Parlâmenter Cumhuriyetlerde Cezai
 Sorumsuzluk, 365
Parlâmenter Hükûmet Sistemi, 242-257
 -Ortaya Çıkışı, 251
 -Yürütme Organı, 361
 Parlâmento İktidârları, 468
 Parlâmento Kararları, 469
 Parlâmento Üyeliği, 340-342
Parlâmentolar, 252, 329-345
 -Çalışma Düzeni, 343
 -Görev ve Yetkileri, 358
 -İç Yapısı, 342, 343
 -Yapısı (Tek-İki Meclisli), 336
 Parlâmentonun Devamlılığı, 344
 Parlâmentonun Egemenliği, 313
 Parlâmentonun İkiye Bölünmesi, 332
 Parlâmentoyu Toplantıya Çağırma, 366
Partes potenciales summi imperii, 219
Partly free, 261
Petition of Rights, 55, 334
 Platon, 145
 Plebisit, 113, 292
 Plebisit Diktatörlükler, 224
Plessy v. Ferguson, 115
 Poliarşi, 259
Polis, 133
Populism, 263
 Popülist Rejimler, 263
 Portekiz Anayasa Mahkemesi, 446
 Portekiz, 362
Potestas stricte interpretatur, 97
Powers Are Narrow..., 97, 410
 Pozen, David E., 79
 Pozitif Liste, 426
 Pozitif Statü Hakları, 411
Praeter Constitutionem Teamülleri, 81
Presumption of Liberty, 97
 Prezidansiyalizm, 231
 Primogenitur, 175
Primus inter pares, 369
Principle of Least Authority, 97, 410
Principle of Most Rights, 97, 410
Privy Council, 333, 369
Pro Futuro Etki, 486
Pro Praeterito Etki, 486
 Program Hakları, 414
 Proletarya Diktatörlüğü, 150
 Proleterya Devrimi, 149
Protectio trahit subjectionem, 159
 Providansiyel İlâhî Hukuk Doktrini, 166
Pseudo-constitution, s.73
Pseudo democracies, 261
 Pufendorf, 407
Quamdiu se bene gesserint, 390
 Québec, 214
Qui potest maius, potest minus, 92
Quinquennat, 363
Quorum for decisions, 125
Quorum for meeting, 126
Quorum, 344
 Raportör Hakim, 481
Rasyonelleştirilmiş Parlâmentarizm, 255-227
Ratio Decidendi, 483
Ratio Decidendi-Obiter Dictum, 467
Re muore mai, 177
 Realist Yorum Teorisi, 100
Recall, 170, 296
 Referandum, 170, 289
 Renan, 157, 158
 Renner, 213
Res Judicata, 386
Res Publica, 133, 180
Residual Powers, 98, 208
 Resmî Dil, 185
 Resmî Din, 66
 Resmî Kaynaklar, 1
 Ret Kararı (AYM), 485
Roi est mort, vive le roi, 177
 Romieu, 409
 Rossi, 35
Rousseau, 110, 153-154, 169, 263, 277
 Rousseau-Polonya, 379
Royal Assent, 333
 Ruh (Anayasanın), 79
 Ruhsat, 419
 Rüşt Yaşı, 177
 Sadakat, 159
 Saf Demokrasi, 273
 Saf Temsilî Demokrasi, 279
 Safflık, 28
 Sağlam, 421
 Sahipsiz Toprak Parçası, 136
 Sahte anayasa, 73
 Saint-Lague Formülü, 324
 Salık Kanunu, 176
 Salt Çoğunluk, 363
 Salt veya Mutlak Çoğunluk, 344
 Sartori, Giovanni, 73
 Savaş Esiri, 159
 Savaş Hâli, 381
 Sayılmış Yetkiler, 98, 208
 Scalia, 87
 Scrutton, 409
 Seans, 343
Secundum Constitutionem Teamülleri, 82
Secundum Constitutionem, 357
Secundum Legem, 357, 375, 376, 377

Seçilme Yeterliliği, 341, 362
 Seçim Barajları, 326
 Seçim Çevresi Barajı, 326
 Seçim Çevresi Düzeyinde Nispi
 Temsil, 321
 Seçim Çevresi, 315
 Seçim Kotası, 321
 Seçim Rüşdü, 300
Seçim Sistemleri, 316-327
Seçim Uyuşmazlıkları, 313-314
 -Siyasal Çözümü Sistemi, 313
 -Yargısal Çözümü Sistemi, 314
 Seçimin Samimiliği, 312
 Seçimler Serbest Olmalıdır, 260
Seçimler, 298-328
 Seçimlere Katılmama, 311
 Seçimlerin Serbestliği İlkesi, 312
 Seçimli Monarşiler, 179
 Seçimsel Demokrasiler, 261
 Seçme Hakkı, 299
 Seçme Yetkisi, 362
 Seçmen Listesi, 301
 Seçmenin Bağımsızlığı, 312
 Self-Determinasyon Hakkı, 159
 Semantik anayasa, 73
Semi-Salic Law, 176
Semi democracies, 261
 Senato, 237
 Senatör, 340
Seniorat Sistemi, 176
Septennat, 363
 Serbest Oy, 312
 Serbestlik Usûlü, 418
 Serfler, 405
 Serinleme Süreleri, 256
 Sert Kuvvetler Ayrılığı, 230
 Servete Bağlı Oy, 303
 Sezar'ın Hakkını Sezar'a, 405
Sıfat-ı arzada aslanan ademdir, 95
 Sıkıyönetim Hâli, 381
 Sıkıyönetim, 409
 Sınıf Savaşı, 148
 Sınıflar (*Ordres*), 308
 Sınırlandırmanın Sınırları, 419
 Sınırlı Demokrasi, 263
 Sınırlı Monarşi, 174
 Sınırlı Oy, 168
 Sınırlılık, 420
 Sınırsızlık, 106
Si veut le roi, si veut la loi, 224
 Sieyès, 103
Silent enim leges inter arma, 409
 Simon de Montfort, 331
 Sistemlik Yorum, 88
 Siyasal Bilim Yaklaşımı, 37
 Siyasal Denetim, 438
 Siyasal Felsefe, 30
 Siyasal Kurumlar, 37
 Siyaset Bilimi, 28
 Siyasî Parti Grupları, 343
 Siyasî Rüşd, 300, 301
 Siyasî Sorumluluk, 364
 Siyasî Tarih, 30

Sofistler, 146
Sole Corporation, 252
Somut Norm Denetimi, 460
 Sonraki Referandum, 290
 Sosyal Demokrat Görüş, 142
 Sosyal Devlet, 142
 Sosyal Oy, 308
 Sosyal Sözleşme Hipotezi, 407
Sosyal Sözleşme Teorisi, 151-154,
 169, 277, 407
 Sosyalist Görüş, 142
 Sosyalist Toplum, 149
 Sosyolojik Federalizm, 213
 Sosyolojik Yaklaşım, 25
 Soyut Norm Denetimi, 443
 Sözde Demokrasiler, 261
 Sözleşmenin Kapsamı (AİHS), 431
Speaker, 56, 81, 332
 Spesifik (Özgül) Güvenceler, 415
 Spesifik Güvenceler, 400
 SSCB, 151, 230, 283
Stare Decisis, 449
Status Naturae, 406
Statute Law, 55
Statute, 333
Statuto Albertino, 59
Statutory Powers, 377
 Stoacılık, 404
 Strasbourg Okulu, 36
 Su Sahası, 161
 Suçlandırma, 235
 Suistimalci anayasacılık, 73
Summa potestas, 164
Superposition, 199
Supreme Court of the United Kingdom, 255
 Suudi Arabistan, 182
 Sübjektif Millet Anlayışı, 157
 Süre Yasağı, 61
 Şahsî Birlik, 183, 190
Şekil Denetimi (Ay. Yargısı), 473
 Şekli Anayasa - Gerçek Anayasa, 73
 Şekli Anlamda Anayasa, 49
 Şekli Anlamda Kanun, 354
 Şekli Kriter, 348
 Tabiat Hali, 151, 406
 Tabii Hak Doktrini, 406
 Tabii Hâkim İlkesi, 395
 Tabii Hukuk Akımı, 406
 Tabii Senatörler, 341
 Tacin İrtihali, 178
 Tacin Otomatik İntikali, 177
 Taç (*Crown*), 252
 Taç Giyme Töreni (*Coronation*), 177
 Tahkim, 475
 Tahkim, 491
 Talebin Gerekçesiyle Bağlı
 Olmamak, 483
 Taleple Bağlılık, 482
Tali Kurucu İktidar, 114-130
 Tam Demokrasi, 273
 Tam Nispi Temsil, 323

Taraflar Arasında (*Inter Partes*)
 Bağlayıcılık, 488
 Tarihî Yaklaşım, 25
 Tarihi Yorum, 87
 Tarihî Materyalizm, 148
 Tasarılı Teşebbüs, 294
 Tasarısız Teşebbüs, 294
 Tasdikî Referandum, 291
 Tasrih Mukabelesinde Delalete İtibar
 Yoktur, 93
 Taşra Teşkilatı, 187
 Tazminat, 435
 Teamül, 80
 Teamüli Anayasa, 52, 53
 Tek Başına Bir Makam (*Corporation Sole*), 370
 Tek Dereceli Seçim, 306
 Tek Devlet, 184
 Tek Yargı Düzeni, 433
 Tek-Başlı, 241
 Tek-Başlılık, 231
 Tek-İsimli İki-Turlu Çoğunluk
 Sistemi, 318
 Tek-İsimli Tek-Turlu Çoğunluk
 Sistemi, 316
 Teklif Safhası, 123
 Teklif Yetkisi, 123
**Tek-Meclesi ve İki-Meclesi
 Parlâmentolar, 336-338**
 Tek-Meclislilik, 336
 Tekrar Seçilebilirlik, 363
 Tek-Turlu Çoğunluk Sistemi, 316
 Teleolojik Metod, 89
 Teleolojik Yorum, 89
Temel Hak ve Hürriyetler, 400-436
 - Arasında Hiyerarşi, 413
 - Korunması, 428
 - Kullanımında Sistemler, 418
 - Sınıflandırılması, 411
 - Sınırlanması, 419
 - Süjeleri, 415
 - Tarihî Vel Düşünsel Gelişimi, 403
 - Yükümlülükleri, 416
 Temel Haklar (*Die Grundrechte*), 402
 Temel Hakların Dikey ve Yatay
 Etkisi, 417
Temel İlkeler (Anayasaların), 65
 Temel Kanun Tipi Anayasa, 110
 Temel Kanun, 110
 Temsil Kavramı, 279
 Temsil Olunan Kişi, 279
 Temsilci, 279, 340
 Temsilci-Görevli Ayrımı, 280
 Temsilcilerin Azli (*Recall*), 168, 170,
 295
**Temsilli Demokrasi, 168, 169, 278-
 289**
 Temsili Sistem, 110
 Temsili Vekâlet Teorisi, 284
 Temsilsiz Vergi Olmaz, 303
 Teokratik Egenelik Teorileri, 165
 Tercihli Oy Usûlü, 325
Terra Nullius, 136

- Teşebbüs Kudreti, 357
 Teşriî Başvuru Yolu, 429
 Teşriî Devir Yoluyla Düzenleyici İşlem Yapma Yetkisi, 376
 Teşriî Devir, 376
 Teşriî Komisyonlar, 343
 Teşriî Masûniyet, 342
 Teşriî Olmayan Komisyonlar, 343
 Teşriî Referandum, 292
 Teşriî Tarih, 88
 Teşriî Zorunluluk Hali, 257
Textualism, 87
 Thomas Aquinas - İnsan Hakları, 405
Tiers Etat, 103
 Toplantı Dönemi (*Session*), 344
 Toplantı Yetersayısı, 126, 344
 Toplantılarını Erteleme, 366
 Toplantılarını Kapatma Hakkı, 366
 Toplantıya Katılan Üye Sayısı, 126
 Topluluk Oyu, 308
 Toprak Esası, 158
Total Revision, 116
 Totaliter Diktatörlük, 225
 Toulouse Okulu, 36
Toute justice émane du roi, 224
Town Meeting, 276
Trap-constitution, 73
Travaux préparatoires, 87
Tribü (Boy, Kabile, Aşiret), 143
 Troper, 101
 Tunaya, 42
 Tutulmuş Adalet (*Justice Retenue*), 389
 Tuzak-anayasa, 73
 Tüketici Liste, 410
 Türk Anayasa Mahkemesi, 430
 Ulusal Artık Sistemi, 323
 Ulusal Baraj, 326
 Ulusal Düzeyde Nispi Temsil, 320
 Uluslararası Hukuk Normlarının Anayasaüstünlüğü Sorunu, 76
 Uluslararası Hukuktan Doğan Yükümlülükler, 410
 Uluslararası Koruma (THH), 430
United States v. Sprague, 467
 Uri, 274
 Usul-Fürü (Direkt Soy) Sistemi, 175
Ut Singuli, 286
 Uydü Anteni (*Parabol-Antenne*) Kararı, 418
 Uydü Partiler, 260
 Uyuşmazlık (İhtilaf, *Litige*), 386
 Uyuşmazlık Çözme, 386
 Uyuşmazlık Kavramı, 379
Uzlaşmacı Demokrasi, 271
 Uzun Parlâmento, 334
 Üç Değişik Geçerlilik Anlayışı, 73
 Üç Unsur Teorisi, 133
 Üçte İki Çoğunluk, 126
 Üçüncü Kuşak Haklar, 412
 Ülke Barajı, 326
Ülke, 159-162
 Ülkenin Bölünmezliği, 185
 Ülkenin Bütünlüğü, 161, 185
 Ülkenin Kısımları, 160
 Ülkenin Bütünlüğü İlkesi, 161
Üniter Devlet, 184-189
Üniter Devlet-Bileşik Devlet Ayrımı, 184-196
 Üretim Biçimleri, 148
 Üst Meclis, 338
 Üye Tam Sayısının Salt Çoğunluğu, 60, 126
 Vatandaş Hakları, 403
 Vatandaşın Sadakat, 159
 Vatandaşlık, 158, 196, 201, 300
 Vattel, 407
 Vedel, 36, 75, 76
 Vekâlet, 281
 Vekâletle Oy, 309
 Vekil-Kral, 178
 Venedik Komisyonu, 3
 Veraset Kuralları, 175
 Veraset, 172
Verbis standum ubi nulla ambiguitas, 93
Verfassungsbeschwerde, 461
 Vergiye Bağlı Oy İlkesi, 303
 Vergiye Muvafakat Silahı, 333
 Verilmiş Yetki, 96, 98, 208, 443, 562
 Veto, 144, 236
 Viyana Sözleşmesi, 77
 Walpole, 253
Watergate, 236
 Westminster Modeli Demokrasi, 268
 William I, 330
 Wilson, 144
Winner takes all, 240
 Witan, 330
 Witangemote, 330
 Wolff, 407
World Romani Congress, 160
 Ya Hep, Ya Hiç Oyunu, 240
 Yabancılar, 424
 Yaklaşım Açıları, 25
 Yapıcı Güvensizlik Oyu, 256
 Yapısal Açından Yargı Organı, 391
 Yaptırım, 48
Yargı Fonksiyonu, 346, 378-385
Yargı Organı, 390-397
 Yargıç Yapısı Anayasa, 55
 Yargılama Usûlleri, 479
 Yargılama Yetkisi, 389
 Yargılama Yetkisi, 382
 Yargısız Başvuru Yolu, 429
Yarı-Başkanlık Sistemi, 241-242,
 Yarı Demokrasiler, 261
Yarı-Doğrudan Demokrasi, 289-296
 Yarı-Salik Kanunu, 176
 Yarışan Yasama Yetkisi, 209
 Yarışan Yetkiler, 209
 Yarışmacı Otoriterizm, 262
Yasama, 329-358
 Yasama Bağdaşmazlığı, 341
 Yasama Bağışıklığı, 342
 Yasama Dokunulmazlığı, 342
 Yasama Dönemi, 343
Yasama Fonksiyonu, 345-358
 Yasama İşlemleri, 349-351
 Yasama Kuvvetinin Zayıflaması, 222
 Yasama Meclisi, 329
Yasama Organı, 329-345
 -Düzenleyici İşlemi, 352
 -Yargı Organından Ayrılması, 329
 -Yürütme Org. Ayrılması, 329
 Yasama Referandumu, 292
 Yasama Sorumsuzluğu, 342
Yasama Yetkisi, 356-359
 -Aslılığı, 357
 -Devredilmezliği, 358
 -Genelliği, 356
 Yasamanın Güveni, 245
 Yaşama Hakkı, 411
 Yatay Etki, 417
 Yayım, 354
Yazılı Anayasa, 52
Yazısız Anayasa, 52
 Yedek Üyeler, 482
 Yedi Yıllık Sistem (*Septennat*), 363
 Yeni Anayasa Hukuku, 38
 Yeni Kuşaklar Teorisi, 117
 Yerel Yönetimler, 188
 Yerindelik Denetimi, 474
 Yeteneğe Bağlı Oy, 303
 Yeter Sayı (*Quorum*), 363
 Yetki Bölüşümü Usûlü, 208
 Yetki Genişliği, 188
Yetki Paylaşımı (Federalizmde), 197, 206, 208
 Yetki Uyuşmazlıkları, 210
 Yetkiler Dar Yorumlanır, 97
Yorum, 84-101
 -İlkeleri, 93-101
 -Yöntemleri, 87-90
 -Mantık Kuralları, 90-93
 Yumuşak Anayasa, 59
 Yumuşak Kuvvetler Ayrılığı Sistemi, 242
 Yunanistan, 363
 Yüksek Çoğunluklu Merdiven, 383
Yürütme Fonksiyonu, 372-376
 -Özellikleri, 374
 -Yargı F.'dan Ayrılması, 373
 -Yasama F.'dan Ayrılması, 372
Yürütme, 359-378
 Yürütme İşlemi, 373
 Yürütme İşlemlerinin Türleri, 373
Yürütme Organı, 359-372
 -Düzenleme Alanı, 375
 -Düzenleyici İşlemleri, 376
 -Yapısı, 360
 Zaruret Hâli Teorisi, 380
 Zimnî Güven, 256
 Zimnî İlga Doktrini, 116
 Zorlama Gücü, 195
 Zorunlu Oy, 169
 Zorunlu Referandum, 291 ■

Bu metin, **Kemal Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Esasları: Ders kitabı* (Bursa, Ekin, 10, Baskı, Ağustos, 2018, XVI+512 s.)** isimli kitabımızdan tanıtım amacıyla yapılmış bir “seçki”dir. Seçkideki sayfalar ardışık değildir. Bu metinde ileri sürülen görüşleri kendi bütünlüğü içinde değerlendirmek gerekir. Bunun için de buradaki metinden değil, kağıt kitaptaki metinden alıntı yapılması önerilir. Her hâlükârda bu metinden alıntı yapılacak ise, bilimsel yazma kurallarına uygun şekilde alıntı yapılmalı ve kaynağı aşağıdaki şekilde açıkça gösterilmelidir: Kemal Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Esasları: Ders kitabı* (Bursa, Ekin, 10, Baskı, Ağustos, 2018, sayfa nosu) (<http://www.anayasa.gen.tr/ahge-secki.pdf>).

Bu Kitabın Tanıtım Sayfası: <http://www.anayasa.gen.tr/ahge-dk.htm>

İKTİBAS KONUSUNDA UYARILAR: 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanununun 35’inci maddesine göre, bir kitaptan iktibas (alıntı) yapılabilmesi için şu şartlara uyulması gerekir: (1) İktibas, bir eserin “*bazı cümle ve fıkralarının*” bir başka esere alınmasıyla sınırlı olmalıdır (m.35/1). (2) İktibas, maksadın haklı göstereceği bir nispet dahilinde ve münderecatını aydınlatmak maksadıyla yapılmalıdır (m.35/3). (3) İktibas, belli olacak şekilde yapılmalıdır (m.35/5) [Bilimsel yazma kurallarına göre, aynen iktibasların tırnak içinde verilmesi ve iktibasın üç satırdan uzun olması durumunda iktibas edilen satırların girintili paragraf olarak dizilmesi gerekmektedir]. (4) İktibas ister aynen, ister mealen olsun, eserin ve eser sahibinin adı belirtilerek iktibasın kaynağı gösterilmelidir (m.35/5). (5) İktibas edilen kısmın alındığı yer (sayfa numarası) belirtilmelidir (m.35/5). 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanununun 71’inci maddesinin birinci fıkrasının üçüncü bendi “bir eserden kaynak göstermeksizin iktibasta bulunan kişi”nin altı aydan iki yıla kadar hapis veya adlî para cezasıyla cezalandırılmasını ve beşinci bendi de “bir eserle ilgili olarak yetersiz, yanlış veya aldatıcı mahiyette kaynak gösteren kişi”nin, altı aya kadar hapis cezası ile cezalandırılmasını öngörmektedir.

Ayrıca Yargıtay İçtihadı Birleştirme Genel Kurulunun 18 Şubat 1981 tarih ve E.1980/1, K.1981/2 sayılı İçtihadı Birleştirme Kararına göre “iktibas hususunda kullanılan *eser sahibininve eserinin adı belirtilse bile eser sahibi, haksız rekabet hükümlerine dayanarak Borçlar Kanununun 49. maddesindeki koşulların gerçekleşmesi hâlinde manevi tazminat isteyebilir*”.

Bu Kitaptan Yapılacak İktibaslar Konusunda Açıklamalar: (1) Bu kitabın metninden iktibas yapılırken yukarıdaki koşullara uyulmalı ve kaynak gösterilse dahi iktibas oranı haksız rekabet teşkil edecek düzeye ulaşmamalıdır. (2) 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanununun 35’inci maddesi, iktibas “*bazı cümle ve fıkraların* bir başka esere alınması” ile sınırlandırdığına göre, bu kitapta kullanılan kutu, şema, tablolar, yazarın yazılı izni olmaksızın, kaynak gösterilerek dahi iktibas edilemezler.

KİTABIN BÖLÜMLERİ

Bölüm 1: Anayasa Hukukunun Bilgi Kaynakları

Bölüm 2: Anayasa Hukuku Kavramı

Bölüm 3: Anayasa Kavramı

Bölüm 4: Anayasanın Yorumu

Bölüm 5: Kurucu İktidar

Bölüm 6: Devlet Kavramı

Bölüm 7: Devletin Unsurları

Bölüm 8: Devlet Şekilleri I: Monarşi-Cumhuriyet

Bölüm 9: Devlet Şekilleri II: Tek Devlet-Bileşik Devlet

Bölüm 10: Federasyon (Federal Devlet)

Bölüm 11: Hükümet Sistemleri

Bölüm 12: Demokrasi Kavramı: Teoriler, Anlayışlar ve Modeller

Bölüm 13: Demokrasi Tipleri: Doğrudan, Yarı-Doğrudan ve Temsili Demokrasi

Bölüm 14: Seçimler

Bölüm 15: Yasama

Bölüm 16: Yürütme

Bölüm 17: Yargı

Bölüm 18: Temel Hak ve Hürriyetler

Bölüm 19: Kanunların Anayasaya Uygunluğunun Denetimi: Anayasa Yargısı

Anayasa Hukukunun
Genel Teorisi
2 Cilt, 2170 s.

Anayasa Hukukunun
Genel Esaslarına Giriş
Küçük Boy, 367 s.

Anayasa Hukukunun Genel Esasları (Ders Kitabı) başlıklı bu kitap, lisans öğrencilerine yönelik olarak hazırlanmış bir “ders kitabı”dır. Bu kitapta konuların üniversite birinci sınıf öğrencilerinin anlayabileceği bir açıklıkta anlatılabilmesi için özel çaba sarf edilmiştir.

Bu kitapta bazı yeni yöntemler kullanılmıştır. Her bölümde o konuyla ilgili ayrıntı sayılabilecek bazı bilgiler, metin içinde verilmek yerine, metinden ayrı kutular içinde verilmiştir. Kitapta toplam 129 adet kutu vardır. Keza metin içinde verilen bilgiler, bazı yerlerde ayrıca tablolar halinde özetlenmiştir. Toplam 10 adet tablo vardır. Aynı şekilde, metin içinde yapılan bazı sınıflandırmalar, şema olarak da gösterilmiştir. Toplam 21 adet şema vardır. Kitabımızda Türk üniversite ders kitaplarında pek rastlanmayan bir yenilik daha vardır: Birçok bölüme o bölümle ilgili resimler konulmuştur.

Ön Kapak Resmi: 'Wisdom' Sculpture by Frederick Wellington Ruckstull, Appellate Court Building, Madison Square Park & Vicinity - New York City, New York (Fotograf: Aaron Kohr, by www.fotolia.com).
Heykelin kaidesinde "Every Law not based on wisdom is a menace to the state" yazıyor.

EKİN Basım Yayın Dağıtım

Şehreküstü Mah. Cumhuriyet Cad.
Durak Sk. No 2 Osmangazi / Bursa
Tel :0.224. 220 16 72 - 223 04 37
Fax :0.224. 223 41 12
e-mail:info@ekinyayinevi.com

ONLINE SATIŞ
www.ekinyayinevi.com

ISBN: 978-605-327-591-6

